

Pekka Salmi (toim.)

Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma

Hallinnan haasteet ja luonnon
monimuotoiset tulkinnat

Pekka Salmi (toim.)

Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma

Hallinnan haasteet ja luonnon
monimuotoiset tulkinnat

Vastaava toimittaja: Raimo Parmanne

Kansi: Kalastusmatkailuyrittäjät tarjoavat turisteille rantakalaa ja kalastuselämyksiä Pihlajaveden norppavesillä. Kuva Pekka Salmi

ISBN 951-776-513-4

ISSN 0787-8478

Edita Prima Oy

Helsinki 2005

Sisällys

SAIMAANNORPPA, SUOJELU JA KALASTUS – MONITIETEINEN TUTKIMUS SAIMAAN PIHLAJAVEDELLÄ	1
Pekka Salmi, Mika Tonder, Juha Jurvelius ja Heikki Auvinen	
SAIMAANNORPAN SUOJELU LUONNON ERILAISTEN MERKITYSTEN RISTIAALLOKOSSA	15
Mika Tonder	
LASTEN KÄSITYKSIÄ JÄRVIYMPÄRISTÖSTÄ	33
Katja Kiviniemi	
YMPÄRISTÖASENTEIDEN JA –TIETOUDEN KEHITTYMINEN ERI IKÄRYHMILLÄ	51
Susanna Auvinen	
KESTÄVÄN MATKAILUKEHITYKSEN SUUNTIA SAIMAAN PIHLAJAVEDEN SEUDULLE	69
Riikka Linjama	
KALASTUS JA SAIMAANNORPPA MUIKKUKANTOJEN HYÖDYNTÄJINÄ SAIMAAN PIHLAJAVEDELLÄ	87
Heikki Auvinen, Juha Jurvelius, Jouni Koskela ja Tero Sipilä	
INSTITUUTIOT KALASTUKSEN JA SAIMAANNORPAN SUOJELUN VÄLISESSÄ KIISTASSA ...	105
Mika Tonder ja Pekka Salmi	

Saimaannorppa, suojele ja kalastus – Monitieteinen tutkimus Saimaan Pihlajavedellä

Pekka Salmi¹⁾, Mika Tonder²⁾, Juha Jurvelius¹⁾ ja Heikki Auvinen¹⁾

¹⁾ Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Saimaan kalantutkimus ja vesiviljely, Laasalantie 9, 58175 Enonkoski

²⁾ Etelä-Karjalan ammattikorkeakoulu, Matkailun yksikkö, Torkkelinkatu 4, 55100 Imatra

Sisällys

1. JOHDANTO.....	5
2. TIETOISUUDESTA HALLINTAAN - VIISI TUTKIMUSOSIOTA.....	7
3. KALAVESIEN KÄYTTÖ, SAIMAANNORPAN SUOJELU JA KANSALAISTEN NÄKÖKULMAT	8
3.1. Arvot, tieto ja intressit kuuden kirjoituksen valossa.....	9
3.2. Yhteistyöhön perustuvaan luonnonvarojen hallintaan?.....	10
KIITOKSET	12
KIRJALLISUUS	13

1. Johdanto

Luonnon monimuotoisuuden eli biodiversiteetin suojelusta on tullut laajasti yhteiskunnallisessa keskustelussa käytetty käsite. Se on levinnyt pohjoisamerikkalaisten suojelubiologioiden kielenkäytöstä esimerkiksi pohjoiskarjalaisten metsurien sanavarastoon (Kotilainen 1996) ja yhdistää sekä perinteisiä että uusia näkökulmia luonnonsuojelun perusteiksi. Käsite perustuu perinteiseen positivistiseen tieteenfilosofiaan, luonnontieteelliseen näkökulmaan luonnosta eri eliöiden ja olosuhteiden muodostamana mitattavana joukkona. Toisaalta biodiversiteetin käsite korostaa ihmisen ykseyttä ympäröivän luonnon kanssa - kohtalomme on sidottu luonnon hyvinvointiin. Kyse on siis paitsi luontoon liittyvästä käsitteestä myös vallasta: suojelutoimenpiteet perustuvat usein keskusjohtoiseen maan- ja luonnonresurssin käytön hallintaan sekä luonnontieteen tuottamaan tietoon. Paikallisten asukkaiden näkökulmat ovat usein jääneet varjoon, mikä on johtanut kiistoihin suojelutoimenpiteitä ajavan osapuolen ja muiden intressitahojen välillä.

Rantojensuojelun ja Natura 2000 -ohjelman aiheuttamien kiistojen (esim. Tonder 2001) tapaan saimaannorpan suojelu on yksi esimerkki edellä kuvatun kaltaisesta tilanteesta. Laji listataan maailman uhanalaisimpiin hylkeisiin, ja siitä on muodostunut suomalaisen luonnonsuojelun symboli. Vaikka saimaannorpan suojelu on sinänsä laajasti hyväksyttyä, suojelutoimet ovat kirvoittaneet paikallisten ihmisten keskuudessa ankaraakin kritiikkiä. Paikalliset ihmiset eivät kuitenkaan muodosta yhtä yhtenäistä intressitahoa, vaan monta luontosuhteitaan ja tiedoiltaan poikkeavaa ryhmää. Mahdollisuudet kiistojen lieventämiseen riippuvat siitä miten paikalliset, kansalliset ja kansainväliset päätöksentekoinstituutiot kykenevät sovitamaan yhteen monimuotoiset arvot, intressit ja tiedot.

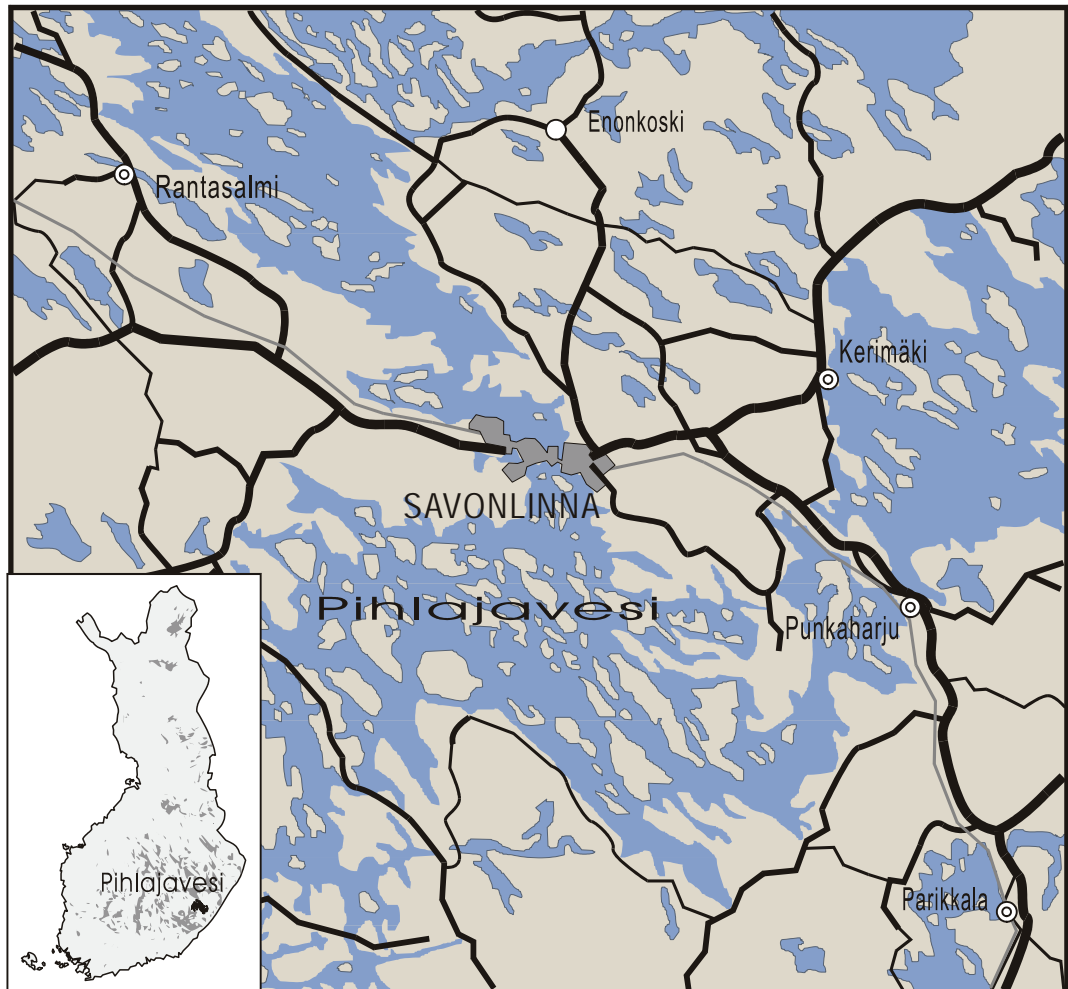
Koska kalastusta pidetään yhtenä suurimmista uhista saimaannorpalle, useat osakaskunnat Saimaan vesistöalueella ovat säädelleet verkkopyyntiä suojelutahojen kanssa tehdyin sopimuksin norppien pyydyksiin hukkumisen estämiseksi. Vuonna 1999 maa- ja metsätalousministeriö päätti eräiden kalastusmenetelmien ja –välineiden käytön laaja-alaisista rajoituksista saimaannorpan elinalueilla. Päätös sai varsin kielteisen vastaanoton kalastajien ja kalastukseen liittyvien tahojen keskuudessa. Päätöksen sisältöä arvosteltiin muun muassa tarpeettoman ankaraksi kalastusta kohtaan ja katsottiin, että paikallisten tahojen näkemyksiä ei ollut riittävästi otettu huomioon.

Saimaannorpan suojelutoimien, paikallisen kalastuksen ja kansalaisten ympäristöasenteiden tarkastelu Saimaan Pihlajavedellä valittiin kansainvälisen Integrated Management of European Wetlands (IMEW) –hankkeen suomalaisiksi tapaustutkimukseksi. Pihlajavesi on osa Vuoksen vesistöaluetta ja suurin kaupunki sen rannalla on Savonlinna (kuva 1). Pihlajaveden lähialueella asuu noin 36 000 asukasta. Pihlajaveden saariston asukasluku on vähentynyt viime vuosikymmenten aikana voimakkaasti useista sadoista noin viiteenkymmeneen. Myös maatilatalouden ja kalastuksen elinkeinomerkitys on pienentynyt; tällä hetkellä Pihlajavedellä kalastaa 10-15 ammattikalastajaa. Alueen vapaa-ajankäyttö on sen sijaan voimakkaasti kasvanut. Pihlajavedellä on yli 2 500 vapaa-ajanasuntoa. Matkailusta on tullut tärkeä osa Savonlinnan ja sen lähikuntien elinkeinoja.

Vuosina 2001 – 2004 toteutettu monitieteinen IMEW-hanke tarkasteli järvi- ja kosteikkoalueiden luonnon hyötykäytön ja biodiversiteetin suojelun välistä suhdetta neljän tapaustutkimuksen avulla. Muut kolme aluetta olivat Tonavan suisto Romaniassa, Kerkini-järvi Kreikkassa ja Nemunas-joen suisto Liettuassa (Integrated Management of European Wetlands 2005).

Yhteistä kaikille tapaustutkimusalueille oli merkittävien, kansainvälisillä suojelustatuksilla nimettyjen uhanalaisten eläinlajien esiintyminen sekä suojelutoimenpiteiden ja kalastuksen väliset ristiriidat. Käsillä olevassa niteessä esitellään kuudessa artikkelissa IMEW-hankkeen Suomen tapaustutkimuksen keskeisiä tuloksia. Kukin kirjoitus valaisee aihepiiriä sekä tieteenalan että tutkittavan kohteen osalta omasta näkökulmastaan, pääosin noudattaen projek-

tissa käytettyä jaottelua viiteen tutkimusosioon. Tässä artikkelissa esittelemme hankkeen taustoja ja keskeisiä tuloksia.

Kuva 1. Pihlajaveden tutkimusalue ja läheiset taajamat.

2. Tietoisuudesta hallintaan - viisi tutkimusosiota

Tutkimusprojekti jaettiin viiteen osatutkimukseen:

1. Paikallisten ihmisten ympäristötietoisuus
2. Ympäristökäsitys ja –kasvatus
3. Vastuullinen turismi
4. Kalastuksen ja kalaa syövien petojen intressiristiriidat
5. Instituutioiden dynamiikka ja hallinta suojelukysymyksissä.

Hankkeen kansainvälisellä tasolla tehtiin osatutkimusten välistä analyysiä sekä vertailtiin kansallisia tapaustutkimuksia. Tämän niteen kuusi artikkelia tarkastelevat tutkimusaiheitaan eri tieteellisistä näkökulmista Pihlajaveden tapaustutkimusalueen valossa.

Ensimmäinen osio tutkii kalastuksen ja saimaannorpan suojelua yksittäisten ihmisten ympäristökäsitysten tasolta. Siinä tutkimusongelmaa lähestytään nojautuen humanistiseen fenomenologiaan ja konstruktionismiin. Tavoitteena on tarkastella sekä ymmärtää ihmisten ja ihmisryhmien tiedollisia resursseja ja käytetyn tiedon ominaispiirteitä erityisesti heidän oman elinympäristönsä osalta. Aihetta tarkastellaan analysoimalla havainnointi-, teemahaastattelu- ja kirjallista aineistoa.

Toisessa osiossa tutkitaan ihmisten ympäristökäsityksiä ja –käyttäytymistä kahden ikäryhmän osalta. Päiväkotijä ja ala-asteikäisten lasten ympäristökäsitystä - tietoutta ja asenteita - tarkastellaan Savonlinnassa ja Rantasalmella tehtyjen 201 haastattelun valossa. Tutkimusosio lähestyy tutkimusongelmaa kasvatustieteellisestä näkökulmasta. Lisäksi aihetta tutkitaan yläaste- ja lukioikäisten nuorten sekä ympäristöasioissa toimivien aikuisten osalta strukturoitujen kyselyjen ja elämäkerrallisten kirjoitelmien avulla. Tarkastelun kohteena ovat erot suhtautumisessa ympäristökysymyksiin.

Kolmas osatutkimus valottaa tutkimuskohdetta luontomatkailun kehittämisen näkökulmasta. Tavoitteena on kartoittaa nykyisen matkailun muodot ja mahdollisuudet kehittää luontomatkailua tutkimusalueella. Tämän lisäksi tutkimuksessa selvitetään matkailijoiden käsityksiä kestävästä ja vastuullisesta matkailusta. Menetelminä käytettiin sidosryhmien haastatteluja ja kyselyitä.

Neljäs osatutkimus vertailee saimaannorpan ja kalastajien käyttämää muikkumäärää keskenään sekä näiden suhdetta järven arvioituihin kalavaroihin. Aineisto kerättiin kaikuluotausten, koetroolausten ja kalastajien saaliskirjanpidon avulla. Tämä osio on puhtaasti luonnontieteellinen ja muodostaa vertailupohjan tarkasteltaessa ensimmäisessä osatutkimuksessa esitettyjä näkemyksiä ja kannanottoja.

Hankkeen viides osio käsittelee tutkimusaiheeseen vaikuttavien instituutioiden ja organisaatioiden vaikutusta ihmisten luonnon resurssin käyttöön, elämään ja asenteisiin. Tavoitteena on identifioida ne muodolliset ja epämuodolliset instituutiot, jotka vaikuttivat tutkimusongelmaan ja tarkastella taloudellisen ja konkreettisen pääoman lisäksi sosiaalisen, kulttuurisen sekä inhimillisen pääoman virtoja ja jakautumista. Tutkimusmateriaali kerättiin teemahaastatteluin ja kirjallisista lähteistä.

3. Kalavesien käyttö, saimaannorpan suojelu ja kansalaisten näkökulmat

Tämä nide on aihepiiriltään jatkoa aiemmin Kalatutkimuksia-sarjassa ilmestyneille artikkelellykokoelmille, joissa on tarkasteltu kalastuskiistoja (Salmi 1997), tiedollisia kysymyksiä kalavesien hallinnassa (Salmi 2001a) ja vesialueen omistukseen liittyvää ongelmakenttää (Muje ja Tonder 2002). Lajien suojeluun ja kalastuksen säätelyyn liittyviä aiheita tarkasteltiin saimaannorpan, Saimaan nieriän ja järvilohen osalta kansainvälisessä tieteellisessä artikkelissa (Salmi ym. 2000), jolla oli keskeinen merkitys Integrated Management of European Wetlands -hankkeen Suomen tutkimuksen käynnistymisessä.

Kalavesien käyttäjien ja saimaannorpan suojelun väliset kiistat liittyvät paitsi yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen myös sosiologisen eläintutkimuksen kenttään. Yhteiskunnallinen eläintutkimus, jonka piirissä tutkitaan ihmisten ja eläinten välisten suhteiden yhteiskunnallisia ehtoja, on kasvanut viime vuosina voimakkaasti eläinkysymysten politisoitumisen myötä (Kupsala ja Tuomivaara 2004). Yhteiskunnalliset muutokset nähdään selkeästi myös suhtautumisessa saimaannorppaan, joka on verrattain lyhyessä ajassa muuttunut haittaeläimestä luonnonsuojelun symboliksi.

Ympäristöristiriitojen tulkinnassa on käytetty typologiaa, jossa kiistat jaetaan arvokonflikteihin, tiedollisiin konflikteihin ja intressikonflikteihin (Cloke ja Park 1985, Salmi 2001b). Arvokonfliktit kytkeytyvät ihmisten luontosuhteisiin ja heijastavat syvällisiä eroja ihmisten arvomaailmoissa. Tiedolliset konfliktit juontuvat ihmisten samaa asiaa koskevista erilaisista tulkinnoista, ja intressikonfliktit puolestaan liittyvät osapuolten oman edun tavoitteluun. Intressit voivat olla esimerkiksi taloudellisia, sosiaalisia, kulttuurisia tai poliittisia. Arvot, tieto ja intressit nivoutuvat hankkeen aihepiirejä tarkasteltaessa toisiinsa monin tavoin.

Kansainvälisissä kalastuksen ja muiden luonnonvarojen käytön hallintaa käsittelevissä kirjoituksissa on viime aikoina korostettu paikallisen hallinnan ja yhteishallinnan (co-management) merkitystä kestäväen käytön perustana. Alueellisen laajuuden lisäksi toinen keskeinen ulottuvuus on eri intressitahojen osallistuminen (Bruckmeier ja Neuman 2005). Yhteishallinnassa eri tahot, valtio mukaan lukien, osallistuvat päätöksentekoon, kun taas paikallisessa itsehallinnossa ja valtiojohtoisessa järjestelmässä on yksi päätöksentekotaho (esim. Jentoft ym. 1998). Yhteishallinnassa lähdetään ajatuksesta, että keskeisten osapuolten osallistumisen ja keskinäisen vuorovaikutuksen avulla oleelliset intressit, arvot ja tieto tulevat osaksi päätöksentekoprosessia ja edistävät keskinäistä luottamusta ja päätösten legitimitettiin.

Yhteistyöhön perustuvan hallinnan muodoiksi voidaan mainita myös kommunikatiivinen hallinta, kumppanuudet julkisten ja yksityisten tahojen välillä sekä verkostot (Kooiman 2003). Luonnonvarojen käytön yhteishallinnassa on ryhdytty tarkastelemaan hallintaan osallistuvia intressitahoja laajemmin kuin vain esimerkiksi kalastajien ja valtion välisenä kysymyksenä. Näin ollen kyse ei ole niinkään teknisestä vaan paljolti myös poliittisesta päätöksenteosta. Kooiman (2003) korostaa, että toimiakseen hallinnan erilaisten muotojen tulee sopia yhteen yhteisön tai yhteiskunnan sosiaalisten vuorovaikutusten ja kulttuurin kanssa.

Myös keskustelussa oikeudenmukaisuudesta ympäristökysymyksissä (ks. Lehtinen ja Rannikko 2003) tärkeällä sijalla on ihmisten osallistuminen suunnitteluun ja päätöksentekoon. Raition (2003) mukaan muutokset ihmisten arkipäivän käyttäytymisessä voidaan tehdä vain osallistumisen tuoman motivaation turvin – ihmisen kokiessa, että hänen teoillaan on merkitystä - ja siksi yhteiskunnallista osallistumista pidetään avaintekijänä myös ympäristökasvatuksessa. Oikeudenmukaisuusaiheeseen on liittynyt paikallisen, yhteisöllisesti syntyneen oikeudentunnon ja ylipaikallisten sopeutumisvaatimusten välinen ristiriita (Lehtinen 2003), josta tässä niteessä esitellyssä tapauksessakin on kyse.

Suomessa on kalavesien hallinnassa käytössä järjestelmä, jossa kalavedenomistajat ja osakunnat edustavat paikallista tahoa ja maa- ja metsätalousministeriö keskushallintoa (esim. Salmi ja Muje 2001, Muje ja Tonder 2002). Näiden väliin sijoittuvat kalastusalueet ovat sekoitus omistajapohjaista ja valtionhallinnon päätöksentekoa. Pihlajaveden tapauksessa tarkastellut saimaannorpan suojelutoimien ja kalastuksen väliset ongelmat heijastavat kamppailua siitä, minkä ryhmän arvot ja tieto ovat valta-asemassa ja samalla määrittelevät hallinnan alueellista ulottuvuutta.

3.1. Arvot, tieto ja intressit kuuden kirjoituksen valossa

Tämän niteen kirjoitukset perustuvat monen eri tieteenalaan perinteisiin. Yhteiskuntatieteellinen näkökulma tulee esiin tarkasteltaessa instituutioita kalastuksen ja saimaannorpan suojelun välisessä kiistassa, samoin kuin analysoitaessa ihmisten suhdetta saimaannorppaan ja luontoon. Kasvatustieteellinen näkökulma on keskeinen ympäristökäsityksiä tutkittaessa, kun taas norpan vaikutuksia muikkukantoihin tarkastellaan luonnontieteen pohjalta.

Ensimmäisessä artikkelissa *Mika Tonder* tarkastelee Pihlajaveden paikallisten asukkaiden, kesäasukkaiden ja norpansuojelusta vastaavien virkamiesten näkemyksiä ja käsityksiä luonnosta ja luonnonsuojelusta. Luontosuhteiden muovautuminen on yhteydessä ihmisten elinkeinoihin, paikallisuuteen sekä sosiaalisiin ja kulttuurisiin taustoihin. Tonder löysi neljä erityyppistä luontosuhdetta: talonpoikaisen, eletyn, kokemuksellisen ja neo-darvinistisen luontosuhteen. Luontosuhteiden perusteissa oli havaittavissa suuria eroja. Paikallisen maanviljelijän luontosuhteen perustana on ylisukupolvinen perinne luonnon resurssin käytöstä, joka poikkeaa suuresti kesäasukkaan kokemuksellisesta luontosuhteesta. Kokemuksellinen luontosuhde sisältää osaksi samoja piirteitä kuin luonnonsuojelun perusajatukset, joten mökkiläiset hyväksyvät saimaannorpan suojelun nojalla tehdyt yksityisomaisuuden käyttöoikeuden rajoitukset helpommin kuin paikallinen väestö.

Artikkelissaan *Katja Kiviniemi* korostaa kodin ja omien kokemusten merkitystä lasten ympäristökäsityksen muodostumisessa. Lapset tunsivat nisäkkäät, kuten saimaannorpan, erityisen hyvin. Linnuista harmaalokki ja sinisorsa olivat hyvin tunnistettuja. Näiden lintujen yleisyys kaupungissa vaikuttanee tunnistamiseen. Eri kalalajien tunnistamisessa koulussa tai tiedotusvälineistä saadun tiedon sijaan korostuivat vanhempien tai isovanhempien kanssa tehdyt kalaretket sekä kotona ravintona käytetty kala. Yleisesti ottaen lapsilla oli myönteinen asenne ympäristöään kohtaan.

Susanna Auvinen tutki samaa ympäristötietoisuusaihetta teini-ikäisten ja aikuisten näkökulmasta Savonlinnassa ja sen ympäristökunnissa. Kerätyn aineiston perusteella ei voitu nähdä eroja suhtautumisessa ympäristönsuojeluun kaupungissa ja maaseudulla asuvien välillä. Nuorista suojelumuonteisimpiä olivat ne, jotka osallistuivat partion, 4H-nuorten tai luontokerhojen toimintaan. Puolet haastatelluista aikuisista, joista merkittävä osa oli opettajia, oli sitä mieltä, että yhdessä tekemällä voi vaikuttaa ympäristökysymyksiin.

Riikka Linjama tarkastelee kirjoituksessaan Pihlajaveden aluetta kestävä matkailun näkökulmasta. Kestävä matkailu ottaa huomioon ihmistoimintojen sosiaaliset, poliittiset, ekologiset ja taloudelliset rajat. Linjama korostaa eri tahojen sitoutumista yhteiseen strategiaan, joka pohjautuu paikallisiin luonnon ja kulttuurin arvoihin. Oleellista on, että kaikki sidosryhmät osallistuvat strategian suunnitteluun. Pihlajaveden alueen ongelma on ollut yhteisen matkailusuunnittelun puute, löyhä yhteistyö ja luottamuksen puute ryhmien välillä. Linjaman mukaan paikallisten ihmisten tietoisuus matkailun merkityksestä on vähäinen. Myös turisteille suunnattu tiedotus on hajanaista ja puutteellista, joten kirjoittaja ehdottaa erityisen matkailijakeskuksen perustamista. Saimaannorppaa käytetään matkailussa lähinnä esitekuviissa korostaen samalla alueen luonnon ”erämaisyyttä”.

Heikki Auvisen, Juha Jurveliuksen, Jouni Koskelan ja Tero Sipilän tarkastelu osoittaa, että saimaannorppa söi vuonna 2001 noin 8 % Pihlajaveden muikuista. Tulosten perusteella on

todennäköistä, että norppa ei pysty aiheuttamaan vakavia heikennyksiä kalastajien muikusaaliissa, vaikka norppien lukumäärä merkittävästi lisääntyisi.

Tonderin ja *Salmen* instituutioita käsittelevästä artikkelista käy ilmi, kuinka kalastus- ja ympäristösektori muodostavat keskenään kaksi erillistä kokonaisuutta, joissa suojelun perusteet poikkeavat toisistaan. Perinteisesti kalakantoja on suojeltu liialta kalastukselta, jotta kalavedenomistajien ja muiden kalastajien vesien käyttömahdollisuus ei vaarantuisi. Sen sijaan ympäristöpainotteisessa kokonaisuudessa luontoa suojellaan sen itseisarvon ja luonnon inhimillisen elämän perustana olemisen takia. Haastatteluissa kuilu paikallisten kalavesien käyttäjäryhmien ja ei-paikallisten suojelua ajavien organisaatioiden välillä koettiin kärjistyneenä. Paikalliset ryhmät vastustivat voimakkaimmin maa- ja metsätalousministeriön asettamia yleisiä kalastusrajoituksia. Rajoitusten katsottiin haittaavan kalastusta ja kalavesien hoitoa ja olevan kalastuslain hengen vastaisia. Lisäksi rajoituksia pidettiin tarpeettomina, koska osakaskuntien tekemät vapaaehtoiset kalastusrajoitukset koettiin riittäviksi ja niissä kalavedenomistajien ja kalastajien tieto ja näkemykset tulevat parhaiten huomioon otetuiksi. Paikalliset kyseenalaistivat myös tieteellisen norppatutkimuksen esittämät norppakannan kokotiedot alimitoitettuina ja näin tarkoitushakuisina.

3.2. Yhteistyöhön perustuvaan luonnonvarojen hallintaan?

IMEW –hankkeen nimeen sisältyvä ”Integrated Management” –käsite viittaa paitsi luonnonvarojen hallinnon tasojen ja sektoreiden välisen yhteistyön tärkeyteen, myös sosiaalisten, taloudellisten ja ekologisten ulottuvuuksien tasapainoon päätöksenteossa. Projektin lähtökohta oli tarkastella, miten sosiaalinen ja taloudellinen kehitys voitaisiin sovittaa yhteen biodiversiteetin suojelun kanssa ja erityisesti miten suojelukysymyksissä usein marginaaliseen asemaan joutuneet paikalliset asukkaat voisivat toimia yhdessä muiden intressitahojen kanssa kestävien ratkaisujen edistämiseksi. Saimaannorpan suojelun ja kalastuksen välisessä kiistassa kyseessä ovat vahvat sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittisetkin intressit, joissa käydään taistelua siitä, millä ryhmällä arvoineen ja tietoineen on oikeus osallistua päätöksentekoon ja millä alueellisella tasolla päätökset tehdään. Sen sijaan taloudelliset kiistanaiheet koskettavat verrattain harvoja henkilöitä.

Tämän niteen kirjoitusten keskeisiä yhteisiä teemoja ovat tiedon kulku, eri ryhmien välinen vuorovaikutus sekä osallistuminen suunnitteluun ja päätöksentekoon. Eri koulutus-, ammatti- ja ikäryhmiin kuuluvien ja eri alueilla asuvien ympäristöön ja luontoon liittyvät arvostukset ja tietämys vaihtelevat. Perhetaustalla, koulutuksella ja viiteryhmillä on tärkeä merkitys lasten ja nuorten arvojen kehittymiseen. Niin kotona, koulussa kuin esimerkiksi järjestöissä tehtävän ympäristökasvatuksen haaste on, paitsi edistää tietoisuutta oman ympäristön kysymyksistä, myös herättää kriittisyyttä ja valmiutta osallistumiseen.

Vaikka yleisesti saimaannorpan suojeluun nähden ei voida erottaa yhtä homogeenista paikallisten asukkaiden ryhmää, kalastuksen säätelyyn liittyvässä konfliktissa oli selkeä kahtiajako talonpoikaisen ja eletyn luontosuhteen omaavien paikallisten kalastajien ja ei-paikallisten suojelukeskeisten tahojen välillä. Siinä kohtaavat erilaisista elämysmaailmoista kumpuavat arvostukset, tiedot ja taistelu vallasta. Tilannetta voi verrata muihin ympäristökiistoihin monessa suhteessa. Ympäristökiistoissa on usein eri tahoilla erimielisyyttä ”faktoista”, kuten tässä tapauksessa saimaannorppien oikeasta määrästä, mutta myös asiantuntijuuden määrittelyä koskevista näkemyseroista (Saaristo 2000, Peuhkuri 2004). Kyseenalaistamalla tieteellisen tutkimuksen julkaisemat tiedot paikalliset kalastajat korostavat kokemuseräisen tiedon nykyisin heikoksi käynnyttä asemaa ja samalla suhteellistavat akateemisiin professioihin perustuvan asiantuntijuuden.

Kalastuksen säätelyä ja uhanalaisten lajien suojelua käsittelevässä kirjoituksessa todettiin aiemmin, että vaikka maa- ja metsätalousministeriöllä on mahdollisuus säädellä kalastusta lajien suojelun perusteella, tämä ylhäältä alas suuntautuva säätelymalli voi yksipuolisuudessaan tuoda enemmän haittaa kuin hyötyä saimaannorpan suojelutyölle (Salmi ym. 2000). Kirjoi-

tuksessa ennakoitu päätös tehtiin, kun maa- ja metsätalousministeriön ja ympäristöministeriön suojeluparadigmat lähentyivät toisiaan. Suunnittelun yhteydessä kuultiin pikaisesti eri intressitahoja, mutta muilta osin ne siirrettiin syrjään suunnittelusta ja päätöksenteosta, jolloin luonnonvarojen paikalliset hallintamahdollisuudet heikkenivät sekä laajan säätelyalueen että vähäisten vaikuttamismahdollisuuksien vuoksi. Keskushallinnon siirtäessä itselleen paikallisten osakaskuntien aiemmin vapaaehtoisten sopimusten pohjalta käyttämää valtaa yhteisöllisesti syntynyt oikeudentunto joutui kriisiin.

Vahvasti keskusjohtoisuuteen perustuva ja konsultoiva hallinta koettiin paikallisella tasolla perinteistä omistajakeskeistä päätöksentekoa syrjäyttävänä päätöksentekomuotona. Hallintamuodon muutos ei siis sopinut yhteen paikallisyhteisön sosiaalisten vuorovaikutusten ja kulttuurin kanssa (vrt. Kooiman 2003). Tähän haasteeseen vastasivat paremmin suojelutahon ja paikallisten osakaskuntien tekemät kumppanuussopimukset.

Biodiversiteetin suojelussa on syytä painottaa kokonaisvaltaista hallintatapaa, jossa lähdetään siitä, että luonto ja sitä käyttävät ja hallitsevat ihmiset, mukaan lukien heidän kulttuurinsa, muodostavat erottamattoman kokonaisuuden. Niin tavallisilla kansalaisilla kuin päätöksentekijöilläkin on omat luontosuhteensa, jotka nousevat esiin ristiriitatilanteissa. Eläinten ja luonnonvarojen suojeluun ja käyttöön liittyvät kysymykset ovat monimutkaisia, dynaamisia ja monimuotoisia, joten instituutioiden kehittäminen eri tahojen välisen yhteistyön suuntaan (esim. Charles 2001, Kooiman 2003) on edellytys ristiriitojen hallitsemiseksi.

Kiitokset

Integrated Management of European Wetlands -hanke on osittain rahoitettu EU:n viidennen puiteohjelman ”Energia, ympäristö ja kestävä kehitys” –aihealueen tutkimusvaroista. Hankkeen koordinaattoreilla Durhamin yliopistossa Britanniassa oli tärkeä merkitys hankkeen onnistumisessa. Suomessa tutkimusosioiden toteutumiseen vaikutti laaja yhteistyöverkosto. Kiitämme kaikkia hankkeessa mukana olleita henkilöitä ja organisaatioita. Erityisesti haluamme kiittää niitä Pihlajaveden alueella asuvia lapsia ja aikuisia, kesäasukkaita ja matkailijoita, joilta tutkijat keräsivät haastattelu- ja kyselyaineistot. Parhaat kiitokset myös tutkija Ilkka Eistolle tämän artikkelikokoelman käsikirjoituksen kommentoinnista.

Saimaannorppa – hahmo ihmisten välisten kiistojen taustalla. (Kuva: Pekka Salmi)

Kirjallisuus

- Bruckmeier, K. & Neuman, E. 2005. Local fisheries management at the Swedish coast – biological and social preconditions. *Ambio* 34 (in press).
- Charles, A. 2001. Sustainable fishery systems. Fish and Aquatic Resources Series 5, Blackwell Science, Oxford, 370 p.
- Cloke, P. & Park, C. 1985. Rural resource management. Croom Helm, London, 473 p.
- Integrated Management of European Wetlands 2005. <http://www.dur.ac.uk/imew.ecproject/> 1.11.2005
- Jentoft, S., McCay, B.J. & Wilson, D.C. 1998. Social theory and fisheries co-management. *Marine Policy* 22(4-5): 423-436.
- Kooiman, J. 2003. Governing as Governance. SAGE Publications, London, 249 p.
- Kotilainen, J. 1996. Between the global and the local in environmental politics. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* 23: 61-68.
- Kupsala, S. & Tuomivaara, S. 2004. Sosiologinen eläintutkimus – eläinten yhteiskunnallinen merkitys sosiologian tutkimuskohteena. *Sociologia* 41(4): 310-321.
- Lehtinen, A. 2003. Johdanto: ympäristö, yhteisö ja oikeudenmukaisuus. Julkaisussa: Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.) Oikeudenmukaisuus ja ympäristö. Gaudeamus, Helsinki. s. 9-31.
- Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.) 2003. Oikeudenmukaisuus ja ympäristö. Gaudeamus, Helsinki. 270 s.
- Muje, K. & Tonder, M. (toim.) 2002. Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi. Kalatutkimuksia 183. 119 s.
- Peuhkuri, T. 2004. Tiedon roolit ympäristökiistassa. Saaristomeren rehevöityminen ja kalan kasvatusta julkisen keskustelun ja päätöksenteon kohteena. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 220. 271 s.
- Raitio, K. 2003. Osallistumisesta oikeudenmukainen ratkaisu metsäkiistoihin? Julkaisussa: Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.) Oikeudenmukaisuus ja ympäristö. Gaudeamus, Helsinki. s. 195-212.
- Saaristo, K. 2000. Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Nykyykkulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. 191 s.
- Salmi, P. (toim.) 1997. Kalastuskiistat haasteena hallinnolle. Näkökulmia sisävesien paikallisiin ristiriitoihin. Kalatutkimuksia 126. 71 s.
- Salmi, P. (toim.) 2001a. Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Kalatutkimuksia 177. 118 s.
- Salmi, P. 2001b. Tieto ja yhteistyö kalavesien hallinnassa. Julkaisussa: Salmi, P. (toim.) Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Kalatutkimuksia 177. s. 97-115.
- Salmi, P. & Muje, K. 2001. Local owner-based management of Finnish lake fisheries: social dimensions and power relations. *Fisheries Management and Ecology* 8: 435-442.
- Salmi, P., Auvinen, H., Jurvelius, J. & Sipponen, M. 2000. Finnish lake fisheries and conservation of biodiversity: coexistence or conflict? *Fisheries Management and Ecology* 7: 127-138.
- Tonder, M. 2001. Norpan suojelu ja kalastuksen ohjaus Pihlajavedellä. Keskusjohtoista suojelua, paikallisia koalitioita ja tietoristiriitoja. Teoksessa: Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Kalatutkimuksia 177. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. s. 61-84.

Saimaannorpan suojelu luonnon erilaisten merkitysten ristiaallokossa

Mika Tonder

Sisällys

1. JOHDANTO.....	19
2. TUTKIMUSONGELMA JA MENETELMÄT	20
3. SAIMAANNORPAN YHTEISKUNNALLISEN ASEMAN TAUSTAA	23
4. SAIMAANNORPPA JA LUONTOSUHDE	25
4.1. Talonpoikainen luontosuhde.....	25
4.2. Eletty luontosuhde.....	26
4.3. Elämyksellinen luontosuhde.....	26
4.4. Neo-darvinistinen luontosuhde.....	27
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	29
KIRJALLISUUS	31

1. Johdanto

Saimaannorpan suojelu on suomalaisen luonnonsuojelun lippulaiva. Saimaannorppaa pidetään maailman uhanalaisimpana hylkeenä, ja se on Suomen ainoa endeeminen, kotoperäinen, nisäkäs. Norpan asema yhteiskunnassa on kuitenkin vaihdellut voimakkaasti 1800-luvun lopusta nykypäivään. Näiden muutosten voidaan katsoa heijastavan ihmisen luontosuhteessa ja –käsityksessä tapahtuneita muutoksia sekä erilaisten instituutioiden muovaamien paradigmojen vaikutuksia. Paradigmojen muutosten yhteiskunnallisia taustoja ja vaikutuksia voidaan tässä niteessä instituutioiden dynamiikkaa käsittelevässä artikkelissa. Tämän artikkelin, ja samalla koko aihetta käsittelevän tutkimusosion, lähtökohtana oli saimaannorpan ja sen suojelun herättämien erilaisten mielipiteiden tutkiminen yksittäisen ihmisen tasolla. Saimaannorppaan ja sen suojeluun kohdistuvia mielipiteitä tarkastellaan ihmisten luontosuhteiden ja niissä tapahtuneiden muutosten näkökulmasta.

Tieteenfilosofiselta lähtökohdaltaan tutkimus noudattaa kontekstuaalisen konstruktionismin näkökulmaa, jossa ihmisen maailmankatsomus ja mielipiteet muodostuvat hänen todellisuuskuvistaan, konstruktioista, jotka rakentuvat sosiaalisen ympäristön, kulttuurin ja yhteiskunnallisten arvojen luomissa puitteissa. Toisaalta ihmisen henkilökohtainen kuva maailmasta ja sen tapahtumista on aina myös yksilölliseen elämismaailmaan, kokemukseen ja senhetkiseen kontekstiin perustuva konstruktio. Esimerkiksi maanviljelijän ja kaupungissa asuvan ympäristöaktivistin erilaiset mielipiteet luonnonsuojelusta voidaan tästä katsontakannasta ymmärtää erilaisten taustatekijöiden kuten elinkeinon, tietolähteiden, kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden ym. muovaamina elämismaailmoina, jotka muodostavat henkilölle diskursiivisen totuuden (Foucault 1972)¹. Foucaultin mukaan diskurssit eivät pelkästään osoita henkilön mielipidettä ja asemaa diskurssin kohdetta kohtaan, vaan myös samalla luovat ja ylläpitävät diskurssin luomaa maailmankuvaa ja totuutta.

Luonnonsuojelun ympärillä tapahtuva keskustelu on hyvä esimerkki eri ihmisten ja ihmisryhmien välisistä erilaisista konstruktioista luonnosta ja kilpailevista diskursiivisista totuuksista. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että näkemykset luonnosta ja sen merkityksistä eroavat suuresti sen mukaan, miten ihmisen toiminta, elinkeino ja elinympäristö liittyvät luontoon. Lisäksi henkilön kulttuuriset perinteet ja sosiaaliset siteet vaikuttavat mielipiteisiin. Maa- ja metsätaloutta harjoittava paikallinen asukas ei näe toimintaansa useinkaan ristiriitaisena luonnon hyvinvoinnin kanssa. Luonnonresurssin hyväksikäyttö perustuu ikiaikaiselle talonpoikaiselle perinteelle, jonka nähdään olevan harmoniassa luonnon kanssa ja jopa edesauttavan luonnon tilaa erilaisten hoitotoimenpiteiden kautta. Sen sijaan keskusjohtoinen moderni luonnonsuojelu voidaan nähdä paikallisella tasolla hyvinkin vieraana toimintatapana sen ei-paikallisuuden ja tieteellisten perusteluiden vuoksi. (Tonder 2005) Tulevaisuudessa yksi suomalaisen ympäristöpolitiikan suurimmista haasteista onkin laaja-alaisen legitimitietin ja hyväksynnän saavuttaminen myös luonnonsuojelualueilla tai niiden välittömässä läheisyydessä asuvien ja vaikuttavien ihmisten keskuudessa.

¹ Diskurssilla tarkoitetaan sitä kielikuvaa tai lausumaa, joka viittaa johonkin instituutioon (muodollinen tai epämuodollinen), sisältää idean ja julistuksen puhujan ja viitatus instituution arvoista. Diskursseja tutkimalla voidaan puhujan maailmankuvaa tutkia itse kielenkäytön ja sen luomien merkitysten kautta (Danaher ym. 2000).

2. Tutkimusongelma ja menetelmät

Integrated Management of European Wetlands (IMEW) -hankkeen paikallista luontosuhdetta käsittelevässä osassa käytettiin monipuolisesti kulttuurin ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen laadullisia menetelmiä. Tutkimusongelmaa lähestyttiin erilaisten haastattelujen, osallistuvan havainnoinnin sekä erilaisen tallennetun kulttuuriperinteen (kirjat, lehdet, esineet, äänitteet) avulla. Haastatteluja tehtiin henkilökohtaisina ja ryhmähaastatteluina, joissa oli kaksi tai useampi haastateltava. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija kirjasi ylös tietoa, tunnelmia, erityispiirteitä jne. näkemistään ja kokemistaan asioista. Tätä tarkoitusta varten tehtiin 23 haastattelua. Ne muodostavat tutkimusaineiston ytimen, jonka antamaa tietoa syvennettiin muusta tutkimusaineistosta saatavan tiedon avulla (taulukko 1). Projektissa tehtyjen haastattelujen lisäksi tutkimusaineistoa täydennettiin 18:lla Kalaveden omistajan profiili-hankkeessa Pihlajaveden alueella tehdyllä haastattelulla (ks. Muje ym. 2001).

Kaikki tutkimuksessa käytetyt haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa haastattelijan rooli oli ohjailla keskustelua haluttuihin teemoihin ja kysyä aiheeseen liittyviä täydentäviä kysymyksiä (esim. Eskola ja Suoranta 1998). Kaikki haastattelut äänitettiin ja litteroitiin sanatarkasti. Tutkimusaineiston analyysissä käytettiin apuna Atlas/ti -tietokoneohjelmaa, joka on kehitetty tietokoneavusteiseen laadulliseen analyysiin.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston koostumus.

Aineistolaji	Määrä
Haastattelut	
<i>Henkilökohtaiset haastattelut</i>	27
<i>Ryhmähaastattelut</i>	14
YHTEENSÄ	41
Tutkimuspäiväkirjat	3
Laulut, lorut, tarinat	3
TV-ohjelmat	1

Haastatteluilla pyrittiin kattamaan mahdollisimman laajasti kaikki Pihlajaveden käyttäjäryhmät, joilla on kalastukseen ja/tai luonnonsuojeluun liittyvä intressi (taulukko 2). Aineiston keruussa painotettiin maanomistajien ja paikallisen väestön osuutta, eikä haastattelujen määrällä pyritty saavuttamaan Pihlajaveden eri käyttäjäryhmien todellisia määräsuhteita. Huomio kiinnitettiin aineiston sisältöön ja sen monipuolisuuteen.

Taulukko 2. Haastattelujen intressiryhmät.

Intressiryhmä	Määrä (haastatteluja/henkilöitä)
Paikalliset asukkaat	17/25
Ammattikalastaja	3/3
Mökkiläiset	11/16
Luonnonsuojelijat	3/4
Ympäristöhallinto	2/3
Kalastushallinto	2/2
Matkailu	1/16

Aineiston analyysissä keskityttiin etsimään ihmisten luontosuhdetta kuvaavia piirteitä sekä erilaisia käsityksiä ympäristöstä ja luonnosta yleensä. Ihmisten luontokäsityksiä tarkasteltaessa käytettävän tiedon erilaiset muodot ja lähteet ovat hyvin keskeisessä asemassa. Tämä artikkeli keskittyy erityisesti maanomistajien (paikalliset asukkaat ja kesämökkiläiset) erilaisiin luontosuhteisiin ja mielipiteisiin, jolloin muiden intressiryhmien haastattelut jäävät vähemmälle huomiolle. Tähän rajaukseen päädyttiin siksi, että suomalaisessa kalavesien hallinnossa yksityiset omistajat ovat keskeisiä.

Käytännössä aineiston analyysi mukaili aineistolähtöistä analyysiä (Strauss ja Corbin 1998). Sitä voidaan pitää eräänlaisena vastakohtana teorialähtöiselle analyysille. Lähtökohtana analyysitavassa on mahdollisimman suuri ”vuoropuhelu” tutkijan ja tutkimusaineiston välillä. Tutkimuksessa ei lähdetä testaamaan mitään ennalta määrättyä hypoteesia tai teoriaa, vaan tutkimuksen teoria kehittyy koko analyysiprosessin ajan. Tässä tutkimuksessa aineiston huomattava koko ja monipuolisuus asetti tiettyjä rajoitteita ko. menetelmän käytölle. Aineistolähtöinen analyysi perustuu osittain intensiiviselle sisällönanalyysille, joka asettaa rajat tutkimusaineiston koolle. Aineistolähtöistä analyysiä käytettiin tutkimuksessa lähinnä ohjenuorana aineiston koodauksen suorittamisessa.

Straussin ja Corbinin (1998) mukaan aineistolähtöinen tutkimus perustuu kolmiosaiselle aineiston koodausjärjestelmälle. Ensimmäisen tason muodostaa avoin koodaus, jolloin tutkija tutustuu aineistoon ja muodostaa siitä kokonaiskuvan sekä määrittää käytettävät käsitteet ja paradigmat. Käytännössä avoin koodaus tarkoittaa sitä, että tutkimusaineisto luokitellaan ja merkitään eri tunnistein, koodein, jotka kuvaavat ko. aineiston osan luonnetta ja sisältöä. Mikäli tutkija itse litteroi tutkimusaineiston, voidaan avoimen koodauksen katsoa alkaneen jo tästä aineiston purkuvaiheesta. Toisella eli vertailevan koodauksen tasolla luotuja koodeja tarkastellaan suhteessa toisiinsa ja muihin taustamuuttujiin sekä niille pyritään muodostamaan loogisia järjestyksiä ja hierarkkisia malleja. Tämän koodauksen vaiheen on tarkoitus luoda uusia näkökulmia aineistoon ja tuoda esille sellaisia syy-seuraussuhteita, jotka eivät päällepäin aineistosta tule ilmi. Koodauksen viimeisenä vaiheena tulee valikoiva koodaus, jolloin huomio kiinnittyy jälleen koodeista ja niiden suhteista niiden sisältämän aineiston merkityksiin. Valikoivan koodauksen vaiheessa tutkija on valinnut aineistosta tutkimusongelman kannalta keskeisimmät ja mielenkiintoisimmat koodit ja tarkastelee näitä aikaisempia tasoja tarkemmin. Käytännössä aineistonkeruu, koodauksen eri vaiheet ja kirjoitusprosessi eivät ole selvärajaisia, vaan sekoittuvat keskenään.

Tässä tutkimuksessa avoimen koodauksen tasolla luotiin yhteensä 253 eri koodia, jotka jakautuivat 42:een eri teemaluokkaan. Vertailevan koodauksen vaiheessa analyysi sai tukea instituutioita käsittelevästä osiosta (Tonder ja Salmi, tässä niteessä), joka käytti paljolti samaa aineistoa. Instituutiota käsittelevässä osassa tutkitut kalastuksen erilaiset paradigmat, yhteis-

kunnan muutokset ja pääoman virrat antoivat vertailupohjaa tässä kirjoituksessa esiteltävälle analyysille. Valikoivan koodauksen vaiheessa tarkastelun kohteeksi muodostuivat erilaiset luontosuhteet, jotka ilmenivät haastatteluissa. Tämän lisäksi huomio kiinnitettiin eri tietolähteiden käyttöön ja käytetyn tiedon erilaisiin luonteisiin.

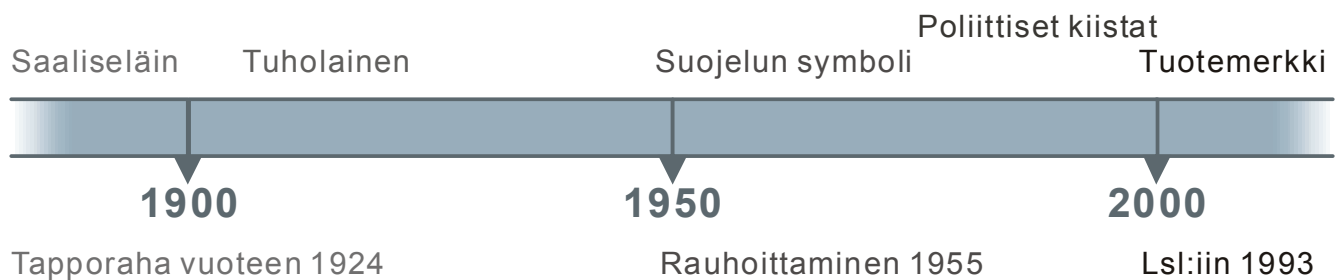

Pihlajaveden saariston asukkaiden suhde luontoon on muodostunut useiden sukupolvien kuluessa. (Kuva: Pekka Salmi)

3. Saimaannorpan yhteiskunnallisen aseman taustaa

Saimaannorpan nousu suomalaisen luonnonsuojelun aallonharjalle tapahtui 1970-luvulla, jolloin luonnonsuojelu aatteena politisoitui ja haki vaikutteita maailmanlaajuisista ympäristökysymyksistä. Pohjois-Atlantilla tuolloin vellonut ”hyljesota” grönlandinhylkeen metsästyksen ympärillä antoi pohjan saimaannorpan suojelua vaativille diskursseille. Saimaannorpasta muodostuikin symboli suomalaiselle luonnonsuojelulle. Samaan aikaan maa- ja metsätalousministeriön saimaanhylyjetyöryhmä aloitti saimaannorppakannan tieteellistä tutkimusta, jolloin suojelun diskurssissa alkoi esiintyä tieteellisiä argumentteja.

Kun tarkastellaan saimaannorpan suhdetta ihmiseen viimeisen sadan vuoden aikana, havaitaan sen kohdanneen hyvin suuria muutoksia (kuva 1). Norppa oli satunnainen kalastajien saalis aina 1800-luvun lopulle asti. Merialueilla hylkeet ovat kautta aikojen olleet merkittävä metsästyksen kohde. Saimaalla ei tämänkaltaista vahvaa hylkeen metsästyskulttuuria ole esiintynyt (Ylimaunu 2000). Syyt laimeaan norpan metsästysintoon piilevät sokkeloisissa vesissä ja pienessä norppakannassa. Norppa ”ammuttiin silloin kun hollille sattui” (Becker ja Sipilä 1984).

Kuva 1. Saimaannorpan asema suomalaisessa yhteiskunnassa esitettyinä aikajanaalla (Lsl = luonnonsuojelulaki).

Vuosisadan vaihteessa suhtautuminen saimaannorppaan kuitenkin muuttui. Kun ammattikalastus kasvatti merkitystään myös sisävesialueilla, ryhdyttiin norppaa pitämään kilpailijana ja uhkana kalastukselle. Niinpä valtion kalastustarkastajan tohtori Oscar Nordqvistin edesauttamana saimaannorppa julistettiin ”sangen harmilliseksi eläväksi kalavesissä” ja sen tappamisesta ryhdyttiin maksamaan tapporahaa. Tämä yhdessä parantuneiden kulkuvälineiden ja tuliaseiden kanssa nosti norpanmetsästyksen kannattavuutta niin paljon, että sen ympärille muodostui oma asiaan vihkiytynyt intressiryhmä. Metsästyksen vaikutuksesta norppakanta pieneni muutamassa kymmenessä vuodessa noin 800 yksilöstä pariin sataan (Rautiainen 1998).

Vuonna 1924, kun muiden hylkeiden kohdalla valtio jatkoi tapporahan maksua, lopetettiin se saimaannorpan osalta. Norpan metsästys kuitenkin jatkui johtuen osaksi kehittyneistä menetelmistä, norpasta tehtyjen tuotteiden tarpeesta ja kysynnästä, jota voimisti itsenäisyyden ajan alun pula-aika. Ihmiset tarvitsivat öljyä esimerkiksi lamppuihin ja maaleihin sekä erilai-

sia voiteluaineita aikaisempaa enemmän, ja norpasta saatava traania käytettiin korvikkeena erityisesti pula-aikoina.

Saimaannorpan suojelua kannattavat mielipiteet saivat alkunsa 1920-30-luvuilla suomalaisissa tiedepiireissä. Norppakannan nähtiin pienenneen hälyttävästi, eikä perusteita norpan vainolle ja metsästykselle enää löydetty. Voimistuneet suojeluvaatimukset johtivat saimaannorpan rauhoittamiseen vuonna 1955. Pelkkä rauhoituspäätös ei kuitenkaan kääntänyt norppakantaa nousuun, vaan kalastuksessa tapahtuneet muutokset osoittautuivat uudeksi uhaksi. Kotitarvekalastajien määrän lisääntyminen 1950-luvulta lähtien merkitsi verkkojen määrän kasvua myös saimaannorpan elinalueilla (Lappalainen 1998). Lisäksi verkkojen valmistusmateriaaleissa tekokuidut korvasivat perinteisen puuvillan, ja näin verkoista tuli entistä vahvempia; tarpeeksi vahvoja hukuttamaan niihin tarttuneet kuutit. Lisäksi paikallisten ihmisten asenne säilyi norpalle usein vihamielisenä aina 1980-luvulle saakka (Taskinen 2002, suullinen tiedonanto).

Tieteellisten argumenttien merkitys saimaannorpan suojelussa kasvoi, kun maa- ja metsätalousministeriö perusti 1970-luvulla saimaanhylyjetyöryhmän tutkimaan norppakannan tilaa ja suojelumenetelmiä (Saimaanhylyjetyöryhmä 1982). Myöhemmin vastuu tutkimuksesta ja suojelusta siirtyi Joensuun yliopistolle ja edelleen Metsähallitukselle, joka nykyisin on päävastuussa suojelun toteuttamisesta. Suojelutyötä ovat avustaneet useat järjestöt kuten WWF ja Suomen luonnonsuojeluliitto.

Viimeisin käänne saimaannorpan ja yhteiskunnan suhteessa on norpan nousu ympäristöystävällisen toiminnan ja villin erämaan tuotemerkiksi. Useat eri yritykset ja tapahtumat mainostavat itseään mainoslauseilla ja nimikkeillä, jotka liittyvät saimaannorppaan ja sen luomiin mielikuviin. Ilmiö ei rajoitu pelkästään paikalliselle tasolle, vaan saimaannorppa tunnetaan ”brandina” ympäri Suomea. Toisaalta saimaannorpasta on muodostunut kiistanaihe, joka ilmenee useissa eri ympäristökonflikteissa.

Suomen EU-jäsenyyden mukanaan tuoma Natura 2000 -verkosto ja useat muut kansainväliset sopimukset luonnonsuojelusta velvoittavat Suomea turvaamaan saimaannorppakantaa sekä norpan elinympäristöä. Suojeluosapuolen mukaan lisääntyvä kesämökkien määrä norpan elinalueilla kasvattaa kalastuksen ja häirinnän muodostamaa uhkaa norppakannalle. Kalastuksen muuttuessa yhä enemmän suurta kalakokoa suosivaksi on vahvoista riimu- ja monisäikeisistä verkoista muodostunut uhka jopa aikuisille norpille (Sipilä ym. 1999). Tästä johdettua maa- ja metsätalousministeriö päätti talvella 1999 rajoittaa eräiden kalastusmenetelmien ja pyydysten käyttöä saimaannorpan levinneisyysalueella. Paikallisella tasolla päätös aiheutti Natura 2000- ja rantojensuojeluohjelmaan verrattavissa olevan vastareaktion. Kalastajat tyrmäsivät päätöksen tarpeettomana ja paikallisia ihmisiä syrjivänä laajalla rintamalla².

² Suojelupäätöksestä enemmän Tonderin ja Salmen artikkelissa tässä niteessä.

4. Saimaannorppa ja luontosuhde

Jo hyvin aikaisessa vaiheessa haastatteluja tehtäessä vahvistui esikäsitys siitä, että eri ihmisillä on varsin erilaisia suhteita ympäristöönsä ja luontoon yleensä, ja ne määräytyvät pitkälti ihmisten intressien, sosiaalisen ympäristön ja kulttuuris-taloudellisten taustatekijöiden mukaan. Eri ihmisryhmien näkemykset saimaannorpasta, sen suojelusta ja kalastuksen merkityksestä poikkesivat suuresti. Nygrenin (2000) mukaan ihmisten luontosuhteet ja käsitykset luonnosta eivät kerro pelkästään ihmisen suhteesta ympäristöönsä, vaan myös suhteesta yhteiskuntaan ja asemasta siinä. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat pitkälti Nygrenin näkökulmaa, mutta sen lisäksi ne korostavat kulttuurisen perinteen ja kontekstin merkitystä luontoa käsittelevien diskurssien synnyssä ja käytössä. Haastatteluissa tuli selvästi ilmi, että ihmisten luontosuhde ei ole vakiintunut tai yksiselitteinen luokka, vaan se on moniulotteinen ihmisen elämismaailmaa, intressejä ja henkilökohtaista historiaa peilaava kokonaisuus.

Aineistosta löydetty erilaiset luontosuhteet voidaan luokitella kuuluviksi talonpoikaisen, eletyn, kokemuksellisen ja neo-darvinistisen luontosuhteen ryhmiin. Haastateltujen henkilöiden luontosuhteet olivat aina sekoituksia useista eri päätyypeistä, mutta niillä oli myös määrittävissä dominoivin luontosuhdetyyppi.

4.1. Talonpoikainen luontosuhde

Perinteistä talonpoikaista luontosuhdetta on usein pidetty vallitsevana luontosuhdetyyppinä maaseudulla, ja sen on esitetty olevan pitkälti jopa koko suomalaisen kansallisidentiteetin perustana (esim. Vilka 1993, Silvasti 2002). Talonpoikaisessa luontosuhteessa korostetaan luonnon asemaa resurssina ja taloudellisen hyvinvoinnin perustana. Toisaalta talonpoikainen luontosuhde korostaa luonnonresurssin hyödyntämisen jatkuvuutta yli sukupolvien ja talonpoikaisen elämäntavan harmoniaa ympäröivän luonnon kanssa. Luonnon hyödyntämisessä korostetaan paikallisen ja oman kokemuseräisen tiedon asemaa, jossa ympäristön huomioon ottaminen katsotaan osaltaan myötäsyntyiseksi ominaisuudeksi.

Talonpoikainen luontosuhde on hyvin ihmiskeskeinen. Luonnossa katsotaan olevan tietty hierarkkinen järjestys, jossa ihminen on huipulla. Tällöin jonkin tietyn eläimen suojele koetaan vieraaksi ja osaltaan luonnon oman järjestyksen vastaiseksi.

”On kuitenkin muistettava, että norppa on eläin ja vain eläin. Ja me ihmisiä. Ja se, että tää luonto täällä on oikeastaan meitä ihmisiä varten.”

Silvastin (2002) mukaan talonpoikaisen luontosuhteen taustalla on raamatullinen ajatus luonnosta Jumalan puutarhana, jota ihminen on asetettu hoitamaan. Luonnon hyötykäyttö on oikeutettua, ihminen on luonnon hoitaja ja täten sen yläpuolella, mutta samalla hoitamiseen liittyy vastuu luonnon säilyttämisestä. Toisaalta talonpoikainen luontosuhde korostaa työn ja ahkeruuden merkitystä, ja näin ollen ihanteellinen luontotyyppikin nähdään tuotantoon valjastettuna ja hoidettuna ympäristönä. Koskematon ja luonnontilainen ympäristö nähdään näin ollen hyödyttömänä ja resurssien tuhlauksena. Tämä kävi haastatteluissa ilmi kalaveden hoidon suhteesta norpan suojeluun. Kalastusrajoitukset nähtiin usein kalaveden hoitotyötä vaikeuttavana tekijänä, joka vaikuttaa kalavesien tuottavuuteen.

”Kalavesiä pitää hoitaa, ei ne muute anna yhtään luukaloja.”

Talonpoikainen luontosuhde esiintyi useimmin paikallisten maa- ja metsätalouden kanssa tekemisissä olevien henkilöiden keskuudessa. Oli selvästi nähtävissä, että myös ne kesämökkiläiset, joiden juuret olivat joko tutkimusalueella tai muualla maaseudulla, mutta asuivat nyt pysyvästi jossain taajama-alueella, omasivat mielipiteissään enemmän vaikutteita talonpoikaisesta luontosuhteesta kuin sellaiset mökkiläiset, joiden juuret eivät olleet tutkimusalueella tai maa- ja metsätalouden piirissä. Ei-paikallisten mökkiläisten, kuten myös muiden intressiryhmien, kohdalla talonpoikainen luontosuhde oli selvästi taka-alalla.

4.2. Eletty luontosuhde

Toinen paikallisen väestön keskuudessa voimakkaasti vaikuttanut luontosuhdetyyppi oli eletty luontosuhde. Tällä luontosuhteella tarkoitetaan ihmisen ja ympäristön yhteenkietoutumista yksilön elämismaailmassa. Tämän näkökulman perustana on filosofinen ajatus ihmisen riippuvuudesta ympäristöstään. Riippuvuussuhteesta huolimatta luontosuhde on kontekstualisoitunut, ja sillä on aina omat aika-tilalliset ulottuvuutensa. Näin ollen ihmisen elinympäristö saa merkityksensä eletyn elämän ja tapahtumien kautta.

Tutkimusaineistossa eletty luontosuhde korostui maanviljelijöiden ja ammattikalastajien puheissa. Elinkeinon harjoittamiseen liittyvät luonnon rytmi ja kiertokulku ohjailivat ihmisten toimintoja ja antoivat merkityksiä paikalle. Paikallisten asukkaiden korostama luontosuhde kiteytyi sanonnassa ”*luonnossa luonnon ehdoilla*”. Elämä vesistöjen pirstomalla alueella vaatii sopeutumista luonnon kiertokulkuun. Mökkiläiset ja alueella vierailevat näkevät yleensä vain yhden puolen luonnosta ja paikallisesta elämästä. Toisaalta sanonnalla haluttiin korostaa oman elämäntavan ympäristöystävällisyyttä. Oman elinkeinon tulevaisuus ja elinympäristön laatu rinnastettiin suoraan ympäröivän luonnon tulevaisuuteen.

”Tää on ihanoo valtakuntoo. Kaikki mitä voit silmällä nähhä. Rannat, mäet, vedet. Talvella lumimyrskyt. Korkeet lumipiiput nousoo jääkentillä puiide latvoje yläpuolelle. Jopa sumut syksyllä. Kuha ei vaa tarvi mennä sinne sumuun venneellä keikkumaan. Meillä on kyllä ollu aina tukevat venneet.”

Ympärivuotinen eläminen seudulla ja alueella liikkuminen luo asukkaalle vankan tietopohjan ympäristöön kohdistuvista muutoksista. Tieto esimerkiksi kalapaikoista ja norpan käyttäytymisestä nojasi henkilön aikaisempiin kokemuksiin ja vaikutti näin henkilön mielipiteisiin norpan suojelua kohtaan.

”Kerro oltii soutamassa siimaa, ni norppa seuras meitä. Se ol aika viisas se norppa. Se vissii evillää irrotti syöttikalan siitä koukusta. Mut yhes suhteessa se ol tyhmä. Myökö vietii ruohikkoo se siima, ni se ei sinne ennää seurant, vaa eksy... Tosta norpan suojelusta. Se ois tää viime keväine päätös lopettanu tän särkiverkon käytön täällä. Ja se ku on ollu hirmu tärkee näille ihmisille täällä iät ajat, keväällä justii, ku oot ollu melkein puol vuotta syömättä.”

4.3. Elämyksellinen luontosuhde

Kokemuksellinen luontosuhde voidaan määritellä eräänlaiseksi vastapainoksi eletylle luontosuhteelle. Molemmat perustuvat henkilön omiin konstruktioihin ja kokemuksiin luonnosta, mutta kokemuksellisessa luontosuhteessa korostuu yksilön rooli ulkopuolisena kyseessä olevaan ympäristöön nähden. Ympäristö nähdään tällöin enemmän tai vähemmän vieraana, jonnekin tietyn luontotyypin edustajana, ja eletyssä luontosuhteessa korostuneen paikallisuuden

merkitys heikkenee. Kokemuksellisessa luontosuhteessa yksilön suhde paikkaan ja paikallisuuteen on löyhä, koska yksilön ja paikan suhteeseen vaikuttavat taustatekijät, kuten sosiaaliset suhteet, ovat suppeat tai lyhytaikaiset. Kokemuksellinen luontosuhde esiintyi voimakkaana ei-paikallisten intressiryhmien, kuten kesämökkiläisten ja matkailijoiden, haastattelussa.

”Onko tällä sen suurempaa ... On Pihlajaveden muikku ja on Puruveden muikku ja ihmiset tappelee siitä. Musta ne on molemmat ihan hyviä (nauraa). Et musta tää koko Saimaa on tärkeä. En mä osaa sanoa, että joku osa-alue vesistöstä ois toista tärkeempi. Mun mielestä ne on kaikki tärkeitä ... Se muodostaa sen kokonaisuuden, sen Saimaan ja Saimaan hengen.”

Kun eletty luontosuhde korosti yksilön elämismailman ja ympäristön yhteyttä, korostuu elämyksellisessä luontosuhteessa ympäristön kokemisen erilaisuus henkilön jokapäiväiseen elinympäristöön verrattuna. Kokemuksellisuus ei rajoitu käsittämään pelkästään visuaalista luontoa, vaan myös sen toiminnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet voidaan kokea. Luonnon ilmiöt koetaan ihailtavan tuotteen tasolla, kuten hyvä kirja tai kaunis maalaus (Suopajarvi 2001). Luonnonsuojelun tavoitteet ovat pitkälti yhtenevät kokemuksellisen luontosuhteen kanssa. Luonnonsuojelun korostama biologinen monimuotoisuus ja sen historialliset suhteet erämaa-ajatteluun muodostavat erilaisen kokemusperäisen perustan urbaanissa elämänrytmissä elävälle ei-paikalliselle käyttäjälle.

4.4. Neo-darvinistinen luontosuhde

Neo-darvinistisella luontosuhteella tarkoitetaan diskursiivista ajatusta luonnosta suurena systeeminä, jossa vallitsevat tietyt lait ja lajien välinen kilpailu. Lajien väliseen kilpailuun ja luonnon lakien välttämättömyyteen nojaten perustellaan ihmiskeskeisyyden ja luonnon resurssin hyötykäytön oikeutusta. Haastattelussa neo-darvinistisia argumentteja esiintyi lähinnä nuorehkoilla ja keski-ikäisillä paikallisilla miehillä, joiden elinkeino liittyi maa-, metsä- tai kalatalouteen, ja argumentit olivat läheisessä suhteessa haastateltujen elettyyn ja talonpoikaiseen luontosuhteeseen.

Haastatteluiden neo-darvinistiset argumentit voidaan luokitella kahteen eri tyyppiin. Ensimmäkin luonto nähtiin kilpailutilanteena, jossa vallitsee luonnollisen valinnan lait, ja vain vahvimmat ja viisaimmat yksilöt selviävät. Kaikki lajit mielletään kuuluviksi samaan laajaan ekologiseen systeemiin ja näin ollen mitään niistä ei voi nostaa tärkeämmäksi kuin muut.

”Se miusta, tää nyt on aika ilkeesti sanottu, mutta se miusta ois voinu olla, että ois riittävän tukevat verkot, mistä norppa ei mee tahallaa syömään toisen pyyvyksestä kaloja. Että se norppakanta eliminoituis pois, mitkä sitä harrastaa. Että sehä se siin taustalla oli... että järkkäytymistä sekin.”

”En mie...Miun mielestä, kun ruvetaan aattelemmaa, ni kaikki eläimet on totutuseläimiä. Ja niiku ihmine myös. Eihä, hölmömmät yksilöt aina täältä maailmasta lähtöö. Ja siitä ne oppii tuota ... Oppii, jos jääp verkkoihi. Ja niiko iso, normaalikokoinen norppa, ni ei se näihi, nykyisi verkkoihin jää. Kyllä siinä on jotaki sillo. Se on joko poikanen taikka tumpelo, saatana, joka joutaakin jäähä. Se on se luontane poistuma. Heikot yksilöt karsiutuu.”

Toisaalta luonnossa vallitsee siis ihmisestä riippumaton tasapaino, joka ohjaa luonnon kiertokulkua evoluution tavoin huolimatta siitä, että ihminen yrittää puuttua siihen suojelemalla jotain tiettyä lajia. Näin ollen suojeletyö jonkin tietyn eläimen säilyttämiseksi on osaltaan turhaa.

”Olhan tiälä aikanaan tuota ... Nää dinosaurukset ja muut ja ne kuol pois. Nii kuoloo norppa ja nii kuollaa myökii. Ei sitä väkisi tätä luonnon tasapainoa pietä yllä. Se on ... Jokkaisella määrätty. Jos tulloo jäniksiä liikaa, tulloo jänisrutto. Jos on ihmisiä liikoo, tulloo mustasurma, aidsit ja muut. Norppa kuoloo kohta johonkii punkkii tai muuhun, ruppee kuolemaan. Sitte ollaa ihmeissä, että nyt joku, mikä tän on aiheuttanu? ... Ite ... Ei yhtä kantaa voida pitää väkisin liian isona.”

Kaikilla eläimillä tunnustettiin olevan tietoisuus, jonka ansiosta eläimen kyvykkydessä oppia ja selviytyä luonnossa on suuria eroja. Tässä suhteessa neo-darvinistinen luontosuhde poikkeaa biologisista evoluutioon pohjautuvista teorioista luonnonvalinnassa, ja se lähenee perinteistä talonpoikaista ja elettyä luontosuhdetta.

5. Johtopäätökset

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että saimaannorppaan ja sen suojeluun suhtautuminen vaihteli voimakkaasti sen mukaan, miten yksilö suhtautui ympäristöönsä ja millainen oli hänen käsityksensä luonnosta. Luontosuhteen muovautuminen näytti olevan riippuvainen ihmisten elinkeinosta, paikallisuudesta sekä sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä. Nämä löydökset tukevat tutkimuksen lähtökohtaa elämismailman post-strukturalistisesta rakenteesta. Instituutiot ja diskurssit vaikuttavat voimakkaasti yksilön konstruktioiden muodostumiseen.

Talonpoikaisen luontosuhteen piirissä olevat henkilöt kyseenalaistivat saimaannorpan suojelun tarpeellisuuden pitkälti luonnon resurssin hyötykäyttöön liittyvästä näkökulmasta. Norppa nähtiin vieläkin usein verkkoja tyhjentävänä ja hajottavana eläimenä, joka näin ollen oli kalastajan kilpailija. Todettakoon kuitenkin, että norpan aiheuttamat vahingot koettiin marginaaliseksi ja mitään tästä johtuvaa negatiivista asennetta ei itse norppaa kohtaan esiintynyt. Toisaalta luonnonsuojelu yleisesti ottaen koettiin hyödyttömäksi tai jopa haitalliseksi, koska se edisti talonpoikaiselle luontosuhteelle epärationaalista luontokuvaa, rajoitti luonnon hyväksikäyttöä ja näin ollen haittasi maanomistajien elinkeinoa. Luontoelinkeinojen kulttuurinen perintö esiintyi voimakkaana talonpoikaisen luontosuhteen yhteydessä. Metsänhoidon ja kalastuksen rajoittamisen yhteydessä mahdollisesti maksettavat korvaukset eivät kata kokonaisuudessaan sitä menetystä, jota työnteon ja nautinnan rajoittaminen aiheuttaa. Talonpoikaisen luontosuhteen suhtautuminen saimaannorpan suojeluun heijastaa siis suomalaisen maaseudun elämäntavan kulttuurista perintöä. Yksityisen maaomaisuuden ja siihen liittyvän päätösvallan korostaminen, omaan ja paikalliseen tietoon perustuvat mielipiteet ja lojaalisuus perinteitä ja yhteisössä esiintyviä intressejä kohtaan ovat osoituksia luontosuhteen kulttuurisista ja sosiaalisista ulottuvuuksista.

Neo-darvinistista luontosuhdetta voidaan käytetyn tiedon näkökulmasta pitää mielenkiintoisena ulkopuolisen ja paikallisen tiedon sekoituksena. Lähtökohtaisesti luontosuhde on talonpoikaisen luontosuhteen mukaan ihmiskeskeinen: luonnossa esiintyvä kilpailu oikeuttaa lajit toimimaan itsekkäästi. Luontosuhdetta dominoi oma vahva käsitys luonnon mekanismeista, johon ekologiaan ja evoluutioteoriaan perustuvat termit sekä ideat tuovan oman lisänsä ja vahvistuksensa. Toisaalta luonnontieteellisiin termeihin ja teorioihin nojautuminen voidaan nähdä diskursiivisena vastavetona luonnontieteen hallitsemalle luonnonsuojelulle. Omia toimintoja ja mielipiteitä pyritään myös perustelemaan samalla kielellä kuin suojeluosapuolen keskuudessa.

Mökkiläisten ja muiden ei-paikallisten toimijoiden luontosuhde perustui enemmän paikan ja luonnon kokemukselliseen käyttöön. Tällöin luonnonarvoista ensisijaiseksi nousivat esteettiset arvot. Luonnonsuojelutoimenpiteiden laajemman hyväksynnän voidaan nähdä olevan yhteydessä esteettisten arvojen ihannointiin. Koskemattomassa järvimaisemassa yhtyvät sekä luonnonsuojelun korostama biologinen monimuotoisuus että erämaisuuutta ja luonnonrauhaa korostava kesämökin käyttö. Luonnonsuojelutoimenpiteiden hyväksyttävyyttä ei-paikallisten keskuudessa edesauttaa lisäksi se, että nimenomaiseen paikkaan kohdistuva eletty luontosuhde ei heidän joukossaan saavuta samanlaista diskursiivista tasoa kuin paikallisella väestöllä. Tällöin tietolähteiksi hyväksytään helpommin tiedotusvälineiden ja muiden ulkopuolisten tiedontuottajien tuottama tieto eikä sitä kohtaan esitetä juurikaan kritiikkiä. Vaikka paikallinen väestö on tietoinen myös ulkoapäin tuotetusta tiedosta, sitä tarkastellaan aina ”paikallisuuden silmälasein”³ läpi. Omasta elinympäristöstä tuotettu tieto saa aina vertailupoh-

³ Ajatus erilaisista ”silmälaseista” näkemyserojen perustana pohjautuu Immanuel Kantin teoriaan fenomenalisesta maailmasta, joka on omien ymmärryksemme muokkaama ja jäsentämä. Maailma on sellainen kuin voimme sen tuntea, oman mielemme projisoima. Kantin mukaan tiedon kohteiden täytyy mukautua tietomme mukaan ja ymmärrys ei ammenna lakejaan luonnosta, vaan säättää ne sille. (Saarinen 1985)

jakseen omaan pitkäaikaiseen kokemukseen ja sosiaalis-kulttuuriseen ympäristöön perustuvan näkökulman.

Kokemuksellinen luontosuhde pystyy myös arvottamaan helpommin luonnon ei-materialistiset arvot. Luonnonsuojelutoimet voidaan nähdä myös alueen taloudellista arvoa nostavana tekijänä. Suojeluohjelmat toteutuessaan rajoittaisivat voimakkaasti Pihlajavedelle rakennettavien kesämökkien määrää. Tällöin sinne jo rakennettujen mökkien arvon voidaan nähdä nousevan. Toisaalta erämaisuus ja luonnonläheisyys arvotettiin korkealle myös eitaloudellisessa mielessä. Kaunista auringonlaskua autiolla järvellä pidettiin hyvin arvokkaana virkistyksellisessä mielessä. Virkistykselliset arvot ovat todennäköisesti korostumassa perinteisesti talonpoikaisen luontosuhteen piiriin kuuluvien ihmisten keskuudessa. Tämän mahdollistaa elämäntapojen yleinen muuttuminen työkeskeisyydestä enemmän vapaa-aikaan keskittyviksi sekä matkailuelinkeinon merkityksen kasvu maaseudulla.

Kirjallisuus

- Becker, P. & Sipilä, T. 1984. Saimaannorpan suojelu ja tutkimus. Teoksessa Becker, P. (toim.) 1984. Saimaannorppa. Suomen Luonnonsuojelun Tuki Oy, Helsinki. s 119-126.
- Danaher, G., Schirato, T. & Webb, J. 2000. Understanding Foucault. SAGE Publications. London. 172 p.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere. 268 s.
- Foucault, M. 1972. The Archeology of Knowledge. Tavistock Publications. 238 p.
- Lappalainen, A. 1998. Kalastuskulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa. Kalastusmuseoyhdistys ry. Julkaisuja 13. Vammalan kirjapaino Oy. 489 s.
- Muje, K., Tonder, M. & Salmi, P. 2001. Kalastuksen paikallis- ja aluehallinto Pihlajavedellä. Vesialueen omistus ja intressiryhmien näkökulmat. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kala- ja riistaraportteja 216. 32 s.
- Nygren, A. 2000. Luontosuhteiden sosiaalinen moniulotteisuus. Teoksessa: Haapala, A. & Oksanen, M. 2000. Arvot ja luonnon arvottaminen. B. Gaudeamus, Helsinki. s. 179-192.
- Rautiainen, S. 1998. Saimaannorpan vuosisata. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Talous- ja sosiaalhistorian laitos. 58 s.
- Saarinen, E. 1985. Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin. WSOY. Helsinki. 419 s.
- Saimaanhyljetoimikunnan mietintö 1982. Komiteamietintö 1982:45. Valtion painatuskeskus. Helsinki. 42 s.
- Silvasti, T. 2002. Hyvän viljelijyyden kulttuurinen malli ja ympäristökysymys. Teoksessa: Hyyryläinen, T. & Katajamäki, H. Muutoksen maaseutu. Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Mikkeli. s. 42-54.
- Sipilä, T., Koskela, J. & Hyvärinen, H. 1999. Mortality of Saimaa seal (*Phoca hispida saimensis*). Abstracts, 13th Biennial Conference on the Biology of Marine Mammals. Wailea, Maui, Hawaii, USA, 28.11.-3.12.1999. p. 174.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1998. Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Second Edition. SAGE publications: Thousand Oaks. California, USA. 336 p.
- Suopajärvi, L. 2001. Vuotos- ja Ounasjokikamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa. Acta Universitas Lappoensis 37. Rovaniemi. 178 s.
- Tonder, M. 2005. An Anatomy of an Environmental Conflict. A Case Study of the Conservation of the Saimaa Ringed Seal. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 75. Joensuun yliopistopaino, Joensuu. 210 s.
- Tonder, M. & Salmi, P. 2005. Instituutiot kalastuksen ja saimaannorpan suojelun välisessä kiistassa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar (tässä niteessä).
- Vilka, L. 1993. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki University Press, Helsinki. 238 s.
- Ylimaunu, J. 2000. Itämeren hylkeenpyyntikulttuurit ja ihminen-hylje –suhde. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 773. Hakapaino Oy. Helsinki. 510 s.

Lasten käsityksiä järviympäristöstä

Katja Kiviniemi

katja.kiviniemi@luukku.com

Sisällys

1. JOHDANTO	37
2. TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN	39
3. TULOKSET	41
3.1. Eläinlajien tunnistaminen ja lasten käsitys niiden ravinnosta ja pedoista	41
3.2. Lasten asenteet ihmisen toimintaa ja ympäristöä kohtaan	42
3.3. Lasten iän yhteys ympäristökäsitykseen	44
3.4. Lasten sukupuolen ja asuinpaikan yhteys ympäristökäsitykseen	45
3.5. Lasten tiedon ja kokemusten lähteet ympäristöasioissa	45
3.6. Tulosten pohdintaa	46
4. LOPPUSANAT	48
KIRJALLISUUS	49

1. Johdanto

Lapsi tulee vähitellen tietoiseksi ympäristöstään, ja ympäristöön liittyvät käsitteet sekä niiden väliset yhteydet hahmotetaan osaksi omaa ympäristökäsitystä. Ympäristökäsitys on moniulotteinen kognitiivinen eli tiedollinen rakenne, joka kehittyy ja täydentyy läpi elämän uusien kokemusten myötä yhä tiedostavampaan suuntaan. Ympäristökäsitys on alati muuttuva ja uudelleen määritettävä ilmiö. Tässä artikkelissa ympäristökäsitystä lähestytään kahdesta näkökulmasta: tiedollisesta ja asenteellisesta. Ympäristökäsityksen tiedolliseen puoleen kuuluvat niin lasten tietämys ympäristöstään kuin heidän ympäristöuskomuksensakin. Uskomuksiin kuuluvat väärinymmärrykset ja omakohtaiset ympäristöön liittyvät myyttiset käsitykset, joilla ei ole faktuaalista pohjaa. Ympäristökäsityksessä on myös asenteellisia osa-alueita. Ympäristöasenteet kertovat, millaisia arvoja ympäristölle annetaan sekä miten ympäristöön ja sen muutoksiin suhtaudutaan. (Jaakkonen ym. 2003)

Pietarinen (1995) on tehnyt jaottelun, jonka mukaan ihmisen neljä perusasennetta luonnonympäristöön liittyen ovat utilismi, humanismi, mystismi ja biosentrismi. Utilismin mukaan asennoituva ihminen on kulutuskeskeinen ja antaa luonnonympäristölle lähinnä raaka-aine- ja välinearvon. Humanisti näkee luonnon tarkoituksena kehittää ihmisen eettistä mielenlaatua ja kauneudentajua sekä auttaa saavuttamaan henkisen tasapainon. Mystismi korostaa luonnon pyhyyttä ja näkee luonnon muodostavan yhden suuren henkisen kokonaisuuden. Biosentrismin mukaisesti luontoon asennoituva ihminen kokee luonnon itseisarvona ja kokee luontokeskeisesti ympäristön suojelun ihmisen tehtäväksi.

Ympäristöasenteet voidaan jakaa kahteen pääryhmään. Ihmiskeskeisiä eli antroposentrisiä ympäristöasenteita ovat utilismi ja humanismi. Luontokeskeisiin eli biosentrisiin asenteisiin kuuluvat mystismi ja biosentrismi. Tonder (tässä niteessä) esittää yhden luontosuhdejaottelun, joka pohjautuu hänen havaintoihinsa laajasta haastatteluaineistosta. Hän päätyy aineiston jaottelussaan neljään luontosuhdetyyppiin: talonpoikaiseen, elettyyn, kokemukselliseen ja neo-darvinistiseen tyyppiin.

Ympäristö luo elämisen laadulle puitteet, joiden merkitys korostuu eri tavoin elämän eri vaiheissa (Keinonen 2003). Ympäristökäsityksen voidaan katsoa vaikuttavan siihen, miten ihminen suhtautuu ympäristöönsä ja huolehtii siitä. Käsitys ympäristöstä alkaa muodostua jo lapsuudessa, ja siihen voidaan vaikuttaa muun muassa ympäristökasvatuksen avulla. Jotta ympäristökasvatusta voidaan kehittää, täytyy lasten ympäristökäsityksiä tutkia – ovathan lapset tulevaisuuden päättäjiä myös ympäristöasioissa.

Sekä peruskouluun että varhaiskasvatukseen on viime vuosien aikana laadittu uudet opetussuunnitelman perusteet. Varhaiskasvatussuunnitelma (2005) eli VASU korostaa luonnontieteellisen orientaation perustana havainnoivaa, tutkivaa ja kokeilevaa lähestymistapaa elollisen luonnon ilmiöihin. Perusopetuksen eli peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (2004) mainitaan eri oppiaineita läpäiseväksi aihekokonaisuudeksi muun muassa aihealue *Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta*. Tavoitteena on kasvattaa ympäristötietoisia, kestävään elämäntapaan sitoutuneita kansalaisia. Koulun tulee opetussuunnitelman perusteitten mukaan opettaa muun muassa tulevaisuuden rakentamista ekologiselle pohjalle. Tavoitteena on, että oppilas oppii arvioimaan oman kulutuksensa ja arkikäytäntöjensä vaikutuksia ja omaksumaan kestävä kehityksen edellyttämiä toimintatapoja.

IMEW-hankkeessa ympäristötietoisuutta käsiteltiin sekä aikuisten että lasten osalta. Aikuisiin kohdistunutta tutkimusta esittelee Susanna Auvinen artikkelissaan (tässä niteessä). Lapsia tutkinut neljän hengen ryhmä teki aiheesta pro gradu -tutkielman Savonlinnan opettajankoulutuslaitokseen. Kyseisessä pro graduissa tutkitaan lasten ympäristökäsitystä, sen kehittymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä (Jaakkonen ym. 2003). Tämä artikkeli pohjautuu tuohon pro graduun ja on tiivistelmä tutkimuksen suorittamisesta ja tuloksista.

Evätauko linturetkellä. Yhteiset hetket luonnossa vahvistavat myönteistä luontosuhdetta. (Kuva: Inkeri Kiviniemi)

2. Tutkimuksen suorittaminen

Tutkimuksessa lähestyttiin lasten ympäristökäsitystä tiedollisesta ja asenteellisesta näkökulmasta. Tiedollisesta näkökulmasta selvitettiin, miten lapset tunnistavat Savonlinnan järviympäristölle tyypillisiä lintu-, kala- ja nisäkäslajeja sekä sitä, millaiseksi lapset ymmärtävät ravintoverkon näiden lajien osalta. Asenteellisesta näkökulmasta selvitettiin, miten lapset suhtautuvat ihmisen toimintaan luonnossa ja millaisia ovat heidän asenteensa ympäristöönsä kohtaan. Lisäksi selvitettiin onko iällä, sukupuolella ja asuinpaikalla yhteyttä ympäristökäsityksen osa-alueisiin.

Tutkimuksen aineisto koottiin haastattelemalla yhteensä 201 lasta neljästä ikäryhmästä: 4-, 6-, 8- ja 10-vuotiaista. Lapset asuivat Savonlinnan kaupunki- tai haja-asutusalueella sekä Rantasalmella. Haja-asutusalueet (Moinsalmi, Pihlajalahti ja Kallislahti) ja Rantasalmi määriteltiin maaseudeksi ja muut Savonlinnasta tutkimukseen valitut alueet (Kellarpelto, Pihlajaniemi, Heikinpohja, Keskusta, Miekkoniemi, Nojanmaa) kaupungiksi. Taulukko 1 kuvaa tutkimusjoukon jakaantumista eri ikäryhmiin ja asuinpaikkoihin.

Taulukko 1. Tutkimusjoukko.

Sukupuoli	Asuinpaikka	4-vuotiaat	6-vuotiaat	8-vuotiaat	10-vuotiaat	Yhteensä
Poika	Kaupunki	16	19	19	22	76
	Maaseutu	4	3	5	6	18
Tyttö	Kaupunki	22	22	24	19	87
	Maaseutu	8	7	2	3	20
Yhteensä		50	51	50	50	201

Haastattelumenetelmänä käytettiin puolistrukturoitua kuvahoukuttelua, joka rakentui kuvien tarkastelun ympärille. Haastattelun kuluessa lapsille näytettiin kuvia, jotka esittivät Savonlinnan järviympäristölle tyypillisiä maisemia ja eläinlajeja sekä ihmisiä toimimassa järviympäristössä (taulukko 2). Talvikalastuskuvassa mies nostaa verkkoja jään läpi, maatalouskuvassa salaojitetaan peltoa, melontakuvassa näkyy kanootteja järvellä ja retkeilykuvassa on nuotio ja telta, mutta ihmistä ei ole näkyvillä. Kuvia käytettiin käsiteltävien asioiden konkretisoijina. Kuhunkin haastattelussa käytettyyn neljääntoista kuvaan liittyi muutama kysymys, joilla selvitettiin ympäristökäsityksen kannalta olennaisia asioita, kuten lajintuntemusta, käsitystä eläinten ravinnosta ja pedoista sekä asenteita ihmisen toimintaa kohtaan. Lisäksi esitettiin kuviin liittymättömiä kysymyksiä, joiden avulla selvitettiin lasten asenteita ympäristöä ja sen mahdollisia muutoksia kohtaan. Näihin kysymyksiin, kuten mistä lapsi pitää eniten ja mistä vähiten järvien lähellä asumisessa, mitä muutoksia hän tekisi ympäristöönsä ja onko ihmisen ympäristöön tekemät asiat hyvä vai huono asia, löytyy vastauksia Jaakkosen ym. (2003) pro gradusta. Kaikille lapsille esitettiin samat kysymykset samassa järjestyksessä, eikä vastausvaihtoehtoja annettu. Pieniä tarkentavia lisäkysymyksiä voitiin kuitenkin tarvittaessa esittää. Haastattelut tehtiin päiväkodeissa ja kouluissa koulupäivän aikana ja ne taltioitiin nauhurilla. Nauhat litteroitiin eli kirjoitettiin tekstiksi sanatakkasti. Haastattelutilanteessa ei ollut läsnä muita kuin haastattelija ja haastateltava.

Taulukko 2. Haastattelussa käytetyt virikekuvat.

	Kaksi maisemaa järviympäristöstä
1	KESÄMAISEMA
2	TALVIMAISEMA
	Kolme lintulajia, jotka ovat tyypillisiä alueelle
3	KUIKKA
4	SINISORSA
5	HARMAALOKKI
	Kolme kalalajia, jotka ovat tyypillisiä alueelle
6	AHVEN
7	MUIKKU
8	JÄRVITAIMEN
	Kaksi nisäkäslajia, jotka ovat tyypillisiä alueelle
9	SAIMAANNORPPA
10	KARHU
	Ihmisen toiminta järviympäristössä
11	TALVIKALASTUS
12	MAATALOUS
13	MELONTA
14	RETKEILY

Aineisto analysoitiin tilastollisesti. Lasten vastaukset luokiteltiin sisältöluokkiin eli koodattiin koodikirjan avulla. Koodikirjan esivalmistelut teki eri maista annettujen haastattelunäytteiden pohjalta IMEW -hankkeen ympäristökäsitystä koskevan osion koordinaattori Durhamin yliopistossa. Koodikirjan raakaversiota työstettiin kaikissa tutkimukseen osallistuneissa maissa ja työn tuloksena saatiin lopullinen versio koodikirjasta. Koodit syötettiin datamatriisiin ja aineistosta ajettiin SPSS-ohjelmalla frekvenssit ja ristiintaulukoinnit, joissa riippumattomina muuttujina olivat ikä, sukupuoli ja asuinpaikka. Ristiintaulukoinnista tarkasteltiin riippumattomien muuttujien yhteyttä lasten ympäristökäsityksen tiedollisiin ja asenteellisiin osa-alueisiin.

3. Tulokset

3.1. Eläinlajien tunnistaminen ja lasten käsitys niiden ravinnosta ja pedoista

Ympäristökäsityksen tiedollisia osa-alueita kartoitettaessa oltiin erityisen kiinnostuneita eläinlajien tunnistamisesta ja niiden paikasta ravintoverkossa. Lapsille näytettiin kuvia Savonlinnan järviympäristölle tyypillisistä eläinlajeista ja kysyttiin jokaiseen kuvaan liittyen kolme kysymystä: Mikä tässä on? Mitä se syö? Mikä syö sen?

Eläinlajeista parhaiten tunnistettiin nisäkkäät ja heikoiten kalat. Taulukosta 3 selviää, kuinka suuri osuus prosentteina kustakin ikäryhmästä sekä kaikista lapsista on tunnistanut haastattelukuvassa näytetyn eläinlajin täysin oikein. Järviheimen kohdalla oikeaksi vastaukseksi hyväksyttiin myös lohi, koska kuvan kala oli sen verran vaikeasti tunnistettava. Sinisorsan kohdalla oikeaksi vastaukseksi riitti sorsa, harmaalokin kohdalla lokki ja saimaannorpan kohdalla norppa.

Taulukko 3. Eläinlajin tunnistaneiden osuus prosentteina.

	4-vuotiaat	6-vuotiaat	8-vuotiaat	10-vuotiaat	Kaikki
Kuikka	0	6	2	16	6
(Sini)sorsa	58	80	90	100	82
(Harmaa)lokki	30	63	82	94	67
Ahven	28	45	76	82	58
Muikku	20	45	52	64	45
Järviheimen (lohi)	2	22	30	54	27
(Saimaan)norppa	64	96	98	100	90
Karhu	98	100	100	100	100

Lintulajeista kuikkaa luultiin usein joutseneksi. Kuikan heikkoon tunnistamiseen vaikuttaa ainakin se, että kuikkaa esittävä haastattelukuva oli melko epäselvä. Mielenkiintoista on, että kuikan tunnistamisessa tapahtuu 8-vuotiaiden kohdalla selvä notkahdus. Syynä tähän voi olla sattuma tai koulutulokkaiden pelko vastata epävarmoin tiedoin. Kymmenvuotiaat luottavat ehkä tietoihinsa paremmin saamansa opetuksen perusteella. Linnuista parhaiten tunnistettiin sorsa, mikä johtunee siitä, että sorsa on kaupunkialueella yleinen tuttavuus. Nuorimpien

ikäryhmien lapset nimesivät sorsan usein ankaksi tai tarkennetusti isä- tai äitiansaksi. Täsmällisiä lajinimiä ja käsitteitä, kuten sinisorsanaaras, oli käytössä vasta kouluiässä.

Kokemukset lintujen ruokinnasta vaikuttivat osittain lasten vastauksiin, sillä etenkin sorsan ravinnonlähteiksi mainittiin usein leivän- ja pullanmurut sekä ihmisten talousjätteet. Näin vastasi 40 % kaikista lapsista. Kuikan ravinnoksi mainittiin useimmiten aivan oikein kala. Myös lokin kohdalla kalavastaukset olivat yleisiä. Kaikista lapsista 50 % vastasi kuikan syövän kalaa ja lokin ravinnoksi kalan mainitsi 55 % lapsista. Mielenkiintoista on, että kun lapsilta kysyttiin, mikä kaloja syö, he eivät näin usein maininneet lintuja kalojen pedoiksi. Lapsista 18 % oli sitä mieltä, että lintu syö ahvenen, muikun pedoksi linnun mainitsi 17 % lapsista ja taimenen pedoksi 11 %. Kun tiedusteltiin lintujen petoja, tavallisimpia vastauksia olivat haukka, kotka, susi, kettu ja karhu. Nuoremmat lapset ehdottivat myös mielikuvituksellisempia petoja, kuten valas ja hai.

Kalalajien kohdalla lasten arkiset kokemukset olivat apuna nimeämisessä. Kaloista parhaiten tunnistettu oli ahven. Tähän vaikuttanee se, että ahven on tuttu onkikala. Kouluikäiset tunnistivat lajin selvästi paremmin kuin nuoremmat lapset, onhan useimmissa ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoissa ahven ensimmäisten tunnistettavien kalalajien joukossa. Kouluikäiset tunnistivat lajin selvästi paremmin kuin nuoremmat lapset. Ahvenen ravinnoksi mainittiin usein madot – kesälomien onkikokemukset lienevät tässäkin taustalla. Muiksi ravinnonlähteiksi mainittiin isot kalat, selkärangattomat sekä kasvit ja kasvinosat. Muikun kohdalla vastauksissa korostuivat kokemukset muikusta maukkaana ruokakalana. Muikun ravinnon määrittely oli selvästi vaikeampaa. Vastaukset olivat samansuuntaisia kuin ahvenen kohdalla, mutta plankton mainittiin ravinnonlähteeksi useammin. Järvitaimenen kohdalla laji nimettiin usein haueksi, ja sen ravinnonlähteenä vastauksissa toistui kala. Kalojen pedoiksi mainittiin kaikkien kalalajien kohdalla yleensä isot tai ko. lajia isommat kalat. Myös ihminen mainittiin saalistajana muikun (27 % kaikista vastuksista) ja järvitaimenen kohdalla (43 % kaikista vastuksista).

Nisäkkäät olivat erittäin hyvin tunnistettuja. Peruskoulun opetussuunnitelmassa lajintuntemus kuuluu yhtenä osana ympäristö- ja luonnontiedon opetukseen. Opetus painottuu nisäkäslajeihin ja lintuihin. Tämä näkyy kouluikäisten (8- ja 10-vuotiaiden) lasten vastauksissa. Karhun tunnistivat kaikki, samoin saimaannorpan lähes kaikki (90 %). Suurimmassa osassa vastuksista norpan ravinnoksi mainittiin totuudenmukaisesti kala. Karhun ravinnoksi puolestaan nimettiin marjat, kasvit, kala ja pienemmät eläimet. Kysymys norpan ja karhun pedoista hämmensi lapsia selvästi. Norpan kohdalla syynä tähän saattoi olla se, että laji on rauhoitettu, karhun kohdalla puolestaan sen suuri koko. Lapsista 16 % oli sitä mieltä, että norppaa ei syö mikään ja 14 % tuumi karhun syövän sen. Ihminen miellettiin karhun pedoksi 25 %:ssa kaikista vastuksista, kun taas 18 % lapsista oli sitä mieltä, ettei karhua syö mikään.

3.2. Lasten asenteet ihmisen toimintaa ja ympäristöä kohtaan

Lapsille näytettiin kuvia ihmisistä toimimassa luonnossa. Kuvissa esiteltiin talvikalastusta, maataloutta, melontaa ja retkeilyä. Jokaisen kuvan pohjalta lapsia pyydettiin vastaamaan kysymyksiin: Mitä tämä ihminen tekee? Miksi hän tekee niin? Onko se hyvä vai huono asia? Miksi? Lisäksi esitettiin avoimia kysymyksiä, jotka eivät liittyneet mihinkään kuvaan. Niiden avulla kartoitettiin lasten käsitystä ihmisen ja luonnon suhteesta. Kysymykset valottivat myös lasten suhtautumista omaan ympäristöönsä kuten sitä, mitkä ovat heidän mielestään mukavimpia ja ikävimpiä asioita ympäristössään. Lisäksi selvitettiin, miten lapset suhtautuvat ihmisen tekemiin muutoksiin luonnossa, muuttuuko ympäristö heidän mielestään ja haluaisivatko he tehdä muutoksia ympäristöönsä.

Lapset tunnistivat kuvien toiminnat hyvin. He antoivat enimmäkseen perusvastauksia¹, joissa kuvattiin kuvan toimintaa totuudenmukaisesti. Tarkasteltaessa perusvastausten esiintymistä eri toimintojen kohdalla parhaiten oli tunnistettu talvikalastus. Perusvastauksen talvikalastuksen kohdalla oli antanut 83 % lapsista, melonnan kohdalla 80 %, retkeilyn kohdalla 55 % ja maatalouden kohdalla 50 %. Talvikalastukseen ja melontaan liittyvät kuvat olivat selkeimpiä, ja niissä näkyi ihminen konkreettisesti tekemässä jotain. Nämä toiminnot olivat ehkä tästä syystä helpompia tunnistaa. Maatalouskuvassa vaadittiin perusvastaukseen jokin maatalouteen liittyvä termi, joka jollakin tavalla liittyy kuvan toimintaan. Tämänkaltaisen termistö ei lapsilla välttämättä ollut hallussa, etenkin jos kokemuksia maataloudesta ei ollut. Retkeilykuvassa ei puolestaan näkynyt ihmisiä, joten tämä saattoi hämätä joitakin lapsia.

Lapset perustelivat ihmisen toimintaa eri tavoin luonnon ja ihmisen näkökulmasta. Talvikalastuksen ja maatalouden kohdalla yli puolet lapsista näki toiminnan hyväksi ihmiselle jostain käytännöllisestä syystä. Lapset perustelivat sitä, onko talvikalastus hyvä vai huono asia, esimerkiksi seuraavasti:

”Oikeestaan niinku ihminen... jos ei oo varaa ruokaan ja on tuommoset verkot, ni sen kannalta se on hyvä.” 8-vuotias.

”Hyvä. Jos on nälkä, niin sitten se saa syödä.” 4-vuotias.

”Huono asia. Me tykätään niin paljo aina Miian kanssa kaloista ja ei haluta, että kaloja kuoletetaan. Vaan kaloja on hirmuisesti kuoletettu vielä.” 4-vuotias.

Maatalouden hyvyttä tai huonoutta perusteltiin esimerkiksi seuraavasti:

”No hyvä, koska tuota voi sitten syödä ja siitä tulee paljon vitamiineja.” 6-vuotias.

”Hyvä. Siitä saa viljaa. Siitä tehdään ruisleipää, josta saa paljon kuitua.” 8-vuotias.

”On se ihan hyvä. Se on hauskaa, ne tykkää olla eläinten kanssa tekemisissä, ja maata on mukava viljellä.” 10-vuotias.

Melonnan oikeutusta perusteltiin sillä, että se on hauskaa ja siitä oppii. Sitä, kuten myös retkeilyä, pidettiin hyvänä asiana myös ilman perusteluja. Seuraavassa esimerkkejä lasten vastauksista siihen, onko melonta hyvä vai huono asia:

”Ihan hyvä, paitsi tuossa on yks vaarallinen, kun ne soutaa, pitää olla aina kun soutaa järvellä niin liivit päällä.” 8-vuotias.

”Kun on niin hyvä keli ja ne halua olla siellä ja katsella maisemia. Moottoriveneily on aika huono, kun siinä saastuu vesiä. Tuollainen omalla energialla käytettävä vene on parempi.” 8-vuotias.

Perusteluissaan lapset ottivat huomioon myös luonnon hyvinvoinnin. Monet lapsista, etenkin vanhemmista ikäryhmistä, näkivät ihmisen toiminnan sekä ihmisen että luonnon

¹ Lasten vastaukset oli luokiteltu yksittäisiä asioita sisältäviin vastauksiin, perusvastauksiin, joissa oli täsmällistä tietoa, monitahoisiin oikeisiin vastauksiin ja perusteellisen vääriin vastauksiin. (Jaakkonen ym. 2003) Tässä artikkelissa perusvastauksella tarkoitetaan vastaustyyppiä, jossa esitettiin täsmällistä tietoa..

näkökulmasta. Ihmisen toiminta oli heidän mielestään oikeutettua, mutta he osasivat ottaa myös luonnon huomioon. Etenkin retkeilyn kohdalla tuli vastauksia, joissa toiminta nähtiin huonona asiana luonnon kannalta.

”Tuo on vähän huono juttu, ja tuo (osoittaa tulta ja kalaa), mutta sillä on hauskaa varmaan.” 6-vuotias.

”Huono, jos roskataan tai jätetään nuotio palamaan.” 8-vuotias.

Lapset suhtautuivat ympäristöönsä myönteisesti. Tämä ilmenee siitä, että useimmat lapset kertoivat nauttivansa luonnossa olemisesta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että lähes puolet lapsista pitää ihmisen luonnossa tekemiä muutoksia hyvänä asiana. Ihmisellä on heidän mielestään oikeus muuttaa ympäristöä omaksi edukseen. Kuitenkin yli kolmasosa lapsista uskoi muutosten aiheuttavan ongelmia luonnolle ja eläimille ja oli ympäristöstä huolissaan. Lapset mainitsivat myös ihmisen kärsivän, jos luonto kärsii. Lapset arvostavat tämän tutkimuksen mukaan luonnossa erityisesti vapaa-ajanviettomahdollisuuksia, kuten kalastusta ja uintia, jotka olivat tärkeitä asioita lähes kaikenikäisille. He myös arvostivat luontoa itsessään. Lapset vaikuttivat tyytyväisiltä ympäristöönsä. Suurin osa lapsista ei halunnut tehdä ympäristöönsä mitään muutoksia, eivätkä he olleet erityisen huolestuneita lähiympäristön tilasta tai ympäristöongelmista. Lasten suhtautuminen luontoon oli lähinnä humanistis-luonnonsuojelullinen. He arvostivat luonnon esteettisiä arvoja, mutta antoivat luonnolle myös raaka-aine- ja välinearvon. Tonderin (tässä niteessä) luontosuhdeluokittelua käyttäen tässä tutkittujen lasten asenteissa korostuivat talonpoikainen ja eletty luontosuhde.

3.3. Lasten iän yhteys ympäristökäsitykseen

Haastatteluita analysoitaessa eri ikäryhmät osoittautuivat vastaamistavaltaan erilaisiksi. Myös erilainen käsitteistö ja suhtautumistapa ympäristöön kävi ilmi. 4-vuotiaiden vastauksille tyypillisiä olivat uskomukset ja mielikuvitukselliset piirteet. Tämä näkyi erityisesti lajien nimeämisessä ja tunnistettavien lajien petoihin liittyvissä vastauksissa. Lajin nimi saatettiin johtaa yksinkertaisesti lajin koon tai ulkonäön perusteella. Heidän vastauksensa liikkuivat myös hyvin konkreettisella tasolla, mikä on ymmärrettävää heidän kehitystasonsa huomioiden. Lasten sanavarasto ei ollut vielä kovin runsas, joten etenkin lintu- ja kalalajien kohdalla lajit nimettiin ”linnuksi” tai ”kalaksi” sen tarkemmin määrittelemättä. Joitain kysymyksiä 4-vuotiaiden lasten oli selvästi vaikea ymmärtää. Lapsen ja aikuisen ajattelun erot tulivat tässä vastaan. Haastattelurunkoa ei ehkä ollut tehty huomioiden tarpeeksi 4-vuotiaiden kehitystasoa. Tämä ikäryhmä oli ainoa, joka mainitsi ihmisen saavan väärästä toiminnasta rangaistuksen, esimerkiksi sakot. Lasten vastaukset olivat egosentrisiä, ja niiden sisältö oli usein sekoitus tarua ja totta. Tämäkin voi kertoa kysymysten haasteellisuudesta 4-vuotiaiden ajattelun tasoon nähden. Piaget’n (1977) kehitysvaiheteorian mukaan tämänikäiset lapset ovat esioperationaalisisessa vaiheessa, jolloin lapsi kokee ja aistii ympäristöään konkreettisen kokeilemisen ja tekemisen kautta. Lapsi alkaa suorittaa operaatioita fyysisen toiminnan sijaan mielessään.

6-vuotiaiden ikäryhmä erottui selkeästi 4-vuotiaiden mielikuvituksellisten ja kouluikäisten lyhyen asiallisten vastausten välimaastossa. 6-vuotiaat vastasivat innokkaasti ja pystyivät 4-vuotiaita paremmin havaitsemaan eroja itsensä ja ympäristönsä välillä. 6-vuotiaat ovat myös Piaget’n kehitysvaiheteorioiden mukaan kehitysvaiheiden taitekohdassa siirtymässä esioperationaalisisesta kaudesta konkreettisten operaatioiden kauteen. Fyysinen toiminta operaatioiden suorittamisessa vähenee edelleen ja siirtyy yhä enemmän lapsen omaan mieleen. Lapsen ajattelun kehittyminen näkyi myös tässä tutkimuksessa. 6-vuotiaiden vastaukset olivat muihin ikäryhmiin verrattuna pidempiä ja kuvailevampia. Sanavarasto oli sen verran kehittynyttä, että osa 6-vuotiaista käytti jo ekologisista käsitteistä kuten peto ja

plankton. Nämä ovat sosiaalisia käsitteitä, jotka kehittyvät vasta ajattelun ja kielen kehittymisen myötä. Sosiaalista tietoa saadaan kulttuuristen sopimusten, kuten numeroiden ja kirjaimien, välityksellä. 6-vuotiaat eivät olleet erityisen huolestuneita ympäristöstään: he korostivat ympäristön muutosten olevan hyvä asia ihmisille.

8- ja 10-vuotiaiden ikäryhmät eivät erottuneet toisistaan kovin paljon, joten heidät nimettiin yhdeksi ryhmäksi: kouluikäisiksi. Muutokset 8- ja 10-vuotiaiden välillä eivät olleet niin suuria kuin 4- ja 6-vuotiaiden välillä. Myös kehitysteoriat tukevat tätä havaintoa, sillä 8- ja 10-vuotiaat ovat niiden mukaan lähes samassa kehitysvaiheessa, konkreettisten operaatioiden kaudessa. Tällöin lapsi pystyy sisäistämään asioita ja hän osaa ajatella asioiden tekemistä. Kouluikäisten vastaukset olivat huomattavasti lyhyempiä ja jäsennellympiä kuin nuorempien lasten. Täsmällinen oikea lajinimi mainittiin useimmiten juuri kouluikäisten vastauksissa. Vastauksissa painottui kirjatieto, eikä omista tunteista tai kokemuksista lajeihin liittyen kerrottu yhtä avoimesti kuin nuoremmissa ikäryhmissä. Kouluikäiset pystyivät perustelemaan näkemyksiään ja olivat nuorempia ikäryhmiä tietoisempia ympäristöstään. 8-vuotiaat erottuivat muista ikäryhmistä rauhantahtoisuudellaan. Heidän mielestään luonnossa ei esiintynyt kilpailua, ja kukaan ei ollut luonnossa valtias, vaan kaikki olivat tasavertaisia.

3.4. Lasten sukupuolen ja asuinpaikan yhteys ympäristökäsitykseen

Tutkimuksen perusteella sukupuolten välillä ei ollut suuria eroja. Pojat osasivat kylläkin perustella vastauksiaan tyttöjä tarkemmin. Tyttöjen vastauksissa mainittiin enemmän tunneperäisiä kokemuksia etenkin nisäkäslajien kohdalla, ja vastauksiin sisältyi mielikuvituksellisia elementtejä. Tytöt olivat yleisesti ottaen poikia huolestuneempia luonnosta ja eläimistä ja halusivat huolehtia eläinten hyvinvoinnista.

Tämän tutkimuksen valossa asuinpaikalla ei ollut merkittävää yhteyttä lasten lajintuntemukseen. Joitain eroja kuitenkin löytyi. Muun muassa planktonkäsitettä osattiin käyttää maaseudulla paremmin kuin kaupungissa. Toisaalta maaseudulla esiintyi jonkin verran enemmän epämääräisiä, tarkemmin nimeämättömiä vastauksia lintu- ja kalalajeihin liittyen. Maaseudulla asuvat lapset olivat tietoisempia siitä, että luontoon liittyvä toiminta, kuten kalastus, voi olla myös ihmisen elinkeino eikä pelkästään harrastus. Maaseudulla asuvien lasten mielestä kalastus oli hyvä asia luonnolle, koska kalastuksen avulla kalakanta ei kasva liian suureksi. Maaseudulla asuvat lapset myös tunnustivat maatalouskuvassa olevan toiminnan kaupunkilaisia paremmin. Kaupungissa asuvat lapset näkivät maaseudun lapsia useammin ihmisten aiheuttamien muutosten aiheuttavan ongelmia eläimille tai luonnolle. He myös arvelivat ihmisten ja eläinten välillä olevan kilpailua tai kiistoja useammin kuin maaseudun lapset. Verrattain pienet erot maaseudun ja kaupungin lasten välillä selittyvät sillä, että Savonlinna on pieni kaupunki eivätkä maaseudun ja kaupungin erot ole Savonlinnan seudulla kovin suuria.

3.5. Lasten tiedon ja kokemusten lähteet ympäristöasioissa

Kiinnostuksen kohteena tutkimusta tehdessä oli myös, mistä lapset ovat saaneet kokemuksensa ja tietonsa liittyen ympäristökäsitykseen. Taulukossa 4 on esitetty yleisimmät lähteet prosenttiosuuksina kaikista maininnoista, joissa lapset viittasivat tiedon ja kokemusten lähteisiin.

Lintulajien kohdalla lapset mainitsivat nähneensä ja kuululleensa lintuja torilla, rannalla, omassa pihassa ja kesämökillä. Kouluikäiset lapset mainitsivat tiedonlähteenä koulun. Linnuista oli kuultu myös omilta vanhemmilta ja isovanhemmilta. Kalalajien kohdalla kalastusreissut mainittiin usein tärkeinä oppimisen hetkinä. Kesämökillä, mummolassa ja uimarannalla oli nähty ja opittu asioita kaloista. Läheiset ihmiset, kuten omat vanhemmat, sisarukset, sukulaiset ja kaverit, olivat tärkeitä tiedonlähteitä. Etenkin isä tai ukki mainittiin

yhteisen kalastusharrastuksen yhteydessä. Monet alle kouluikäisistä mainitsivat vastauksissaan myös kalakirjat, -videot ja -pelit sekä luonto-ohjelmat. Myös kouluikäiset mainitsivat luonto-ohjelmat ja -kirjat tiedonlähteinään. Nisäkäslajien kohdalla lasten vastauksissa mainittiin usein kesämökillä tehdyt havainnot saimaannorpasta tai karhusta. Norppa oli nähty kesämökkirannassa tai luonnonsuojelualueella. Oli löydetty karhunjalkia ja nähty karhun juoksevan tien poikki kesämökkireissulla. Lisäksi karhuaiheisia kirjoja ja satuja oli luettu esikoulussa ja kotona. Sekä karhu että norppa olivat tuttuja myös TV:n lastenohjelmista.

Taulukko 4. Kokemusten ja tiedon lähteet.

	Osuus maininnoista, %
Koti	29
Loma, matka, kesämökki	18
Koulu, päiväkot	13
Sukulaiset	7
Kirjat, lehdet	7
Televisio, elokuvat, pelit	6
Ulkoiluharrastus	5
Lähialue, naapurusto	4
”Tiedän vain”	4

Tämän tutkimuksen valossa lapsilla on hyvin monenlaisia tiedonlähteitä ympäristöasioista. Lasten ympäristötietämyksessä ja -asenteissa korostuu kodin merkitys. Koulu tai päiväkot mainittiin tiedonlähteenä vain 13 % vastauksista. Tämä olisi syytä ottaa huomioon koulun ympäristökasvatuksessa. Tutkimustulosten valossa voi todeta, että lapset imevät tietoa ja kokemuksia ympäristöasioista useimmiten muualta kuin kirjoista pöytäkirjoilla.

3.6. Tulosten pohdintaa

Lapsilla Savonlinnan järviympäristössä on suhteellisen vankka tietopohja paikallisista eläinlajeista ja niiden ravinnosta. 4–10-vuotiailla ei kuitenkaan ole vielä jäsenneitä näkemystä eläinten sijoittumisesta ravintoketjuun. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa käsitte ravintoketju mainitaan vasta peruskoulun viidennen ja kuudennen luokan oppisisällöissä, joten tämän ikäisten lasten ei suunnitelmien mukaan tarvitsekaan vielä tuntea käsitettä ravintoketju. Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoissa ravintoketjua sivutaan kuvien ja kaavioiden muodossa esimerkinomaisesti jo 1.–2. luokalla.

Ikäryhmät poikkesivat toisistaan merkittävästi. 4-vuotiaiden vastaukset olivat mielikuvituksellisia ja egosentrisiä, 6-vuotiaiden pidempiä ja kuvailevampia. Kouluikäisten vastaukset olivat nuorempia jäsenneilympiä ja lyhyempiä. Kouluikäiset eivät kertoneet kokemuksistaan ja tunteistaan yhtä avoimesti kuin nuoremmat. Eri-ikäisten lasten kehitysvaihe tulisi ottaa huomioon niin päiväkodeissa, kouluissa kuin tutkimusta tehdessäkin. Tämän tutkimuksen kysymykset olivat todennäköisesti liian haastavia 4-vuotiaiden lasten ajattelulle. Päiväkotien ympäristökasvatusta tutkimalla sekä opettajia ja

vanhempia haastatteleamalla olisi voinut saada täydentävää tietoa esimerkiksi lasten ympäristöasenteista.

Kouluikäisten vastauksissa korostui faktatieto. He antoivat tarkkoja vastauksia ja käyttivät täsmällisiä lajiniimiä. Miksi 8–10-vuotiaat kuitenkin ovat hyvin niukkasanaisia vastauksissaan? Herää kysymys, lannistaako tietopainotteinen opetus intoa kertoa omista kokemuksistaan ja vastata kysymyksiin epävarmoin tiedoin. Toki on muistettava, että haastattelutilanne voi olla lapselle jännittävä ja lisätä epävarmuutta.

Ilahduttavaa tutkimustuloksissa on se, että lapset suhtautuvat ympäristöön myönteisesti. Etenkin alle kouluikäiset kertoivat innokkaasti kokemuksistaan luonnosta. Niin kauan kuin lapsilla on aito kosketus ympäristöönsä ja he nauttivat luonnossa oleilusta, on toivoa, että he aikuisinakin ottavat huomioon ympäristön valinnoissaan ja teoissaan. Lapset eivät vielä ole kovin huolestuneita ympäristönsä tilasta. Toisaalta Susanna Auvisen (tässä niteessä) artikkelin valossa voi todeta, että jo muutamaa vuotta myöhemmin heidän suhtautumisensa ympäristöongelmiin voi olla hyvinkin pessimistinen. Useiden teorioiden mukaan vanhempien asenteet vaikuttavat suorasti ja epäsuorasti lasten asenteisiin. Jokaisen vanhemman tulisi tiedostaa vastuunsa siitä, millaisen mallin antaa jälkikasvulleen suhtautumisessa ympäristöön.

Lasten ympäristösuhteissa korostuvat Tonderin (tässä niteessä) luontosuhdejaottelun mukaan talonpoikainen ja eletty luontosuhde. Lapset ajattelevat ihmisen olevan luonnon valtiasta ja saavan käyttää sitä omiin tarpeisiinsa, ja toisaalta jäsentävät kokemustaan ympäristöstä sen mukaan, mitä he kokevat luonnossa. Niin uinti kuin kalastuskin ovat mieluisia harrastuksia ja ilonlähteitä. On ilmeistä, että lapset muistavat ja tietävät eniten sellaisista lajeista ja luonnonilmiöistä, joista heillä on omakohtaisia kokemuksia. Koulussakin voisi hyvin järjestää nykyistä enemmän retkiä ja leirejä, ja hyödyntää leikkejä ja pelejä opetuksessa. Toki moni opettaja näin tekeekin, mutta vielä monessa luokassa oppilaat ovat kuvainnollisesti sidotut pulpettiinsa ja myönteinen luontosuhde jää syntymättä.

Tutkimustuloksista käy ilmi, että lapset omaksuvat tietonsa ympäristöstä hyvin monenlaisista lähteistä, joista koulu on vain yksi osa. Miten tämä tulisi huomioida opetuksessa? Kuinka kodin ja koulun yhteistyötä voisi kehittää ympäristökäsityksen monipuolistamiseksi? Voisiko kotiläksynä olla kevään merkkien havainnointia tai kasvin kasvattamista siemenestä? On huolestuttavaa, jos kouluikäiset eivät enää koe ympäristöönsä paikkana seikkailuille, tutkimusmatkoille ja luonnon ihmettelylle. Kirjatiedon rinnalla olisi hyvä korostaa luonnosta saatavia kokemuksia, elämyksiä ja omaa havainnointia. Jos koulun tuntiresurssien puitteissa ei jää aikaa retkille ja luonnon tutkimiselle ulkona, niin milloin lapsi sitten pääsee rakentamaan luontosuhdettaan? Ei ole itsestään selvää, että vanhemmat vievät lapsia viikonloppuna tai lomalla luontoretkille tai mökille luonnon helmaan. Kuitenkin juuri perheen yhteiset luontokokemukset ovat jääneet monille lapsille lähtemättömästi mieleen.

Tutkimukseen osallistuneita lapsia oli ilo kuunnella. Mielikuvitukselliset vastaukset ja spontaanit tarinat saivat hymyn huulille. Lapsissa on yhä innostusta ympäristöasioihin, hämmästyttäviä luonnon pienempien – ja suurempien – ihmeiden äärellä. Ihmiseen on sisäänrakennettuna halu ymmärtää, mitä ympärillä tapahtuu, on se sitten lehtien kellastuminen, tien asfaltoiminen tai sorsapoikueen kasvaminen. Tätä uteliaisuutta aikuisten on hyvä vaalia niin itsessään kuin lapsissa.

4. Loppusanat

Tämän tutkimuksen aineistona on 201 lapsen monipuoliset haastattelut, joita voi hyödyntää monenlaisessa tutkimuksessa niin lapsen ajattelusta, käsitetiedon kehityksestä kuin perheiden kalastusharrastuksesta. Ympäristökasvatus perheissä, vanhempien sosio-ekonominen asema ja heidän ympäristöasenteensa antaa myös aiheen jatkotutkimukselle. Ympäristökäsityksen kehittymistä voisi tarkastella seurantatutkimuksena muutamien lasten kohdalla.

Peräänkuulutan yhteisöllistä asennetta lasten ympäristökasvatukseen. Erilaiset instituutiot kuten perheet, koulut, päiväkodit, kerhot, yhdistykset ja naapurusto – toisin sanoen yhteiskunnan kaikki aikuiset – voisivat hyvin kantaa yhdessä huolta lasten kasvatuksesta. Paras tilanne olisi, jos aikuiset huomaisivat, että lapsilta voi oppia. Ihmettelevä asenne ympäristöä kohtaan ei olisi pahitteeksi kenellekään.

Lopuksi esitän kiitokseni Tiina Jaakkoselle, Johanna Silvennoiselle ja Mari Väinölälle, joiden kanssa toteutimme yhdessä pro gradu -tutkielman. Ilman sitä yhteistyötä ei tämän artikkelin kirjoittaminen olisi ollut mahdollista. Kiitos myös Mika Tonderille kaikista neuvoista ja kommentteista gradumme eri työvaiheissa.

Isä ja poika odottavat kalan nykäisyä. Lapset arvostavat luonnossa erityisesti vapaa-ajanviettomahdollisuuksia kuten kalastusta. (Kuva: Inkeri Kiviniemi)

Kirjallisuus

Auvinen, S. 2005. Ympäristöasenteiden ja -tietouden kehittyminen eri ikäryhmillä. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar (tässä niteessä).

Jaakkonen, T., Kiviniemi, K., Silvennoinen, J. & Väinölä, M. 2003. Toi on norppa! Lasten käsitys Savonlinnan järviympäristöstä. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteen tiedekunta. Opinnäytetyö. 253 s.

Keinonen, T. 2003. Yhteinen vastuu ympäristöstä. Opettaja 18/2003, 41 s.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus, Vammala.
<http://www.oph.fi/info/ops/> 16.9.2005

Piaget, J. 1977. Lapsen psykologiaa. Jyväskylä: Gummerus. 155 s.

Pietarinen, J. 1995. Ihminen ja luonto: neljä perusasennetta. Teoksessa P. Elo & H. Simola (toim.) Arvot, hyveet ja tieto. Painatuskeskus Oy, Helsinki. s. 98-108.

Tonder, M. 2005. Saimaannorppa erilaisten merkitysten ristiaallokossa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar (tässä niteessä).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005.
https://www.stakes.fi/varttula/vasu_/vasuasiakirja.htm 16.9.2005, 23 s.

Ympäristöasenteiden ja -tietouden kehittyminen eri ikäryhmillä

Susanna Auvinen

Sisällys

1. JOHDANTO	55
2. HAASTATTELUT	57
3. HAASTATTELUIEN TULOKSIA	58
3.1. Taustatiedot	58
3.2. Luontoon liittyvät aktiviteetit	59
3.3. Ekologinen tietämys	60
3.4. Omaan elämänpiiriin sijoittuvat kysymykset	60
4. KIRJOITELMAT KIINNOSTUKSEN SYNTYMISESTÄ YMPÄRISTÖASIOIHIN	64
5. YMPÄRISTÖVALISTUKSEN VAIKUTTAVUUS	66
KIRJALLISUUS	68

1. Johdanto

Yhtenä osana Integrated Management of European Wetlands –hankkeen kokonaisuutta selvitettiin eri ikäpolvien luontosuhteen ja ympäristötietouden kehittymistä. Painopisteenä oli selvittää, miten asenteet ympäristön vaalimista kohtaan syntyvät ja miten tietoa ympäristöasioista ylipäätään saadaan. Tutkimus tehtiin haastattelemalla alueen koululaisia ja opettajia sekä muita aikuisia. Siten saatiin käsitys eri-ikäisten vastaajien ympäristötietouden tasosta, sitoutumisesta ympäristön hoitoon, samoin kuin suhtautumisesta mahdollisiin ympäristöä koskeviin ongelmiin ja ristiriitoihin.

Lisäksi tutkittiin koulutuksen, etenkin ala- ja keskiasteen koulutuksen, merkitystä ympäristömyönteisen asenteen kehittymiselle. Koulutuksen käsitteeseen sisältyy tässä sekä varsinainen peruskoulu että ohjattu harrastustoiminta, joka jollakin tavalla liittyy luontoon.

Ympäristössä tapahtuvat muutokset ja niistä kertova informaatiotulva asettavat uusia haasteita myös ympäristöopetukselle. Haasteet kohdistuvat paitsi opettajiin, myös niihin medioihin, jotka tarttuvat ympäristökysymyksiin. Opettajilla ja tiedotusvälineillä on suuri merkitys koululaisten ja muiden kansalaisten ympäristöä koskevan tiedon karttumisessa ja ympäristövastuullisten ja –tietoisten kansalaisten kasvattamisessa. Sen vuoksi pitäisi huomioida kiinnittää tämän tietotulvan tasoon ja sisältöön, samoin kuin niihin viesteihin, jotka näin välittyvät eteenpäin.

Maailma on muuttunut jo yhden sukupolven aikana siinä määrin, että erot eri ikäryhmien ympäristöasenteiden ja tietämyksen kehityksessä on huomattu monissa kansainvälisissä tutkimuksissa (mm. Luming ja Dwyer 1995, Lyons ja Breakwell 1994). Nuorilla eri asiat herättävät kiinnostuksen luontoon ja siihen liittyviin kysymyksiin kuin vanhemmilla ikäpolvilla.

Lasten ja nuorten osallistumista oman ympäristönsä suunnitteluun ovat tutkinut mm. Horelli ja Vepsä (1995). Heidän mukaansa lapset ovat luonnostaan luovia ja ympäristöystävällisiä, ellei tätä ominaisuutta tukahduteta. Lapset ovat myös herkkiä vaikutteille ja tajuavat oman mittakaavansa, jonka aikuiset omassa suunnittelussaan unohtavat. Tämä ympäristöherkkyys on vastaanottavainen luontoystävällisille arvoille ja asenteille, joita mielekkäällä tiedolla ympäristöasioista voidaan vahvistaa. Jos lapset lisäksi saavat onnistumisen kokemuksia ja tuntevat tulevaisuutensa kuulluiksi omaa ympäristöään koskevissa asioissa, heidän on helppo myös sitoutua esim. vastuulliseen kulutuskäyttäytymiseen.

Ympäristö- ja luontokasvatusta on viime aikoina tutkittu vilkkaasti. Ne ovat käsitteinä melko uusia, ja niiden käyttö aiheuttaa joskus sekaannusta. Yksiselitteistä määritelmää ei ole, mutta ympäristökasvatusta pidetään laajakirjoisempana kokonaisuutena, johon kuuluu muun muassa vastuullista kulutuskäyttäytymistä, ohjausta kierrätykseen ja harkitsevaan luonnonvarojen käyttöön. Luontokasvatus on sisällöllisesti elämysellisempää: vuodenaikojen seuraamista, eri luontokappaleisiin ja luonnonilmiöihin tutustumista ja oman paikan etsimistä luonnon kiertokulussa. Yhdessä ne toimivat herättäjinä, kipinäntantajina ja ohjenuorana luonnonympäristömme ymmärtämiseen. Ympäristö- ja luontokasvatus pohjautuvat ympäristöön liittyville arvoille ja eettisille periaatteille, joiden perusta luodaan jo hyvinkin varhain lapsuudessa.

Koulujen opetussuunnitelmissa on ympäristökasvatus kirjattu yhdeksi tärkeäksi osa-alueeksi. Sen keskeisiä arvoja ovat muun muassa turvallisuus, kestävä kehitys ja elämän säilymiseen liittyvät arvot, joten sitä voidaan perustellusti tarkastella myös eettisen kasvatuksen näkökulmasta. Ympäristökasvatuksessa tärkeitä toimintaa ohjaavia tekijöitä ovat elämiseen liittyvä ilo ja mielihyvä sekä rakkaus elämään. Juuri ne saavat ihmiset osallistumaan, tekemään luonnon kannalta positiivisia valintoja ja toimimaan kestävä kehityksen periaatteiden mukaan.

Tärkein elämän säilymiseen liittyvä arvo on ihmiskunnan ja luonnon hyvinvointi. Se sisältää empatian muita lajeja, ihmisiä ja tulevia sukupolvia kohtaan. Se sisältää myös luonnon asettamien rajojen kunnioittamisen ja sellaisen yhteiskuntajärjestyksen tukemisen, jolla voidaan estää luonnon pilaantuminen ja tuetaan muutosta kestävästä kehityksen suuntaan.

Monet koulut Suomessakin ovat jo tavoitelleet ”vihreää lippua”, joka oikeuttaa Ekokoulu-titteliin. Tällaiset koulut ovat sitoutuneet toimimaan ympäristöä säästävällä, kestävästä kehityksen periaatteita noudattavalla tavalla. Niiden toimintaan kuuluu kompostointi, kierrätys sekä ympäristöystävällisten materiaalien ja toimintatapojen suosiminen.

Vaihtelevat käsitykset ympäristökasvatuksen luonteesta ja siihen liittyvistä arvoista ovat näkyneet myös suunnittelun tavoitteissa ja sisällöissä. Yhtenä ympäristökasvatuksen päämääränä on, että ihmisistä tulisi eettisesti ympäristökysymykset tiedostavia, ekologisista tosiasioista tietoisia ja ympäristöarvojen puolesta toimivia kansalaisia. Jerosen ja Kaikkosen (1994) mukaan ympäristökasvatuksen keskeisenä tavoitteena on, että oppilaille kehittyisi:

- a) kyky ja halu hankkia, arvioida ja työstää ympäristöä ja ympäristöuhkia koskevia tietoja
- b) luonnonrakkautta
- c) kunnioitusta muita ihmisiä ja luontoa kohtaan
- d) kyky ja halu toimia autonomisesti ja vastuullisesti luonnon ympäristöä, rakennettua ympäristöä ja sosiaalista ympäristöä koskevissa asioissa.

Kansainväliset tutkimukset toisaalta kertovat, että koulutuksella, etenkin ala- ja keskiasteen opetuksella, on vain pieni tai kohtalainen merkitys myönteisten ympäristöasenteiden syntyyn. Kestävästä kehityksen arvoperustaa ja eettistä näkökulmaa tulisi vahvistaa. Näyttää siltä, että vielä ei ole pohdittu riittävästi niitä arvoja ja arvostuksia, jotka huomioon ottamalla kestävä kehitys koetaan merkitykselliseksi, tavoiteltavaksi ja jokaista koskettavaksi toiminnaksi.

Tässä kirjoituksessa kohoaa esiin kaksi tärkeää kysymystä:

1. Millaista ympäristökasvatuksen tulisi olla, jotta se saisi nuoret kiinnostumaan luonnosta ja kokemaan ympäristöstä huolehtimisen tärkeäksi?
2. Minkälaisia luontokokemuksia lapset ja nuoret nykyään saavat, ja eroavatko ne jotenkin vanhemman sukupolven kokemuksista?

2. Haastattelut

Tutkimuksen kohderyhmäksi valittiin eri-ikäisiä Savonlinnan ja sen ympäristön asukkaita. Aikuiset, yli kaksikymmentävuotiaat, jakautuivat opettajiin ja ei-opettajiin. Lomakkeessa oli sekä vaihtoehtokysymyksiä että avoimia kysymyksiä, joihin pyydettiin muutaman lauseen pituisia vastauksia. Nuorten osalta lomakkeet jaettiin kouluissa opitunnin alussa tai luontoon liittyvien kerhojen kokoontumisissa ja kukin vastaaja täytti lomakkeen itsenäisesti. Nuorimmat haastateltavat saivat tehdä tarkentavia kysymyksiä haastattelijalle, sillä lomake sisälsi heille kenties vieraita termejä, kuten "eliöryhmä" tai "keskeinen asema". Yhteensä täytettyjä lomakkeita kertyi 90 kappaletta. Osa lomakkeista (27 kpl) jouduttiin hylkäämään joko puutteellisen täytön taikka epäasiallisten vastausten vuoksi.

Taustatietoina selvitettiin iän lisäksi vastaajan sukupuoli, koulutus ja aika, jonka he olivat järvisseudulla asuneet. Lisäksi kysyttiin luontoon liittyviä harrastuksia, suhtautumista ympäristöystävällisiin kulutustuotteisiin, kierrätykseen ja osallistumista aktiiviseen ympäristötoimintaan, esimerkiksi luonnonsuojeluyhdistyksiin. Haastateltavilta kysyttiin myös mielipidettä merkittävistä ympäristöön liittyvistä keskustelun tai kiistan aiheista alueella, alueen hyvistä ja huonoista puolista ja siitä, haluaisivatko he muuttaa jotain tai tehdä parannuksia ympäristössään.

Kerätty aineisto jaettiin kolmeen pääluokkaan vastaajan iän ja ammatin perusteella: 1) opettajat (n=20), 2) muut aikuiset (n=40) ja 3) nuoret (n=30). Ala- ja keskiasteen opettajia ei eroteltu toisistaan, ja mukana on myös muutama lastentarhan opettaja ja parti- on- tai kerhonohjaaja. Nuoriksi haastateltaviksi laskettiin kaikki alle kaksikymmentävuotiaat.

Vapaamuotoisessa kirjoittelussa pyydettiin vastaajia kertomaan niistä asioista, jotka ovat johtaneet myönteiseen asenteeseen luontoa ja ympäristönsuojelua kohtaan. Koska osa haastatteluista tehtiin koulujen biologian tunnilla, mukaan tuli myös paljon vastauksia nuorilta, jotka eivät olleet kiinnostuneita eivätkä juurikaan arvostaneet luonnonsuojelua. Sinänsä tämäkin tieto on arvokasta, jos halutaan selvittää ketkä ja miksi ovat omaksuneet tällaisen negatiivisen asenteen.

3. Haastattelujen tuloksia

3.1. Taustatiedot

Kerätyssä aineistossa opettajien ja muiden aikuisten ryhmiin kertyi verrattain nuoria henkilöitä. Opettajien suurimman ikäryhmän muodostivat 31-40-vuotiaat, mutta muiden aikuisten ryhmä painottui 21-30-vuotiaisiin (taulukko 1).

Taulukko 1. Eri ryhmiin kuuluvien haastateltujen määrät ikäluokittain.

Ryhmä	Ikä				Yhteensä
	11-20	21-30	31-40	41-50	
Aikuiset	-	14	7	9	30
Nuoret	40	-	-	-	40
Opettajat	-	2	13	5	20
Yhteensä	40	16	20	14	90

Suurin osa sekä aikuisista että nuorista asui Savonlinnan kaupungin alueella ja seuraavaksi eniten Enonkoskella. Muilla pienemmillä paikkakunnilla, Kerimäellä, Punkaharjulla, Rantasalmella ja Savonrannalla, asui muutama haastateltava. Joissakin tutkimuksissa on todettu, että maaseudulla asuvat suhtautuvat kaupunkilaisia epäluuloisemmin ympäristönsuojeluun (Blum 1987, Ramsey ja Rickson 1976), mutta tässä tutkimuksessa ei suoranaisesti etsitty kaupungissa ja toisaalta maaseudulla asumisen vaikutusta luontosuhteen muodostumiseen tai luontotietouden tasoon. Savonlinna sijaitsee kahden suuren järven välissä ja on kooltaan niin pieni, että luonnon keskellä asuminen tavallaan toteutuu keskellä kaupunkiakin.

Kaikissa ikäryhmissä saatiin eniten vastauksia naispuolisilta haastateltavilta (taulukko 2). Aikuisten kohdalla tämä voi johtua siitä, että opettajina on enemmän naisia kuin miehiä, samoin kuin erilaisten kerhojen ohjaajina. Nuorten kohdalla miespuolisten haastateltavien vastauksia piti karsia enemmän kuin naispuolisten, joko liian niukkojen tietojen tai negatiivisen asenteen vuoksi. Etenkin yläasteikäisillä pojilla tuntuu kielteinen suhtautuminen ympäristökysymyksiin (tai haastattelulomakkeisiin) olevan yleistä. Monet jättivät myös oman kirjoitelman kokonaan tekemättä, jolloin myös vastauslomake jouduttiin hylkäämään.

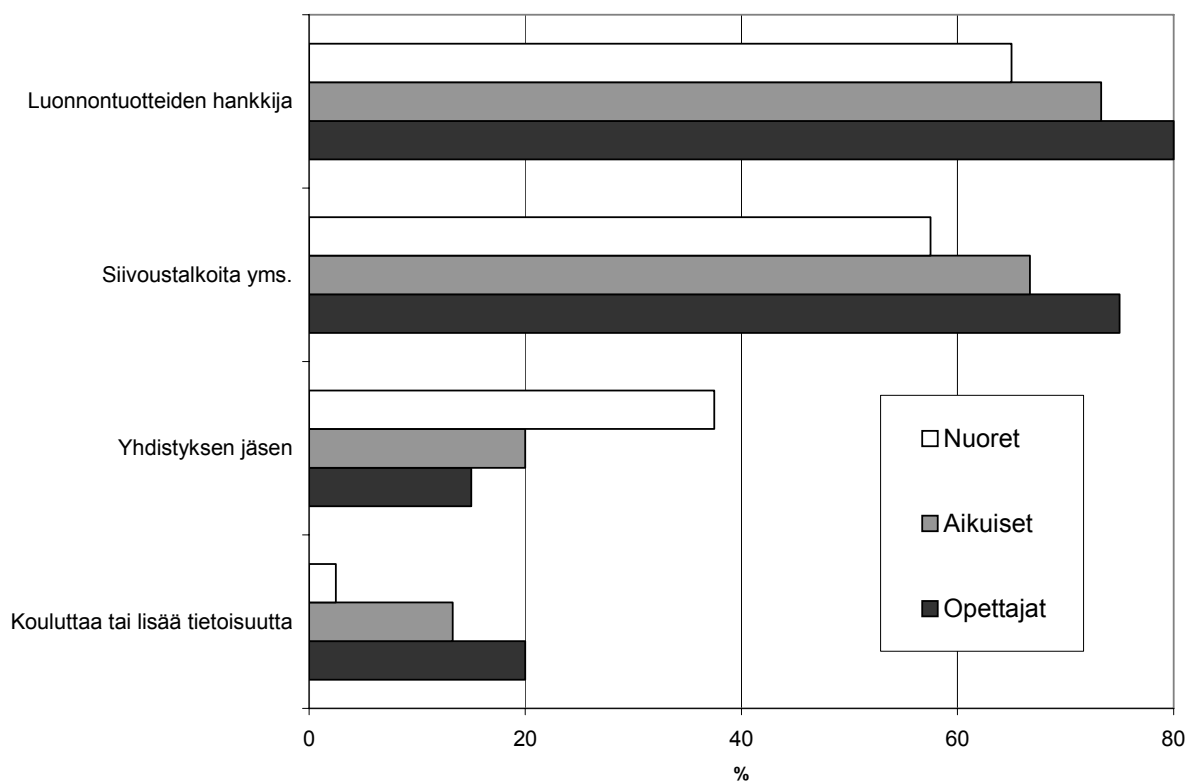
Suurin osa haastateltavista on asunut seudulla kauan. Aikuisista, sekä opettajista että muista, noin puolet jo parikymmentä vuotta. Nuoret vastaajat ovat ikänsäkin puolesta asuneet vähemmän aikaa, mutta heistäkin noin puolet jo yli kymmenen vuotta.

Taulukko 2. Eri ryhmiin kuuluvien haastateltujen määrät sukupuoliryhmittäin.

Ryhmä	Sukupuoli		
	Mies	Nainen	Yhteensä
Aikuiset	9	21	30
Nuoret	11	29	40
Opettajat	7	13	20
Yhteensä	27	63	90

3.2. Luontoon liittyvät aktiviteetit

Luonnossa liikkuminen on järvisseudun alueen ihmisillä lähes päivittäistä ja liittyy esimerkiksi monenlaisen luonnontuotteiden hankintaan, kuten marjojen ja sienten poimintaan, kalastukseen ja metsästykseseen. Nuorten osuus oli pienempi kuin aikuisryhmien (kuva 1). Tutkimukseen valitut nuoret painottuivat aktiivisiin harrastajiin, joten on mahdollista, että ilman tätä painotusta nuorten osuus olisi ollut vielä vähäisempi.

Kuva 1. Toiminta luonnossa tai luonnon hyväksi.

Luontoharrastukseen liittyi lisäkysymys, jonka avulla pyrittiin erittelemään tarkemmin harrastuksen sisältöä. Kaksi selvästi erottuvaa ryhmää olivat luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyvä harrastaminen ja muu, nimenomaan luontoharrastukseen liittyvä liikunta. Näissä molemmissa oli nuorinkin ikäryhmä hyvin edustettuna. Sen sijaan se puuttui varsinaisesta ympäristönhoitotyöstä, johon kuului muun muassa ympäristön siivoaminen, niittyjen ja ketojen ennallistaminen tai metsänistutus. Kaikki edellä mainitut aktiviteetit liittyvät usein johonkin yhteisölliseen toimintaan, kuten yhdistysten talkoisiin, joihin taas nuoret eivät juurikaan osallistuneet. Koululuokat järjestävät tosin keväisin ympäristönsiivousteppauksia, mutta ne mielletään kenties vain koulutyöhön liittyviksi velvollisuuksiksi.

3.3. Ekologinen tietämys

Kysymyksillä lintujen ja kalojen merkityksestä paikallisille asukkaille tai luonnolle, samoin kuin kysymyksellä ihmisen tärkeydestä, haluttiin kartoittaa haastateltavien paikalliseen luontoon liittyvää identiteettiä ja ekologista tietämystä. Sekä kalat että linnut miellettiin osaksi ekosysteemiä, vaikka juuri paikallisuus ei saanutkaan suurta painotusta. Samoin ne nähtiin osana ravintoketjua. Suurin ero kalojen ja lintujen välillä oli luonnollisesti käsityksessä niiden käyttökelpoisuudesta ihmisravinnoksi. Kaloilla sen merkitys oli ylivoimaisesti suurin. Sen sijaan linnut koettiin tärkeiksi nimenomaan aineettoman hyödyn, kuten esteettisten elämysten, vuoksi. Ne tuovat eloa luontoon kaikkina vuodenaikoina. Sen sijaan kalojen esteettistä arvoa ei pidetty kovinkaan suurena.

Nuorimmat vastaajat pitivät kaloja köyhien ihmisten ravintona tai olivat sitä mieltä, että esihistoriallinen ihminen selvisi hengissä kalastustaitojensa ansiosta. Tällä hetkellä kalastuksen taloudellinen merkitys nähtiin vähäisenä, ja totta onkin, että järviolueella ei ammattikalastusta juurikaan ole.

Molemmilla eläinryhmillä nähtiin lisäksi joitakin ekologistia erityistehtäviä. Linnuilla tuhohyönteisten hävittäminen ja siementen levitys. Kalojen arveltiin puhdistavan vettä, ja lisäksi ne ovat lintujen ravintoa, tosin vähäisemmässä määrin kuin ihmisten.

Kysyttäessä ihmisen roolia luonnossa olivat vaihtoehtoina negatiivinen, positiivinen tai neutraali merkitys. Tämän kysymyksen kohdalla tuli esiin yksi tämän selvityksen ajatuksia herättävimmistä tuloksista. Merkittävä osa (30 %) nuorista vastaajista piti ihmisen roolia luonnossa negatiivisena, kun taas aikuisista näin ajatteli alle kymmenen prosenttia. Vain alle viisi prosenttia lapsista piti ihmistä osana ekosysteemiä, kun aikuisista näin ajatteli lähes puolet. Erityisesti poikia näyttää vaivaavan tulevaisuuspesimismi tässä suhteessa, ja vastauksissa toistui teema, että ihminen melko pian häviää maan päältä, mikä onkin kaikkien kannalta parasta.

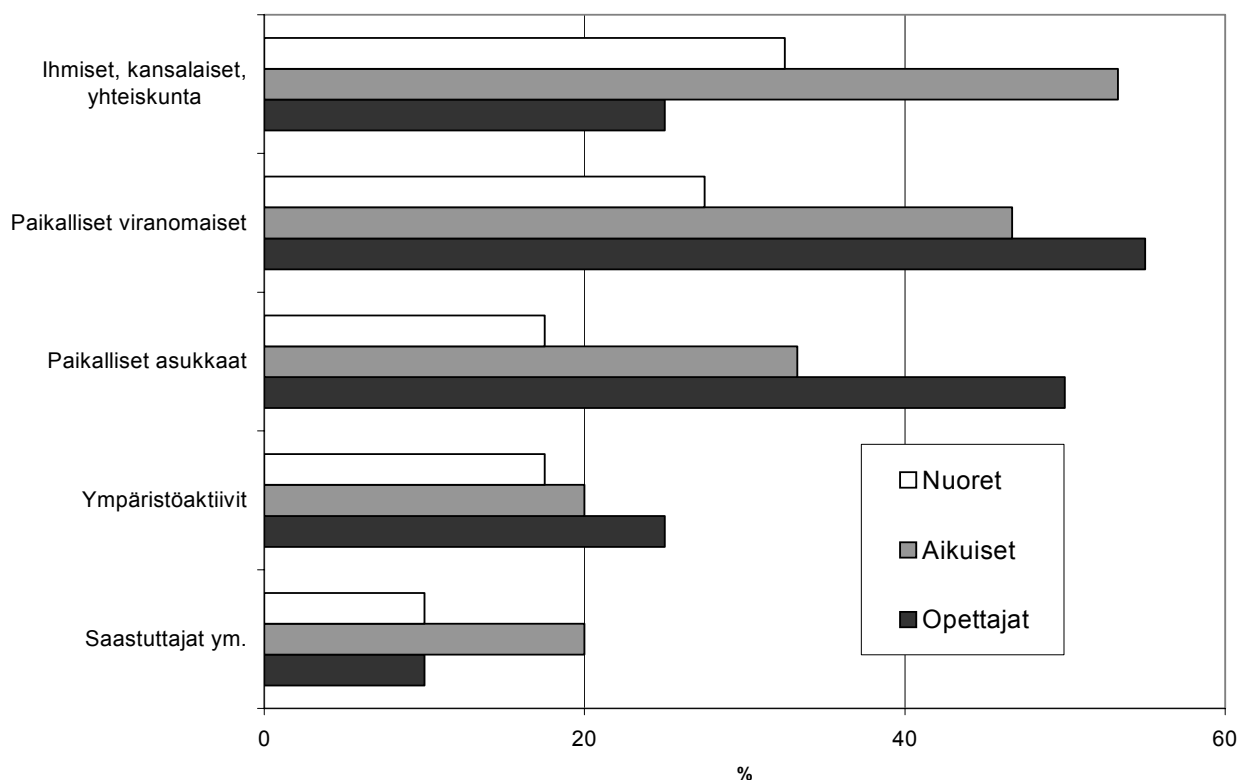
Tässä selvityksessä ei ole tutkittu, mistä tällainen tulos voisi johtua, mutta eräiden muiden tutkimusten valossa näyttää esimerkiksi siltä, että nuoret saavat vanhempaa ikäluokkaa enemmän tietonsa ympäristöön liittyvistä asioista tiedotusvälineistä. Tai paremminkin, he saavat tietoa hyvin vähän muualta kuin tiedotusvälineistä ja Internetistä. Median tapa tuottaa ja käsitellä uutisaineistoa on usein negatiivisesti väritynyttä, ja kohuotsikoilla haetaan yleisön huomiota. Nuori, joka ei vielä hallitse medianlukutaitoa, saa kaoottisen ja katastrofiväritteisen kuvan monista ympäristöäkin koskevista asioista. Vanhemmalle ikäluokalle luonnon hyötykäyttö on myös tuttua: talonpoikaisuus, maaseutumainen elämäntyyli (ks. Tonder, tässä niteessä).

3.4. Omaan elämämpiiriin sijoittuvat kysymykset

Vaikka tässä tutkimushankkeessa on painotettu vesistöympäristön merkitystä ekologisenä viitekehystenä, olivat metsät luonnonympäristöinä melkein yhtä tärkeitä haasta-

teltavien mielestä, ja ne mainittiin yhdessä järvien kanssa kysyttäessä lähiluonnon merkittäviä piirteitä. Sen sijaan itse järvien ekologinen kunto ei ollut haastateltavien mielestä uhattuna, ainakaan sitä ei mainittu juuri ollenkaan. Järvien tilaa tunnutaan siis pidettävän hyvänä.

Varsinaisina ympäristöön liittyvinä ongelmina pidettiin liian voimakasta metsän käsittelyä ja kaupungin kaavoitukseen ja rakentamiseen liittyviä seikkoja. Monet vastustivat myös liian tehokasta maankäyttöä kaupunkialueella. Ongelmien ratkaisijoiksi ehdotettiin ennen kaikkea paikallisia ihmisiä itseään, niin asukkaita kuin paikallisviranomaisiakin (kuva 2). Sen sijaan asiantuntijoihin, kuten ekologeihin, ei juurikaan luotettu, ei myöskään kansallisen tason päättäjiin.

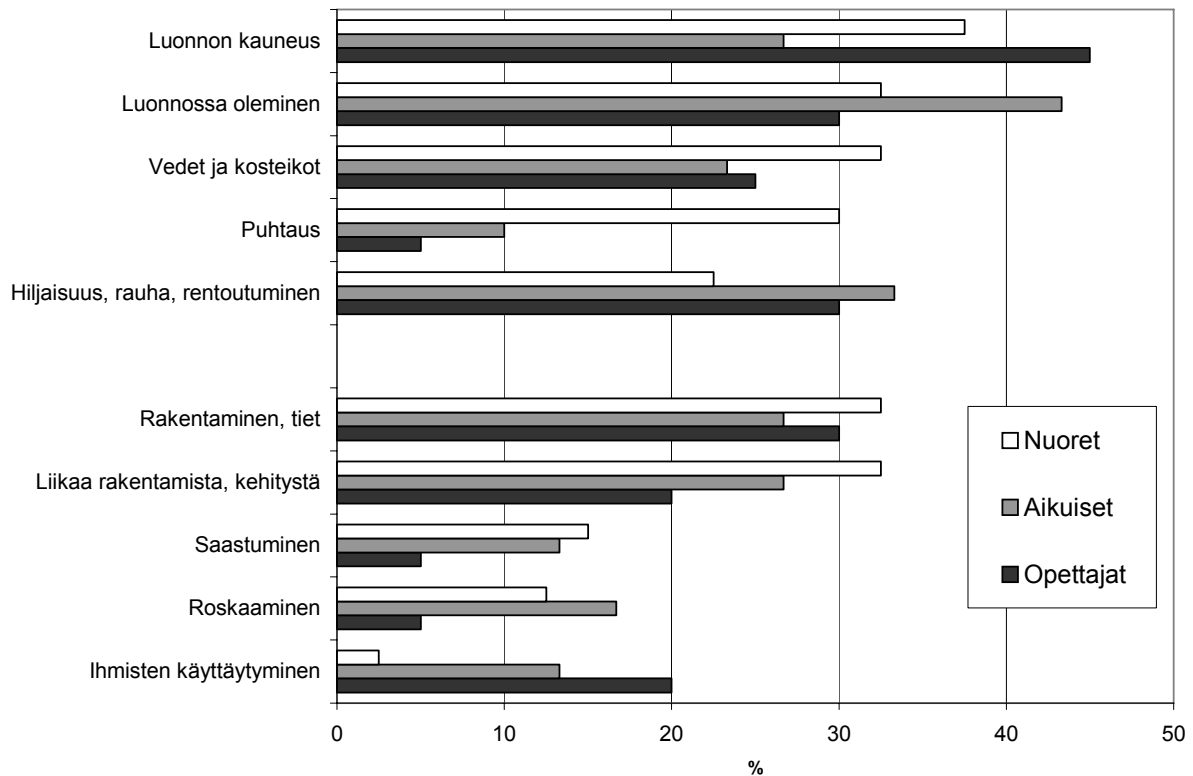

Kuva 2. Lähiseudun merkittävimmän ympäristöongelman ratkaisutahot.

Kysymyspari ”Mikä piirre asuinympäristössänne on mielestänne parasta/mistä piirteestä siinä ette pidä?” kartoitti asenteita niin rakennettua kuin rakentamatontakin ympäristöä kohtaan, samoin kuin haastateltavien mielipiteitä ympäristön tilasta. Kysymysten asetelusta voi johtua, että hyvin harva tuli maininneeksi erikseen erilaisia aktiviteetteja. Alle kaksikymmenvuotiailta ei sellaisia vastauksia tullut kuin muutamia. Kalastusta tai metsästystä ei mainittu ollenkaan. Aikuisista kymmenen prosenttia piti muunlaisia luonnossa tapahtuvia aktiviteetteja, kuten kävelyä ja pyöräilyä tai melontaa, tärkeinä.

Kysymys parhaasta ominaisuudesta miellettiin lähinnä luonnon ulkoisia piirteitä koskevaksi, joten vastauksissa mainittiin järvet ja metsät yleensä, samoin maisema (kuva 3). Maiseman arvostamiseen liittyi usein huomautus luonnon kauneudesta yleensä. Luonnonläheisyys koettiin tärkeäksi, luontoon tulee olla helppo päästä. Nuorista ympäristön puhtautta sanoi arvostavansa paljon useampi kuin aikuisista, noin 30 %, kun

taas aikuiset mainitsivat jonkin verran nuoria useammin hiljaisuuden ja rauhan. Vain nuoret vastaajat mainitsivat erikseen pitävänsä jostakin paikallisesta eläimestä. Ihmisiä pitivät asuinympäristön parhaana piirteenä jossain määrin muut ryhmät paitsi opettajat.

Kuva 3. Viisi tärkeintä vastausryhmää avoimeen kysymykseen ”Mikä piirre asuinympäristössänne on mielestänne parasta?” kuvion yläosassa. Viisi tärkeintä vastausryhmää kysymykseen ”Mistä piirteistä asuinympäristössänne ette pidä?” kuvion alaosassa.

Kysymykseen ”Mistä piirteistä asuinympäristössänne ette pidä”, yleisimmäksi vastaukseksi nousi infrastruktuuri eli lähinnä rakentaminen, tiet ja liikenneongelmat (kuva 3). Kyselyn aikaan oli keskustelu Savonlinnan ohikulkutien rakentamisesta ajankohdittainen, joten monet haastateltavat mainitsivat sen vielä erikseen. Tässä kohdassa tuli esiin nuorten aikuisia huomattavasti kielteisempi suhtautuminen rakentamiseen ja vanhojen rakennusten purkamiseen. Nuorista sen mainitsi yli 60 %, aikuisista vain noin joka neljäs. Nuoret tuntuvat kärsivän erityisesti oman elinympäristönsä muuttamisesta, joko tuttujen leikkipaikkojen täyteen rakentamisesta tai kotikulmien vanhojen rakennusten purkamisesta. Rumat, uudet rakennukset mainittiin usein vielä erikseen.

Samantapainen tulos tuli toisellakin tavalla asetetusta kysymyksestä ”Mitä haluaisitte muuttaa asuinympäristössänne ja miten”. Lähes puolet kaikista vastaajaryhmistä halusi joko vähentää rakentamista ja kaavoittamista ja toisaalta lisätä suojeltavia alueita. Sen sijaan pienemmät muutokset, kuten ympäristön siistiminen tai kierrätyksen lisääminen, eivät juurikaan saaneet kannatusta.

Elämän laadun ulkoista parantamista ei kukaan vastaajista pitänyt niin tärkeänä, että se olisi tullut mainituksi, tai ehkä sitä ei mielletty ympäristöön liittyväksi ongelmaksi.

Turismiakaan ei pidetty ongelmallisena, vain muutama vastaaja oli sitä mieltä, että turisteja on liikaa.

Tuntuuko ihmisistä siltä, että he voisivat itse tehdä jotain ympäristönsä hyväksi? Lomakkeen lopussa kysyttiin: ”Voitteko vaikuttaa muuten ympäristön tilaan ja miten?” Vain muutama haastateltava, noin 5 % kaikissa ryhmissä, tunsu, että yksi ihminen ei voi tehdä mitään ympäristönsä hyväksi. Aikuisilla oli sen sijaan paljon nuoria ja lapsia vahvempi usko kollektiivisuuden voimaan. Alimmassa ikäluokassa vain noin 15 % oli sitä mieltä, että muiden kanssa yhdessä, joko mielipiteisiin vaikuttamalla tai yhdessä tekemällä, voi ympäristöä parantaa. Aikuisista näin uskoi melkein joka toinen.

Nuorimmille haastateltaville olivat konkreettiset asiat tärkeitä ympäristön hoidossa. Puolet heistä mainitsi roskien keräämisen. Tämähän kuuluu nykyisin jokaisen päiväkodinkin ympäristöohjelmaan. Lisäksi se on konkreettinen asia, joka on helppo toteuttaa. Monissa kouluissa onkin keväisin roskienkeruutalkoita tai muuta kouluympäristön siistimistä. Samasta ikäluokasta 40 % mainitsi myös voivansa tinkiä kulutuksesta ja säästää energiaa. Aikuisista kaikenlaisen kulutuksen pienentämisen mainitsi vain 23 %, opettajista vain 15 %. Muutama prosentti kaikista vastaajista mainitsi esimerkiksi ympäristöasioiden opiskelun, puiden istutuksen ja eläimistä huolehtimisen.

**Järvimaisemaa ja luonnonläheisyyttä arvostetaan Savonlinnan seudulla.
(Kuva: Pekka Salmi)**

4. Kirjoitelmat kiinnostuksen syntymisestä ympäristöasioihin

Haastattelulomakkeen lopussa haastateltavia pyydettiin kertomaan omin sanoin, mitkä asiat heidän elämässään olivat saaneet kiinnostuksen luontoa kohtaan syttymään. Tässä tulivat selvästi esiin nuoremman ja vanhemman ikäpolven erot arvostuksissa ja asenteissa. Kirjoitelmasta kävi myös ilmi median, etenkin television, suuri vaikutus alle kaksikymmentävuotiaisiin. Myös Internetin käyttö näkyi nuorten haastateltavien vastauksissa. Opettajista lähes 80 % mainitsi luonnossa liikkumisen vaikuttaneen eniten heidän myönteisten ympäristöasenteidensa syntyyn. Erikseen mainittiin vielä jokin luonnossa tapahtuva harrastus, kuten lintujen tarkkailu, kasvien tutkiminen tai marjastus ja sienestys. Nuorista luonnossa liikkumisen mainitsi 35 %. Sen sijaan median mainitsi 53 %, kun taas esimerkiksi opettajista oli vain 20 % saanut merkittäviä vaikutteita tiedotusvälineistä. Television mainitsi erikseen vain 10 %, nuorimmasta ryhmästä 33 %. Luonto- ja ympäristöaiheiset kirjat eivät tunnu nuorinta ikäryhmää juuriakaan kiinnostavan, sillä kirjojen antamat elämykset mainitsi vain 13 %.

Muilta ihmisiltä saadut vaikutteet mainitsi aikuisista vähän yli 40 %, mutta lapsista ja nuorista puolet vähemmän. Etenkin oman perheen parissa vietetyt luontohetket olivat jääneet vastaajien mieleen, samanlaisia tutkimustuloksia on saatu muuallakin (ks. Katja Kiviniemi, tässä niteessä). Tärkeintä luontokasvatusta voivatkin antaa asiasta kiinnostuneet omat vanhemmat. Viime aikoina on Suomessakin julkaistu monta uutta opasta vanhemmille ja muille kasvattajille siitä, mitä kaikkea luonnossa voi tehdä lasten kanssa. Sinänsä on kuitenkin huolestuttavaa, että nykyvanhemmat ovat kenties itsekin vieraantuneet siinä määrin luonnosta, että tällaisia oppaita tarvitaan.

Koulu oli nuorimmille vastaajille myös tärkeä informaation lähde. Se oli lähes yhtä tärkeä kuin televisio. Jostain syystä tässä selvityksessä koulutuksen mainitsi opettajia useammin toinen aikuisryhmä. Sen sijaan opettajat ovat aktiivisia osallistumaan luontoon ja ympäristöön liittyvään järjestötoimintaan.

Kenties juuri median suuren vaikutuksen vuoksi mainitsi nuorista lähes puolet negatiivisten ympäristöuutisten herättäneet heidät ajattelemaan maapallon tulevaisuutta ja luonnonympäristöjen kohtaloa. Etenkin globaalit ongelmat huolestuttavat koululaisia. Siksi olisikin tärkeää tuoda esiin myös myönteisiä asioita, joita ympäristönsuojelu on saavuttanut. Liian kielteinen maailmankuva voi johtaa nuorilla ihmisillä passiivisuuteen ja toivottomuuden tunteisiin, jolloin myönteiseen vaikuttamiseen ei riitä uskoa eikä voimia. Seuraavassa on poimittu kolme esimerkkiä eri ryhmiin kuuluvien henkilöiden kirjoitelmista.

KIRJOITELMA 1 (Alle 20-vuotias):

En osaa sanoa, milloin tulin kiinnostuneeksi ympäristöasioista. Varmaan suurin osa lähtee siitä että on pienempänä opetettu perusjuttuja kuten roskat pitää laittaa roskiin. Ja korjata omat jälkensä ja ihan pienenä esim. opetettiin, ettei puusta saa repiä kaarnaa pois, kun puuhun sattuu ja se itkee. Luonto on niin kaunis ja siellä on ihanaa liikkua ja varmaan koulussa (alaluokilla) ymmärsi ettei sekään ole itsestään selvyys. Monet ulkomaalaiset, jotka Suomessa käyvät, aina ihailevat tätä luontoa. Heilläkin se on joskus ollut, mutta tuhoutunut kun niin ajattelemattomia ja itsekkäitä ollaan oltu. Mikä saa ihmisen välittämään? Itsellä se on varmaan se, kun sen saa kokea ja jatkuvasti nauttia niin haluaa että muutkin saavat kokea saman. Ympäristötietous kehittyy koko ajan, koulussa käsitellään ja TV:stä näkee paljon kaikenlaisia ohjelmia. Monille ihmisille saattaa olla suuri kynnys kun ajatellaan ettei yksi pieni ihminen voi mitään. Mutta asia on päinvastoin, eikä tarvitse aloittaa suuresti ympäristöjärjestöissä vaan ihan pienenä ihmisenä vaikka viemällä lehdet keräykseen tai erottelemalla biojätteet.

KIRJOITELMA 2 (Yli 20-vuotias, ei opettaja):

Ympäristöasiat tulivat kiinnostuksen kohteeksi lapsuudessa, lähinnä isäni tietoisuuden kautta. Huoli järven, jonka rannalla asuimme, tilasta oli suurin. Siihen liittyi rantarakentaminen ja soiden ojitus. Ihmisen puuttuminen luontoon ei ollut hyvästä. Myös isäni lintuharrastus ja lajien uhanalaisuus havahduttivat. Myöhemmin tietoisuus kasvihuoneilmioista (yläaste, lukioikä) lisäsi ympäristötietouttani. Tässä oli vaikuttavana tekijänä tiedotusvälineet, mukaan lukien Vihreän Langan tilaus 90-luvun alkupuolella. Tietoisuudesta huolimatta yhteys omiin valintoihin elämän puolesta oli horjuvaa. Vasta viimeiset 7 vuotta on ollut tietoista valintaa ja huonoa omatuntoa valinnoista. Aika on sama, minkä olen ollut mukana Vihreän liiton toiminnassa. Vastuun ja tiedon lisääntymisen kautta on valinnat vähitellen lisääntyneet elämän puolelle. Tämä on pitänyt sisällään paljon luopumista aikaisemmin itselle tärkeistä asioista. Kritiikki Kristillistä ihmiskäsitystä vastaan on voimistunut sisälläni. Ihminen ei kykene viljelemään ja varjelemaan, olemaan luomakunnan kaitsija. On taivuttava yhdeksi osaksi ekosysteemiä. Pullistelu ei auta kun kompetenssi puuttuu.

KIRJOITELMA 3 (Yli 20-vuotias opettaja):

Lapsuuteni kasvu ympäristö oli maalla maalaistalossa. Näin opin luontevasti yhteyden luontoon - pellot, metsät, läheinen järvi. Viljely oli meillä aika vanhanaikaista, teho-tiljelystä ei voinut puhua. Opiskeluaikana lastentarhakoulutuksen osana oli ekologianiminen luentosarja. Se sai ajattelun liikkeelle ja kiinnostuksen heräämään. Toki olin ollut lukiossa hyvin kiinnostunut biologiasta. Työssäni lastentarhan opettajana olen päässyt jatkuvasti kosketukseen luonto- ja ympäristöaiheen kanssa. Ajatuksiani on muokannut voimakkaasti Rantasalmen ympäristöinstituutin Hynnisen Pekan ajatukset ja hänen välittämänsä tieto. Olemme päiväkodissamme tehneet tukevaa ympäristö- ja luontokasvatusta jo ainakin neljän vuoden ajan (lähiranta, vesi, lähiympäristö). Juuri tällä hetkellä meillä on menossa Comenius 1 -projekti portugalilaisen lastentarhan (Lissabonin kupeessa) ja Walesilaisen kyläkoulun kanssa (3-8 -vuotiaat lapset) aiheena ”Lastemme ympäristö ja kulttuuri”.

5. Ympäristövalistuksen vaikuttavuus

Tämän tutkimuskokonaisuuden yhtenä tarkoituksena oli tarkastella niitä ympäristöristiriitoja, joita yhteiskunnassa ilmenee. Konfliktien osapuolina ovat usein viranomaiset ja paikalliset asukkaat, joiden näkemykset hyvästä ympäristönhoidosta, riittävän suojelun tasosta ja muista ympäristökysymyksistä eivät osu yhteen. Konfliktien takana on usein eri tasolle sijoittuvat arvoriitit. Ne taas johtuvat maailmankatsomuksellisista eroista ja ovat siksi hankalia sovitella.

Ihmisen elämän arvopohja luodaan monesti jo varhaisessa lapsuudessa, ja kodin vaikutus on tässä suuri. Arvoihin liittyvät läheisesti intressiristiitit, eri toimenpiteiden tai niiden toteuttamatta jättämisen aineelliset ja aineettomat edut ja haitat. Luonnonvarojen hoito ja käyttö on tästä erinomainen esimerkki. Lisäksi tulevat kognitiiviset ristiitit, jotka koskevat oikeaa tai riittävää ja hyväksyttävää tietoa ympäristöasioista.

Aina asenteet eivät kuitenkaan realisoidu käytännön toiminnan tasolle. Tämäkin tutkimus osoittaa, että tiedotusvälineet, myös Internet, ovat opettajien lisäksi varsinkin yläasteikäisten oppilaiden tärkeimmät ympäristöasioita koskevan tiedon lähteet. Siksi kouluissa olisi kiinnitettävä huomiota myös medialukutaidon kehittämiseen.

Koulujen opetukseen on aina kuulunut enemmän tai vähemmän myös arvokasvatus, jonka sisältö on vaihdellut eri aikakausina. Välillä oli vallalla näkemys, jonka mukaan koulujen kasvatustehtävään kuuluu vain objektiivisen faktatiedon antaminen, ei subjektiivisten arvojen käsittely. Arvojen suhteellisuus ja moninaisuus tekevätkin niiden opettamisesta erityisen hankalan. Ympäristökysymysten arvoluonne silloinkin, kun se puetaan faktatiedon kaapuun, on kuitenkin aina olemassa, ja siksi koulujen opetusohjelmissa on alettu käsitellä myös tätä puolta. Kysymys siitä, onko ”oikeita” ympäristöarvoja olemassa ja kenellä on oikeus ne määritellä, sisältää itsessään ristiiriitojen siemenen. Onko olemassa absoluuttisia, ihmisestä riippumattomia luonnoneettisiä periaatteita?

Tutkimuksellinen ja kokemuksellinen ympäristöasioiden käsittely tuottaa vastuullista ympäristökäyttäytymistä (Ramsey ja Hungerford 1989). Tämän vuoksi on tärkeää, että opettajat pyrkivät yhdistämään teorian ja käytännön opettaessaan ympäristöasioita. Tavoitteena tulisi olla luoda oppilaille valmiuksia osallistua myös itse ympäristökusteluun ja kansalaistoimintaan ympäristön puolesta. Myös yhteiskunta on alkanut tukea yhä enemmän esimerkiksi osallistavaa suunnittelua, jonka toteutuminen on kansalaisista itsestään kiinni. Onnistuminen riippuu toimijoiden tiedon ja valmiuksien tasosta sekä uskosta siihen, että vaikuttamiseen on todelliset mahdollisuudet.

Tämän selvityksen perusteella nuorilla näyttikin olevan valmiuksia jopa aikuisia enemmän vaikuttaa ympäristön tilaan myös omilla kulutusvalinnoilla, ja muun muassa energian säästöä pidettiin tärkeänä.

Kukaan ei nykyisin elä ympäristöä koskevan tiedon ulkopuolella, mutta tietotulvan vaikuttavuus voi joskus jäädä oletettua vähäisemmäksi. Eräiden tutkimusten valossa näyttäisi siltä, että median välityksellä saatu tieto ei suoraan vaikuttaisi siihen, miten myönteisesti ihmiset suhtautuvat luonnonsuojeluun (Palmer ja Suggate 1996). Sen sijaan negatiivisten ympäristöuutisten tulva saattaa aiheuttaa jopa pessimismia ja tunteen, että mitään ei ole tehtävissä. Monissa tämän haastattelututkimuksen vastauksissa, etenkin nuorten kohdalla, toistuivat sellaiset ajatukset kuin: ”Mitään ei kannata tehdä, koska maapallo tuhoutuu joka tapauksessa.” Negatiivinen asenne heijastuu myös ihmiskäsitykseen ”olisi parempi, jos ihmisiä ei olisi ollenkaan maan päällä” tai ”kun ihminen (aika pian) häviää maapallolta, luontokin alkaa voida paremmin”. Siksi viesti etenkin tiedotusvälineille tästä tutkimuksesta voisi olla, että negatiivisten ympäristöuutisten lisäksi täytyisi tuoda esiin myös niitä saavutuksia, joita ympäristön hyväksi on tehty.

Kirjallisuus

- Blum, A. 1987. Students' knowledge and beliefs concerning environmental issues in four countries. *The Journal of Environmental Education* 8(1): 10-18.
- Horelli, L. & Vepsä, K. 1995. Ympäristön lapsipuolet. Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahaston säätiö. 136 s.*
- Jeronen, E. & Kaikkonen, M. 1994. Environmental education as values education. NFPF-kongressen, Vasa, Finland, 10-13 March. 5 p.
- Kiviniemi, K. 2005. Lasten käsityksiä järviympäristöstä. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar (tässä niteessä).
- Luming, F.C. & Dwyer, W.O. 1995. Childrens' environmental attitude and knowledge scale: Construction and validation. *The Journal of Environmental Education* 26(3): 22-32.
- Lyons, E. & Breakwell, G.M. 1994. Factors predicting environmental concern and indifference in 13-to 16-year-olds. *Environment and Behavior* 26(2): 223-238.
- Palmer, J.A. & Suggate, J. 1996. Influences and experiences affecting the pro-environmental behaviour of educators. *Environmental Education Research* 2(1): 109-121.
- Ramsay, J.M. & Hungerford, H.R. 1989. A technique for analyzing environmental issues. *The Journal of Environmental Education* 21(1): 26-30.
- Ramsey, C.E. & Rickson, R.E. 1976. Environmental knowledge and attitudes. *The Journal of Environmental Education* 8(1): 10-18.
- Tonder, M. 2005. Saimaannorppa erilaisten merkitysten ristiaallokossa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar (tässä niteessä).

Kestävän matkailukehityksen suuntia Saimaan Pihlajaveden seudulle

Riikka Linjama

Sisällys

1. KESTÄVÄN MATKAILUKEHITYKSEN MAHDOLLISUUDET	73
2. AINEISTO JA MENETELMÄT.....	75
3. KESTÄVÄN MATKAILUN SUOSITUKSET	77
3.1. Matkailijakeskus.....	78
3.2. Matkailun koulutuksen ja elinkeinon yhteistyön tiivistäminen	80
3.3. Merkityt ja ohjatut reitit.....	82
4. TUUMASTA TOIMEEN.....	85
KIRJALLISUUS	86

1. Kestävän matkailukehityksen mahdollisuudet

Matkailua pidetään maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitäjänä, vaikka syrjäiset maa-seutualueet pitkine välimatkoineen eivät luo ihanteellisia puitteita tuottavalle matkailuyrittäjyydelle. Matkailijan ja yrittäjänkin tarvitsemat matkailu- ja peruspalvelut voivat olla kaukana matkailuyrityksestä, syrjäisillä alueilla ei ole valtavaa vetovoimaa, matkailukohteet ovat vaikeasti saavutettavissa julkisilla kulkuneuvoilla tai kohteita on vaikea markkinoida resurssien tai yhteistyökumppanien puuttuessa.

Kuitenkin paikallinen kestävän matkailun kehittäminen voisi tuoda matkailuun uusia voimia ja kannattavuutta. Mikään tuote ei ole kestävä kaikkialla, vaan paikalliset piirteet määrittelevät kestävyuden. Kestävyys vaatii erilaisia toimia ja tuotteita eri paikoissa. Kestävä matkailu on pelkkää sanahelinää, ellei siihen liitetä mitään käytännöllisiä, paikallisuuteen perustuvia strategioita, työkaluja tai toimintoja. Kestävä kehitys on määritelty Maailman ympäristö- ja kehityskomission raportissa ”Yhteinen tulevaisuutemme” seuraavasti: ”[se on] kehitystä, joka ottaa huomioon tämänhetkiset tarpeet pilaamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (Our Common Future 1987, 8).

Matkailun säilyminen pitkällä aikavälillä perustuu sen kestävyuteen. Jos matkailun resursseja ja vetovoimaa, kuten luonnon ympäristöä, kulttuuriympäristöä ja –perintöä, tuhotaan, matkailu ei voi menestyä (Inskeep 1995, 7). Kestävä matkailu ylläpitää laadukasta ympäristöä sekä paikallisille että matkailijoille säilyttämällä luonnon ja kulttuurin ominaispiirteitä. Jotta paikallisyhteisö hyötyisi matkailusta, tulee yhteisöllä olla keskeinen rooli kestävän matkailun kehittämisessä (Inskeep 1995, 8). Paikallisten mukanaolo suunnittelussa on tullut tärkeämmäksi, koska se vähentää ristiriitoja ja parantaa luottamusta, sitoutumista ja suunnittelun laatua (Borg ym. 2002, 116). Kestävä matkailu on paikallisiin arvoihin perustuvaa, toistuvasti tapahtuvaa matkailua, jossa matkailijat osallistuvat kestävän matkailun kehittämiseen matkakohteessa (Borg 1997, 51).

Kestävä matkailu syrjäyttää taloudellisen kasvun idean ottamalla huomioon ihmistoimintojen sosiaaliset, poliittiset, ekologiset ja ekonomiset rajat. Vapaat markkinat eivät aina johda kestävän matkailun käytäntöihin, vaan erilaisten organisaatioiden, yhdistysten, hallinnon ja instituutioiden on ennakoitava matkailun kehittämistä ja suunnittelua (ks. de Kadt 1992; Cater 1994, 7). Yksittäisten matkailutoimijoiden on vaikea saada tarvittavia resursseja, tutkimusta ja tietoa toimintansa kehittämiseen, toisaalta kestävyttä myös tulkitaan hyvin eri tavoin.

Kestävän matkailun ideoista on eniten hyötyä pitkäjänteiseen strategiseen aluekehittämiseen yhdistettynä. Tässä tutkimuksessa kestävän matkailun strategisella suunnittelulla tarkoitetaan pitkäjänteistä, paikallisiin arvoihin ja kestävän kehityksen periaatteisiin sekä yhteiseen visioon perustuvaa systemaattista kehittämisprosessia. Jokainen kehittämissykli tai -projekti on suunnattu tavoiteltavaa visiota kohden. Kehittämisen tavoitteiden tulee olla mitattavissa, saavutettavissa ja arvioitavissa. Arvioinnilla pyritään hahmottamaan ongelmat, joihin kehittämisessä pureudutaan.

Kestävän matkailun strateginen kehittäminen vaatii perinpohjaista analyysiä matkailun tasosta, arvoista ja tavoitteista alueella. Sen perusteella luodaan kestävä toimintasuunnitelma, johon kehittämisprojektit nojautuvat. Tavoitteena on jatkuvasti vahvistuva kestävyys, joka tarkoittaa kokonaisvaltaista vastuuta taloudellisista, sosiaalisista ja luonnon resursseista ylläpitämällä kulttuurista yhtenäisyyttä, biologista monimuotoisuutta ja ekologisia toimintoja (Borg 1997, 48). Käytännössä se tarkoittaa esimerkiksi tuotteiden ja toimintojen kierrätystä, elinkaarianalyysin hyödyntämistä, luonnon ja kulttuuriympäristön säilyttämistä, paikalliskulttuurin ja luonnon hyötymistä, jatkuvaa toimintojen arviointia ja erikoistumista sekä huolellisesti ennustettua, pitkäaikaista taloudellista suunnittelua (Borg 1997, 53).

Matkailulla tässä tarkoitetaan ihmisten matkustamista ja pysymistä poissa arkiympäristöstä vapaa-ajan, liiketoiminnan tai muun syyn takia. Matkailijaksi on määritelty sekä päiväkävijä että alueella asuva, milloin hän on mieltänyt olevansa matkailija ja mikäli hän on osallistunut tyypillisiin matkailutoimintoihin, kuten Sulkavan soudun kaltaiseen joukkotapahtumaan tai risteilylle.

Tässä artikkelissa arvioin Pihlajaveden matkailun nykytilannetta ja kehittymistä kestävyuden näkökulmasta. Tutkimusaineisto koostuu eri sidosryhmien, kuten matkailijoiden, yrittäjien, viranomaisten ja asiantuntijoiden, kyselyistä tai haastatteluista. Lisäksi matkailun kestävyuden arvioinnissa on käytetty aiempia ja rinnakkaisia selvityksiä ja tutkimuksia.

Sidosryhmillä tarkoitan ihmisiä, jotka ovat osallisina matkailussa. Heidän toiminnoiltaan on vaikutusta matkailuun tai matkailu vaikuttaa heihin. Tutkittuja sidosryhmiä ovat matkailijat, matkailuyrittäjät (jäljempänä yrittäjät), viranomaiset ja asiantuntijat. Muita tärkeitä sidosryhmiä olisivat olleet paikalliset ihmiset, laajemmin alueelliset ja kansalliset matkailuviranomaiset.

Pihlajaveden alue tunnetaan Suomessa perinteisesti houkuttelevana kesämatkakohteena. Tämän vuoksi matkailu alueella kärsii voimakkaasta kausivaihtelusta, mistä osittain johtuvat elinkeinon muut ongelmat, kuten hajallaan oleva matkailutarjonta, riittämätön yhteistyö, markkinointi ja tiedonvälitys.

Tutkimuksen tavoitteena on löytää kestäviä käytäntöjä matkailun kehittämiseksi alueella. Päätehtävänä on selvittää, millaisia käytännöllisiä suuntaviivoja vaaditaan Pihlajaveden seudulla kestävä matkailun kehittämiseksi. Tavoitellessani vastausta tähän olen ensin arvioinut Pihlajaveden seudun matkailun nykytilannetta kestävä matkailun näkökulmasta. Esitetyt suositukset perustuvat näihin arvioihin.

2. Aineisto ja menetelmät

Pihlajaveden alue ei suinkaan ole ollut kestävä matkailun tutkimuksen ja kehittämisen kannalta tyhjiössä tähän saakka. Alueella on tehty moninaisia selvitystöitä, jotka joiltain osin käsittelevät mainittua teemaa (taulukko 1). Useimpien dokumenttien pohjana on ollut Pihlajavesityöryhmän mietintö, joka tehtiin ympäristöministeriössä vuonna 1995. Vaikka tutkimukset ovat tähdänneet alueen yhtenäiseen kehittämiseen, kehitys on poikennut strategisesta suunnittelusta, koska sidosryhmät eivät ole sitoutuneet asetettuihin tavoitteisiin.

Taulukko 1. Kehittämistutkimukset ja –raportit 1995-2001.

-
1. Pihlajavesityöryhmän mietintö (1995). Työryhmän raportti 2. Ympäristöministeriö.
 2. Pihlajaveden kestävä vesistömatkailun taustaselvitysraportti: luonnon arvoista luonnonarvoiseen matkailuun (Ryhänen 1997).
 3. Pihlajaveden tila ja suojelun lähtökohdat (Huolman 1998). Life-Pihlajavesi –projekti.
 4. Etelä-Savon ympäristöohjelma (1998). Etelä-Savon ympäristökeskus.
 5. Pihlajaveden elvytys- / kyläalueiden kehitysohjelma (Ikonen ja Jauhanen 1999a). Savonlinnan Yrityspalvelukeskus.
 6. Pihlajaveden loma-asutuksen kehittämisohjelma (Ikonen ja Jauhanen 1999b). Itä-Savon kuntayhtymä.
 7. Etelä-Savon matkailun kehittämissuunnitelma (Gynther 2000). Etelä-Savon maakuntaliitto.
 8. Kalastuksen paikallis- ja aluehallinto Pihlajavedellä (Muje ym. 2001). Kalaveden omistajan profiili -projekti.
 9. Matkailukalastuksen kehittäminen Saimaan Pihlajavedellä (Hänninen ja Tonder 2001). Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
-

Tämän kirjoituksen aineisto jakaantuu pääpiirteittäin neljään osaan (taulukko 2). *Matkailijatutkimus* aloitti koko tutkimuksen kesällä 2001 ja talvella 2002 ja se koostuu 80 matkailijan strukturoiduista haastatteluista pääasiassa Savonlinnan seudulla. Haastattelukysymykset oli IMEW-projektissa valmiiksi laaditut projektin tavoitteita noudattaen. Otannassa tavoittelin edustavuutta, joten haastateltaviksi valitsin matkailijoita erilaisista harrastuksista, tapahtumista, paikoista, eri-ikäisiä sekä erimaalaisia. Kuljin haastatellessani kaikkialla, missä matkailijatkin liikkuvat ja oleskelevat: mökeissä, museoissa, risteilyillä, kaupungilla ja toreilla sekä luonnossa.

Yrittäjätutkimus ja *viranomaistutkimus* toteutettiin sähköpostikyselyinä keväällä 2002. Näistä aineistoista, alueen matkailun ja kestävä matkailun periaatteista syntyi ensin SWOT-analyysi ja sen pohjalta alustavat kehittämissuosituksot. Näitä suosituksia arvioitiin ja täsmennettiin *asiantuntijatutkimuksella*, jossa kolme alueen matkailun ja kestävyden huippuasiantuntijaa kommentoi siihenastisen tutkimuksen alustavia matkailun kehittämisen suosituksia. Tarkemmin aineiston keruuta ja tutkimusmenetelmiä selvitän gradussani (Linjama 2005).

Taulukko 2. Tutkimusaineiston alkuperä, laajuus, keruu-aika ja keruutapa.

Sidosryhmä (lyhenne) → tutkimus	Määritelmä	Aineiston keruumenetelmä	Aineiston keruu-aika	Vastausprosentti (%)	Määrä (N)	Lyhyt kuvaus tutkittavista
Matkailijat (m) → matkailija-tutkimus	Matkailija otti osaa matkailu-toimintoihin, jotka poikkeavat tavallisesta elämästä. Hän piti itseään matkailijana.	Strukturoitu haastattelu	heinä - elokuu 2001 (n=61) maaliskuu 2002 (n=19)	~ 80	80	11 % ulkomaalaisia, heistä saksalaisia 33 %. Kotimaiset pääosin itäsuomalaisia (44 %), heistä 29 % oli kotoisin tutkimusalueelta, 51 % matkailijoista asui Etelä-Savossa, 16 % Helsingin seudulla, 10 % Suomen lounaisosissa, 9 % Pohjanmaalla ja loput 8 % muualla Suomessa.
Yrittäjät (y) → Yrittäjä-tutkimus	Itsenäisiä yrittäjiä tai töissä matkailuyrityksessä.	Strukturoitu sähköpostikysely + soitto lisäämään motivaatiota vastata + muistutus sähköpostilla	tammi – helmikuu 2002	38	18	Suuria ja pieniä yrityksiä: ohjelmalvelu-, majoitus-, vuokrauspalveluyrityksiä, kalastustarvike- ja venekauppiaita, venesatamia, museoita, ravintoloita, hotelli, kylpylä, kahvila, taidesalonki sekä Oopperajuhlat.
Viranomaiset (v) → Viranomais-tutkimus	Viranomaiset liittyvät jotenkin matkailun sääntelyyn, kehittämiseen ja hallintaan.	Strukturoitu sähköpostikysely + muistutus sähköpostilla	helmi – maaliskuu 2002	37	10	Julkinen ja yksityinen sektori edustettu: koulutus ja tutkimus, kotimainen matkailumarkkinointi, konsultointi, kunnat ja kaupunki, museovirasto, metsähallitus ja Pidä saaristo siistinä –järjestö.
Asiantuntijat (a) → Asiantuntija-tutkimus	Alueen kestävän matkailun huippuasiantuntijat, jotka ovat päivittäin tekemisissä matkailun ja kestävyuden kanssa.	Sovellettu Delfi-tutkimus: kommentoitava materiaali lähetettiin sähköpostilla, palaute sähköpostilla, haastattelussa ja puhelinhaastattelussa.	tammi - huhtikuu 2003	75	3	Yksi edusti matkailun koulutusta ja tutkimusta, toinen luonnonsuojelua ja kolmas alueellista matkailumarkkinointia ja –hallintoa.

Tämän aineiston perusteella hioin suosituksia edelleen tässä esitettävään muotoon. Tutkimuksessa käytin useita metodeja (henkilökohtainen haastattelu, kyselyt sähköpostitse ja puhelimitse), aineistoja (eri sidosryhmät, muut tutkimukset) ja useiden tutkijoiden arviointia. Yksi metodi tai aineisto ei olisi antanut riittävän laajaa kuvaa alueesta ja kehityshaasteista (Yin 1994, 92). Toisaalta sähköpostikyselyä paremmin tiedonkeruumenetelmäksi kaikkien sidosryhmien osalta olisi sopinut haastattelu, joka olisi sitouttanut vastaajat enemmän vastaamiseen ja tutkimukseen, mutta tutkimuksen tekoon liittyvät resurssit eivät siihen riittäneet. Esitän tässä artikkelissa suoria lainauksia tutkimusaineistosta.

Tutkimusalueella on paljon toimijoita. Tutkimus saavutti neljä heterogeenistä sidosryhmää, joista erityisen merkittävänä pidän asiantuntijoita, joiden vapaat ja rohkeatkin visiot monipuolistivat suosituksia. Samalla alustavat tutkimuksen tulokset ovat tihkuneet matkailun kehittämisen ja koulutuksen sekä luonnonsuojelun kentille. Suosituksia on esitelty järvimatkailupiirissä, matkailukonferenssissa ja paikallisessa mediassa. Tutkimus on edetessään jo tuottanut kehittämissulseja alueella. Paikallisen väestön rakentava kriittinen ääni sekä matkailun alueellisten ja kansallisten viranomaisten täydentävät ja suhteuttavat mielipiteet jäivät tutkimuksessa kuulematta resurssien puutteen vuoksi. Etenkin paikallisia olisi syytä kuunnella jatkossa kestävän matkailun periaatteiden mukaisesti.

3. Kestävän matkailun suositukset

Kestävän matkailun pääperiaatteita ovat (I) strateginen matkailusuunnittelu, (II) luonnon ja kulttuurin suojelu, (III) sidosryhmien yhteistyö ja paikallinen osallistuminen, (IV) paikallisten hyötyminen matkailusta, (V) matkailijoiden mukanaolo matkailusuunnittelussa ja hyötyminen matkailusta sekä (VI) vastuu ympäristöstä ja ympäristövastuulliset matkailutuotteet. Periaatteille on koottu tarkempia tavoitteita ja kerrottu tiivistetysti, millä alueilla ongelmat Pihlajaveden alueella ovat. Matkailun kehittämissuosituksista ensimmäinen, matkailijakeskuksen perustaminen, liittyy kolmanteen, neljänteen, viidenteen ja kuudenteen kestävyysperiaatteeseen. Matkailun koulutuksen ja elinkeinon välinen tiiviimpi yhteistyö yhdistyy kestävyysperiaatteeseen. Kolmas suositus ohjatuista reiteistä liittyy kestävyysperiaatteeseen.

Kestävää matkailua Pihlajaveden alueella tulee ensiksikin kehittää pitkäjänteisesti matkailustrategian avulla. Strategiassa keskeistä on paikallisiin luonnon ja kulttuurin arvoihin sekä vahvaan sidosryhmien sitoutumiseen pohjautuva kehittämissuositus sekä tavoitteet, joilla kestävä matkailu paikalliset ydinideat konkretisoidaan ja tähdätään jatkuvasti vahvistuvaan kestävyteen. Matkailukehityksen ongelmat Pihlajavedellä tiivistyvät kaikkia tahoja yhdistävän, sitovan ja toteutettavan matkailustrategian puutteeseen. Kukaan ei tunnu tekevän tärkeitä matkailupäätöksiä tai tietävän, kuka niitä tekee. Matkailun hallittua koordinoitua, suunnittelua ja kehittämistä ei ole.

”... meillä on valtavasti tekijöitä, ... nyt pitäisi vaan pystyä oikeasti tekemään yhteistyötä ja sopimaan asioista.” Asiantuntija

”... jos ajatellaan tätäkin seutua, niin montakohan hanketta tässä on - 58. Siinä että miten ne pidät niin ku yksissä.” Asiantuntija

Toiseksi kestävä matkailu tunnustaa luonnon monimuotoisuuden ja hyvinvoinnin ihmistoimintojen perustaksi. Siksi arvokkaita elollisia ja elottomia luontoresursseja suojellaan suojelualuesysteemin ja hoitosuunnitelman avulla. Näissä arvokkaiden alueiden sijainnit, toimintaohjeet suojelualueiden ulkopuolella olevien luontoarvojen säilyttämiseksi, matkailukohteen sosiaalinen, psykologinen ja ekologinen kantokyky sekä hyväksyttävien muutosten rajat on selkeästi määritelty. Näin taataan sekä luonnon säilyminen että ihmistoiminta alueella. Matkailu tapahtuu isännän ehdoilla, ja ehdot pohjautuvat alueen luonnon ja kulttuurin ominaisuuksiin. Samalla matkailusuunnittelu tuottaa keinoja vähentää jätettä ja pienentää matkailun ympäristövaikutuksia. Pihlajavedellä ongelmat tämän periaatteen osalta tiivistyvät matkailijan hyvin rajoitettuihin mahdollisuuksiin tutustua ympäröivään luontoon ja kulttuuriin, saada niistä tietoa tai opastusta.

Kestävä matkailu edellyttää kolmanneksi kaikkien sidosryhmien osallistumista matkailun suunnitteluun. Näin tietoisuus ympäristön piirteistä ja alueen arvoista sekä kestävydestä matkailussa leviää. Pihlajaveden alueen ongelma on yhteisen matkailusuunnittelun puute, löyhä yhteistyö ja luottamuksen puute eri sidosryhmien välillä. Tämä aiheuttaa kateutta ja epäluuloja.

Neljänneksi kestävä matkailu hyödyttää paikallisyhteisöä, koska matkailuyritystoiminta on kannattavaa ja ammattimaista ja paikallinen luonto on matkailun perustana. Paikallisten hyvinvointi paranee, luonto ja kulttuuri hyötyvät ja matkailu tuottaa taloudellistakin hyötyä. Pihlajavedellä paikallisten tieto matkailun vaikutuksista ja merkityksestä on kuitenkin vähäinen ja heinäkuun matkailusesonki ylittää ajoittain sosiaalisen kantokyvyn. Sen pidentäminen toisi lisähyötyjä paikallisyhteisölle. Toisaalta paikallisuus sinänsä on hyvin hankalasti määriteltävä: Pihlajaveden saarella asuvalle savonlinalainen yrittäjä on vieras ja ei-paikallinen.

Viidenneksi kestävä matkailukehitys hyödyttää matkailijoita, koska alueen suojelutavoitteet otetaan matkailussa huomioon ja matkailijoille tarjotaan tietoa ympäröivistä kulttuuri- ja luontokohteista sekä laadukkaita kulttuuriin ja luontoon perustuvia matkailutuotteita. Tieto ja tuotteet lisäävät matkailijoiden tukea paikallisille suojelutavoitteille, ja matkailijat myös antavat arvokasta palautetta matkailun kehittämiseen. Pihlajavedellä tämä matkailijoille tarjottu tieto on ongelmallisen hajanaista ja puutteellista: matkailijat eivät tiedä matkailukohteen erityispiirteistä, suojelutavoitteista tai matkailupalveluista. Samoin luonto- ja kulttuuripolut puuttuvat tai niitä ei ole riittävästi opastettu, ja opastus alueen keskeisimpiinkin matkailukohteisiin ontuu.

Kestävä matkailu myös toteuttaa kestävä matkailun ideat käytännössä; tuotteet perustuvat resurssien kestäväan käyttöön ja saastuttaja maksaa –periaatteelle. Yrittäjät ja matkailijat ovat tietoisia omista ympäristövaikutuksista ja pyrkivät ehkäisemään niitä. Pihlajaveden alueella yrittäjillä on harvoin käytössä ympäristöjärjestelmää eikä matkailun kielteisiä vaikutuksia tiedetä tai tunnisteta, eikä niihin ehkä ole varauduttu riittävästi. Paikallisen ympäristön arkipäiväisyys vähentää sen arvoa paikallisten silmissä.

3.1. Matkailijakeskus

Matkailun kestävyys edellyttää tietoa, joka tähtää asenteiden ja arvojen muuttumiseen, innostuksen ja ymmärryksen lisääntymiseen paikalliskulttuuriin ja luonnon arvoista. Matkailijoille täytyy kertoa, kuinka matkustaa kestäväällä tavalla alueella. Tällainen tieto helpottaa paikallisuuden arvostamista. Tarvittavan tiedon saaminen ja sopeutuminen tulisi tehdä mahdollisimman helpoksi matkailijalle.

”Kestävä matkailu edellyttää, että opitaan lisää paikalliskulttuurista ja luonnosta.”
Matkailija

”Tiedottamisen täytyy olla monipuolista ja tarkkaa sekä aktiivista paikallisten tapahtumien ja palvelujen ja oheistuotteiden markkinointia. Informaatiota tulisi vaihtaa matkailijoiden ja paikallisten välillä.” Matkailija

Pihlajaveden alueen aiemmissakin selvityksissä on korostettu tiedon saamisen, keräämisen ja välittämisen tärkeyttä. Kaikki sidosryhmät painottivat tiedollisia puutteita Pihlajaveden alueella: tarjolla oleva tieto on hajanaista, harhaanjohtavaa, kaupallista ja pinnallista. Todellinen tieto matkailusta, sen historiasta ja taloudellisista ja muista vaikutuksista auttaisi paikallisia palvelemaan paremmin matkailijoita. Matkailijat haastoivat paikalliset ja päättäjät tukemaan matkailua ja yrittäjyyttä. Mainostamista ja tiedottamista matkailijat olisivat toivoneet enemmän. Paikallisten tulisi kertoa matkailijalle luonnon- ja ympäristön hoidosta ja tavoitteista, jätehuollosta sekä jokamiehenoi-keuksista, jotta matkailijat voisivat mukauttaa oman käyttäytymisensä paikallisiin oloihin. Tieto tulisi olla saatavilla eri kielillä ja eri muodoissa: karttoina, kirjoina ja sähköisesti.

”Matkailuesitteet ovat surkeita, eivätkä tarjoa mitään todellista tietoa tarjolla olevista palveluista.” Matkailuyrittäjä

”He (paikalliset) voivat olla tukijoita ja tuntea itekin alueen matkailupalvelut. He ovat myös hyviä esimerkkejä, kuinka tulee käyttäytyä alueella.” Matkailija

”Paikallisten tulee tietää, mitä turistit tulevat hakemaan, ja uskaltaa ryhtyä yrittäjiksi. Paikallisten tulisi kouluttaa itseään ja hankkia tietoa matkailusta ja muutenkin. Sitten he voivat tuottaa korkealaatuisia matkailupalveluja ...” Matkailija

”Taiteilijoiden ja käsityöläisten tulisi tehdä yhteistyönä esite kaikesta heidän tarjonnastaan.” Matkailija

”Viro ja venäjä tulee kielinä noteerata - tietoa on oltava omalla kielellä, vaikka vain ruokalistat ja yleisesittelyt.” Matkailija

”Matkailutieto tulisi voida löytää netistä.” Matkailija

Viranomaiset ja yrittäjät lähes yksimielisesti torjuivat varsinaiset matkailijoiden määrän tai laadun rajoitteet. Samalla he matkailijoiden tavoin olettivat, että hyvin suunniteltu markkinointi ja tiedottaminen valikoivat ja ohjaavat riittävästi matkailijoita.

”... mieluiten niin että tarjotaan sellaisia palveluja, jotka ohjaavat luontoa arvostavaan matkailuun ilman yksioikoisia määräyksiä.” Viranomainen

Matkailijan tarvitsema tieto on nyt hajallaan ja vaikeasti löydettävissä. Matkailuinfosta saa tietoja kulkuyhteyksistä ja matkailupalveluista, luontoon liittyvä tiedotus on keskittynyt uuteen Metsähallituksen Nestoriin sekä Pihlajaveden lähiympäristössä sijaitseviin opastuskeskuksiin: Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lustoon, Järviuonnonkeskukseen Rantasalmelle, Koloveden opastuskeskukseen, Siikalahden lintujärven opastuskeskukseen sekä järvikalastusmuseoon Kerimäelle. Paikallishistoria ympäröi Riihisaaren museossa, ja paikallisia tuotteita saa torilta, pikkuputiikeista ja puodeista. Kaiken tämän keskellä herää kuitenkin kysymys: Missä matkailija tutustuu paikalliseen elämäntyylisiin?

Ollakseen käyttökelpoista tiedon täytyy olla helposti ja keskitetysti saatavilla. Informaation saanti paikallisista palveluista ja tarjonnasta on turvattava. Tiedon matkailusta, matkailun historiasta, matkailukohteista, käyntikohteista, upeista maisemista ja palvelun tarjoajista, ympäristöstä ja luonnosta ja alueen historiasta on oltava havainnollisesti ja helposti saatavilla. Tiedon on kuljettava useaan suuntaan: matkailijoilta paikallisille ja päinvastoin sekä paikallisten sidosryhmien kesken.

Matkailijakeskus tarjoaisi monipuolista tietoa, mahdollisuuden asettaa Pihlajaveden alue helposti nähtäväksi ja tutustuttavaksi matkailijoille, pitäisi seminaareja ja tiedotaisi matkailijoille ja paikallisille matkailun ja erityisesti kestävän matkailun hyödyistä. Siellä tulisi olla myytävänä paikallisia tuotteita: postikortteja, käsitöitä, taidetta. Lisäksi matkailijat voisivat tutustua alueeseen osallistumalla näytöksiin, kuvaesityksiin tai videoanimaatioihin. Siellä olisi nähtävillä myös matkailututkimustieto, ja matkailijapalautetta kerättäisiin järjestelmällisesti. Tieto hyödyttäisi yrittäjien tuotekehitystä. Matkailijat toivoivat, että info olisi auki myöhempään ja viikonloppuisin, sinne olisi selkeät ja näkyvät opasteet sekä nykyistä enemmän henkilökuntaa.

Kesäaikaan matkailijat saisivat tietoa matkailutuotteista ja –tarjonnasta ja matkailun tilasta paikallisilta ja yrittäjiltä erilaisten näyttelyiden ja tietoisuuksien sekä indikaattoreiden avulla; sesongin ulkopuolella tieto kulkisi vastakkaiseen suuntaan: matkailijakeskuksen näyttelyissä, seminaareissa ja koulutuksissa voitaisiin hyödyntää kerättyä tutkimustietoa ja jakaa se paikallisille, yrittäjille, kehittäjille ja matkailun viranomaisille. Mahdollisimman paljon tiedosta tulisi olla myös virtuaalimatkailijoiden ja lomaa suunnittelevien silmien saavutettavissa Internetissä. Tämentyypistä yhteistyötä ollaan suunnittelemassa eri matkailun toimijoiden kanssa. Nykyiseen matkailuinfon kortteliin ollaan miettimässä laajempaa matkailun yhteistyötä:

”... matkailukeskittymä kirjastoineen ja tutkimuksineen ja kaikkine mahdollisine informaatioineen. ... Jos tämä Puistokatukortteli-ajatus toteutuu, niin ... se ois tämmö-

nen fyysinen kokonaisuus, kortteli, jossa olis eri toimijoiden yhteistyökeskittymä, miksi tätä sitten kuvailisi.” Asiantuntija

”... saataisiin yhteistyö sillä tavalla toimimaan, että jokaisen tekemä juttu täydentäisi oikealla tavalla toistaan, että ei tehtäisi niin kuin samoja asioita eri näkövinkkeleistä moneen kertaan.” Asiantuntija

Kaikkien sidosryhmien yhteistyö voisi tuoda alueelle ja matkailijakeskukselle uudenlaisia hyötyjä, jos samalla haasteitakin ja työtä. On syytä pitää mielessä, että tyytyväinen asiakas on tunnetusti paras markkinoija ja varmin uudelleen vierailija. Hän tuo myös rahan mukanaan.

”Turistista olisi kaiken kaikkiaan pidettävä tosi hyvä huoli ympäri vuoden.” Matkailija

Toinen mahdollisuus, joka ei vaatisi niin paljon fyysisiä rakenteiden muutoksia, olisi matkailijapassi tai ”Savonlinna-passi”, joka ohjaisi matkailijan tarvitsemansa tiedon lähteille. Sama järjestelmä voisi olla myös sähköisessä muodossa, jotta matkaa valmisteltaisiin erilaiset palvelut ja tietokeskittymät huomioon ottaen. Sähköisesti se tarkoittaisi jotain uudentyyppistä Internet-portaalia, joka kokoaisi olemassa olevat sivut ja tiedot ja jäsentäisi ne helposti tutustuttavaan muotoon.

Kaikissa tapauksissa kehittäminen vaatisi myös rahallisia panostuksia. Toimijat alueella ovat keskenään epätasa-arvoisia eikä samanlaista velvollisuutta osallistumiseen voida asettaa valtion ja kuntien virastoille, matkailun ketjuyritykselle ja pienyrittäjälle. Toisaalta panostettu raha tulee takaisin lisääntyneenä matkailutyytyväisyytenä ja uusien matkailijoiden vierailuina alueelle.

3.2. Matkailun koulutuksen ja elinkeinon yhteistyön tiivistäminen

Suurin ongelma matkailussa tällä alueella oli joidenkin yrittäjien ja matkailijoiden mielestä osaavan henkilökunnan puute ja koko alan ammattitaidottomuus. Matkailua ei ymmärretä liiketoiminnaksi, vaan sitä harrastetaan vasemmalla kädellä, vaikka siihen olisi keskityttävä ammattitaidolla. Yrittäjät tarvitsevat koulutusta ja tietoa paikallistuntemuksessa, asiakaspalvelussa, ympäristön- ja luonnonsuojelussa, liiketoiminnassa sekä viranomaismääräyksissä. Yrittäjien tulisi pystyä hyödyntämään nykyinen matkailusesonki maksimaalisesti ja hioa omat strategiansa sitä varten.

”Minusta yksi tärkeimmistä esteistä matkailuyrittäjyyden ja muunkin yrittäjyyden kehittämisesä on täällä osaavan työvoiman puute.” Matkailija

”... ei ammatillista osaamista alueella.” Matkailuyrittäjä

”Yrittäjät tarvitsevat todennäköisesti lisää tietoa myös alueensa rakennusperinnöstä. Majoitustilat ja muu matkailurakentaminen tulisi perustua paikalliseen perinteeseen. Laatu on hyödyntää arkkitehtien ja muiden ammattilaisten apua ja näkemyksiä.” Asiantuntija

Viranomaisten mielestä alueen matkailun kehittäminen polkee paikallaan, matkailutuotteet ovat kehittymättömiä eivätkä ne perustu paikallisiin vahvuuksiin ja erityispiirteisiin, kuten luontoympäristöön, maaseutuun, vesistöihin, paikalliseen saaristolais- ja ruokakulttuuriin sekä kulttuurihistoriaan. Palveluja olisi parannettava, yrittäjien erikoistuttava, käytettävä luovuutta ja tehtävä yhteistyötä. Markkinointikin nähdään pai-

kallisuudesta irrallisena, kaupallisena ja kulutushakuisena. Matkailun kehittäminen vaatii tällä alueella koulutusta, harkintaa ja huolellista kulttuuri- ja yhteiskuntakriittistä tutkimusta. Tärkeimmäksi kehittämiskohteeksi mainitaan:

”... huolellinen tutkimuksen paneutuminen luontomatkailun ja ylipäänsä matkailun ympäristövaikutuksiin ja niiden hallintaan.” Viranomainen

Järvimatkailupiirien kehittämiskeskusteluissa koulutuksen ja elinkeinon yhteistyövaatimukset on tuotu esiin matkailuelinkeinon tiedon vähäisyytenä ja sen saannin ja ymmärtämisen vaikeutena sekä yrittäjien osaamisen laajentamishaluna. Alueelle on luotava uusia käytännönläheisiä tiedon siirtotapoja, kuten yrittäjätutorit, Internetsivut linkkeineen, järvimatkailupiirien kehitys, teematapahtumat, yritysvierailut, Etelä-Savon opaskirjasarja, Järvi-Suomen matkailukartastot sekä veneilijän järvioppaat. Lisäksi mahdollisimman suuri osa tiedosta tulisi olla saatavilla useilla kielillä. Tarvitaan yhtenäistä tietoa juhannuskokkopaikoista, kesän tanssilavoista, järvien luonnon nähtävyyksistä, saaristolaiselämästä, losseista, lastiveneistä, pirkkapurjeuksista, kirkkovenesoutuperinteestä, Laitaatsillan telakkamiljööstä Savonlinnassa tai keskiaikaisista jääteistä. Tieto voitaisiin koota kyläkirjoihin, teemakarttoihin tai muihin havaintoesityksiin ja ottaa käyttövoimaksi uusiin matkailutuotteisiin.

Lähes tuotteistamattomia paikallishistorian elementtejä ovat höyrylaivaperinne, Savonlinnassa sijaitsevan Riihisaaren museon laajempi integroiminen matkailuun, Olavinlinna ainoana vesilinnana, ruukkiperinne ja koko siihen liittyvä kuljetusketju sekä maisema, joka kertoo harjaantuneelle silmälle jääkauden historiasta, asutushistoriasta, kansallisromantiikasta, ihmisten elintavoista, metsänkäsittelyn tavoista, Saimaan eri järvi- ja historiallisista vaiheista, kulkutavoista ja järven käytön historiasta. Saimaan eri laskusuunnat ja järvivaiheet olisi hyvä toteuttaa tietokoneanimaationa. Jääkaudesta muutoinkin tulisi saada kansantajuista tietoa yrittäjille. Harjuista, supista, deltoista ja siirtolohkareista voitaisiin koota sekä geologista tietoa että kuvausta niihin liitetystä kansanperinteestä.

Saimaannorppa on otettu mukaan kuvana matkailun tuotteistamiseen ja joitakin norppan katselutuotteitakin on kehitetty. Norppaa ei voi alistaa jokaisen matkailijan nähtäväksi, siitä tämän suojelukin kärsisi, mutta norppa voisi olla mukana tuomassa esiin paikan henkeä: tällaisessa luonnossa viihtyy saimaannorppa, mikset sinäkin. Tai kuvien lisäksi matkamuistoperinne voisi liittyä vahvemmin norppaan: norppapehmolelut tai -palapelit, paikalliset tuotteet norppalogolla tai matkailutuotteiden hinnassa norppalisä, joka suunnattaisiin saimaannorpan suojeluun.

Pihlajaveden matkailun kehittämisessä matkailukalastuksen tulee olla yksi painopiste. Sillä tarkoitetaan matkailua, jossa kalastus on vain yksi aktiviteetti monista ja saaliit eivät ole tärkein vetovoima. Matkailukalastuksessa voidaan kehittää opastettuja kalastustuotteita, joissa ollaan mukana oppimassa perinteisiä elämäntapoja kuten pilkkimistä, nuottaamista tai onkimista, kalankäsittelyä ja valmistusta ruuaksi. Tällaiset kalastustuotteet voidaan suunnitella nuorille, koululaisille, naisille tai ulkomaalaisporukoille. Tottumatonkin lähtee mielellään kalaan turvallisesti oppaan kanssa. Kalastusmatkailu puolestaan tarkoittaa matkustamista kalalle muut aktiviteetit sivuuttaen. Pihlajaveden kalasto ei sovellu tällaiseen, sillä saaliit ovat kohtuullisen pieniä, vaikka kalalajeja onkin runsaasti.

Matkailuasiantuntemuksen puute ei aiheudu siitä, ettei alueella olisi matkailun alan koulutusta, tutkimusta tai neuvontaa. Koulutusta tarjotaan kolmella tasolla neljässä oppilaitoksessa: Savonlinnan ammatti-instituutissa voi opiskella hotelli- tai matkailuvirkailijaksi, matkailun ohjelmopalvelujen tuottajaksi, eräoppaaksi ja erikoistua erityisryhmien luonto-oppaaksi. Mikkelin AMK:n Travelia -koulutusyksikössä Savonlinnassa voidaan opiskella matkailu- ja ravitsemisalalla restonomiksi ja matkailun verkostoyliopistossa opiskelijat opiskelevat matkailututkimusta sivuaineena. Useat opis-

kelijät tekevät oman lopputyönsä, pro gradunsa, matkailun tutkimukseen suuntautuen. Matkailun verkostoyliopisto tuottaa ja kehittää matkailututkimusta.

Koulutuspalvelujen lisäksi matkailualalla on neuvontaorganisaatioita: Matkailuosamisen tietokeskus matkailukirjastoineen välittää matkailutietoa eri sidosryhmille. Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskus (SKK) on maakunnan osaamisverkoston kojoja ja osaamisen ja tutkimustiedon siirron koordinoija sekä koulutuksen järjestäjä. Maaseutukeskus Mikkeli tarjoaa yrittäjille yritysneuvonnan ja ympäristön- ja maisemanhoidon palveluja. Etelä-Savon TE-keskus neuvoo, kehittää ja rahoittaa sekä edistää yrittäjyyttä, elinkeinotoiminnan kilpailukykyä ja monipuolisuutta sekä työmarkkinoiden toimivuutta. Aikuis- ja lisäkoulutustarjonta on laajaa ja monivivahteista, mutta matkailuyrittäjän resurssit voivat olla hyvin vaatimattomat niihin osallistumiseen. Lisäksi on epävarmaa, missä määrin koulutukset hyödyttävät yrittäjää.

Yrittäjät eivät ole havahtuneet mahdollisuuteen tehdä yhteistyötä paikallisten opiskelijoiden kanssa. Yrittäjät eivät näytä tunnevan paikallista matkailun koulutusta ja asian-tuntemusta, jota opiskelijoilla olisi jaettavana. Harjoitteluajat myös sijoittuvat usein alueen matkailusesongin ulkopuolelle. Yleisesti Pihlajaveden seudulla koulutetut nuoret joutuvat lähtemään työpaikan perässä pois alueelta. Jos yhteydet paikalliseen matkailuelinkeinon olisivat tiukemmat koulutusvaiheessa, varmasti useammalle löytyisi töitä ja elämisen edellytyksiä alueella.

Yksinkertaisinta olisi selvittää tarkasti koulutuksesta vastaavien yksiköiden nykyinen yhteistyö yrittäjien kanssa sekä mahdollisuudet olla mukana yhteistyössä. Selvitystyön tehtävänä olisi lisäksi koota paikallista matkailua käsittävä tarjotin, johon sisältyisivät kaikki matkailun osaamiseen liittyvä koulutus: kurssit, harjoittelut, projektityöt ja tutkimustyöt, joissa yhteistyö yrittäjien kanssa on mahdollista, suotavaa ja kehittävää. Samalla määritettäisiin koulutuksen kesto, laajuus, mahdollinen työharjoittelutuki tai palkkiovaatimus tietyistä työstä. Yrittäjät voisivat tarjottimelta poimia, millaista asian-tuntemusta, tutkimusta, selvitystä tai työvoimaa he tarvitsisivat. Tarjotinta voisi ylläpitää koulujen www-sivuilla, mikä tosin ei saavuta kaikkia alueen matkailun toimijoita.

Tavoitteena on lisätä koulutuksen ja elinkeinon yhteistyötä, tutkimustietoa kentällä, käytännön tietoa koulutuksessa, saada lisää osaamispääomaa matkailuun, lisätä opiskelijoiden paikallista matkailuelinkeinon tuntemusta sekä työllistymismahdollisuuksia kesän ajaksi ja koulutuksen jälkeen. Yhteistyöteemoina voisi olla tuotekehitys ja -testaus, asiakastutkimukset, -analyysit ja -arvioinnit, ympäristövaikutusten arvioinnit, markkinointiosaaminen ja liiketoimintasuunnitelman laatiminen.

Yrittäjien ja koulutuksen edustajien yhteisenä ehdotuksena olivat kummi- tai ystäväyritykset, jonka kanssa opiskelija on yhteydessä koko koulutusajan ja näin saa tun-tumaa yrityksen toimintaan, sesonkiin ja sesongin ulkopuoliseen työhön, markkinointiin ja yrityskokonaisuuteen. Tämä tarkoittaisi, että uuden ryhmän aloittaessa opiskelijat ja yrittäjät pääsisivät näin heti tutustumaan ja kehittämään yhteistoimintaa.

Yhteistyön tiivistäminen on siksi hedelmällistä ja helppoa, että siihen ei tarvitse vält-tämättä suuria rahallisia tai ajallisiakaan panostuksia. Se vaatii viitseliäisyyttä ja tahtoa muuttaa ja sovittaa yhteen vallitsevia rakenteita ja olosuhteita sekä avoimuutta uusille vertikaalisille suhteille. Vesistömatkailuprojektiin yrittäjätietopankki voisi auttaa kon-taktien luonnin alkuvaiheissa.

3.3. Merkityt ja ohjatut reitit

Erilaisten reittien perustamista on suositellut jo vuonna 1995 Pihlajavesityöryhmä, myöhemmin se on otettu suositukseksi Pihlajaveden kestävän matkailun taustaselvi-tyksessä (Ryhänen 1997) sekä Savonlinnan matkailustrategiassa vuosille 2001-2005 (Savonlinnan ... 2000). Kaikki sidosryhmät korostivat edelleen opastusten puutteelli-suutta ja toisaalta niiden tärkeyttä kestävän matkailun kehittämiseksi. Yrittäjien mie-

lestä pääsy luontoon, rannalle, uimaan ja vesille soutamaan, kalastamaan tai melomaan takkuilee Pihlajaveden alueella. Merkittyjen reitistöjen puute vaikeuttaa tätä. Heidän toiveenaan olisi, että matkailija voisi olla täällä lähellä luontoa ja paikallista kulttuuria. Silloin alueelle ohjautuisivatkin sellaiset matkailijat,

”... jotka toimivat luonnon ehdoilla ja ovat kiinnostuneet paikallisesta kulttuurista ja elämäntavasta.” Matkailuyrittäjä

Reittejä tulisi olla erimittaisia eri puolilla aluetta, kaupungissakin. Opastuksen voisi järjestää kaikkien ulottuville, niille paikoille, mistä halutaan kertoa. Ohjelmalveluilla ja opastettuja luontokohteita lisäämällä alueen vetovoimaa voitaisiin parantaa. Ne houkuttelisivat toivottuja matkailijaryhmiä, kuten luontohenkisiä ryhmiä, vastuullisia individuaaleja tai luonnosta kiinnostuneita perhematkailijoita.

”... mikä tuo lisäarvon? ... opas? Opastettuja melontajuttuja ... siinä mielellään kuulis, että joku jotain kertos, ... 50 % lisää tuo asiantunteva opas, sitä innostuu ihan niistä asioista.” Asiantuntija

”... onhan täällä kristillinen opisto, vanha pappila ja kirkko ja piispanmäki. Ja runsaasti muitakin kävelykohteita mm. hautausmaa.” Matkailuyrittäjä

”... osa vastuullista matkailua on kasvatusta paikallisen kulttuurin, luonnon ja ympäristön kunnioittamiseen.” Viranomainen

”Ja sitten niissähän (risteilyaluksissa) tosissaan vois olla kiikareita. Et niin ku sehän vois olla aika pieniä asioita, joilla voi tuommosta (paikallista henkeä, jännitystä norpan näkemisestä) niinku lisätä.” Asiantuntija

Samalla matkailija oppii arvostamaan matkakohdetta. Tieto on opastetuilla reiteillä ol-tava helposti saatavissa ja omaksuttavissa, aluetta kierrelten löydettävissä, mielekkääs-ti. Matkailijat ehdottivat opastusta ja ohjausta kävely-, pyöräily-, vaellus-, ratsastus-, soutu- ja melontareiteille. Reittien suunnittelussa voitaisiin ottaa samalla huomioon alueen kantokyky ja kestävyys. Matkailun luontoon kohdistama paine saataisiin ohja-tuksi pois kaikkein herkimmiltä alueilta sitä varten luoduille rakenteille, jotka sietäisi-vät kulutusta paremmin.

”... luonto- ja kulttuuriympäristö (mukaan lukien muinaismuistot ja esim. kalliomaalaukset) otetaan huomioon matkailua kehitettäessä, myös niin, ettei ihan kaikille pai-koille ohjata väkeä.” Matkailuyrittäjä

Matkailijat toivoivat myös kaikille reiteille asiallista merkintää sekä parempaa saavu-ttavuutta. Ohjatut retket voisivat olla valmiiksi paketoituja matkailutuotteita, aitoja luontoelämyksiä, joissa olisi ryhmän mukana paikallinen opas. Opastus voisi olla kir-ja, jonka kartan ja kuvien avulla voisi reitin kiertää. Opastus tulisi olla saatavilla muil-la kielillä ja sesongin ulkopuolellakin. Ympärivuotiset, itse opastavat reitit olisivat sel-laisia, ja ne palvelisivat paikallisiakin. Tällä hetkellä tärkein tapa saada tietoa paikalli-sesta luonnosta ja kulttuurista on kierrellä eri opastuskeskuksissa ja museoissa. Luon-non osalta tällainen syvälinen tieto on useissa opastuspisteissä, joiden asemaa pitäisi vahvistaa, mutta samalla tietoa voisi hyödyntää rakennusten seinien ulkopuolellakin edellä pohditulla tavalla. Toisaalta museoissa ja opastuskeskuksissa, kuten kohdeopas-tuksissa ja ohjelmalveluissakin, tulisi erityisesti kiinnittää huomiota siihen, miten ulkomaalainen voisi niistä kerätä syvälinen, asiantuntevaa tietoa.

4. Tuumasta toimeen

Tutkimuksen tarkoituksena oli löytää suuntaviivoja Pihlajaveden matkailualueen kestävän matkailun kehittämiseksi. Suositukset on esitetty edellisessä luvussa. Tämän tutkimuksen perusteella tällä hetkellä tärkeimmät kehitettävät toimenpiteet liittyisivät tiedon kulun varmistamiseen ja helpottamiseen Matkailijakeskuksen avulla, elinkeinon ja koulutuksen tiiviimpään yhteistyöhön sekä mahdollisuuksiin tutustua paikalliskulttuuriin ja –luontoon erilaisilla reiteillä.

Tämän jälkeen tulisi todella toimia, toteuttaa suuntaviivoja ja jakaa vastuut ja roolit ja testata käytännössä suositusten kantovoima. Tämä lienee kaikessa kehittämisessä vaikein osio. Tällä alueella erityisesti toimijoiden moninaisuus ja vastuiden hajanaisuus ja koordinoinnin hataruus tuottanee ongelmia, mutta se on joka tapauksessa tehtävä, jotta matkailuelinkeino voisi alueella toimia tehokkaasti, kestävästi ja kannattavasti.

Jälkeenpäin voidaan arvioida toiminnan hyödyt ja lähteä uudelle strategisen matkailukehityksen syklille, aloittaen jälleen matkailun tilan arvioinnista ja uusista kehittämishaasteista. Kestävän matkailun kannalta ja tämän tutkimuksen pohjalta nämä kehityskohteet näytävät kaikkein kipeimmin tarvitsevan korjausta.

Risteily Pihlajavedellä on perinteinen osa Savonlinnan matkailutarjontaa. (Kuva: Pekka Salmi)

Kirjallisuus

- Borg, P. 1997. Sustainable development - sustainability in tourism. In: Kestävä matkailu. Mynäprint, Mynämäki. p. 36-60.
- Borg, P., Kivi, E. & Partti, M. 2002. Elämyksestä elinkeinoksi. Matkailusuunnittelun periaatteet ja käytäntö. WS Bookwell Oy, Juva. 210 s.
- Cater, E. 1994. Introduction. In: Cater, E. & Lowman, G. (eds) Ecotourism a sustainable option? Royal Geographical Society, Chichester. p. 3-17.
- de Kadt, E. 1992. Making the alternative sustainable: lessons from development for tourism. In: Smith, V.L. & Eadington, W.R. (eds) Tourism alternatives, University of Pennsylvania Press, Philadelphia. p. 47-75.
- Etelä-Savon ympäristöohjelma 1998. Etelä-Savon ympäristökeskus, Mikkeli. 35 s.
- Gynther, H. 2000. Etelä-Savon matkailun kehittämissuunnitelma. Etelä-Savon maakuntaliitto, Mikkeli. 20 s.
- Huolman, I. (toim.) 1998. Pihlajaveden tila ja suojelun lähtökohdat Life-Pihlajavesi -projekti, Etelä-Savon Kirjapaino Oy, Mikkeli. 102 s.
- Hänninen, J. & Tonder, M. 2001. Matkailukalastuksen kehittäminen Saimaan Pihlajavedellä. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kala- ja riistaraportteja 240. 29 s.
- Ikonen, J. & Jauhanen, J. 1999a. Pihlajaveden elvytys- / kyläalueiden kehitysohjelma. Yrityspalvelukeskus, Savonlinna. 50 s.
- Ikonen, J. & Jauhanen, J. 1999b. Pihlajaveden loma-asutuksen kehittämissuunnitelma. Itä-Savon kuntayhtymä, Savonlinna. 55 s.
- Inskeep, E. 1995. National and Regional Tourism Planning Methodologies and Case Studies. World Tourism Organisation, Routledge, London. 249 p.
- Linjama, R. 2005. Sustainable Tourism Strategy, Design of Guidelines for Future Tourism Development in Lake Pihlajavesi Area. Joensuun Yliopisto. 72 p.
- Muje, K., Tonder, M. & Salmi, P. 2001. Kalastuksen paikallis- ja aluehallinto Pihlajavedellä. Vesialueen omistus ja intressiryhmien näkökulmat. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kala- ja riistaraportteja 216. 32 s.
- Our Common Future 1987. World Commission on Environment and Development. Oxford University Press. 400 p.
- Pihlajavesityöryhmän mietintö 1995. Työryhmän raportti 2. Ympäristöministeriö, Painatuskeskus Oy, Helsinki. 90 s.
- Ryhänen, H. 1997. Pihlajaveden kestävä vesistömatkailun taustaselvitysraportti: luonnon arvoista luonnonarvoiseen matkailuun. Matkailun osaamiskeskus / Kestävä matkailukehitys, Savonlinna. 28 s.
- Savonlinnan seudun matkailustrategia vuosille 2001-2005. 2000. MTKT:n julkaisuja F:7, ISMAK, Savonlinna. 15 s.
- Yin, R. 1994. Case Study Research Design and Methods. Second Edition. SAGE Publications International Educational and Professional Publisher Thousand Oaks, London. 170 p.

Kalastus ja saimaannorppa muikkukantojen hyödyntäjinä Saimaan Pihlajavedellä

Heikki Auvinen¹⁾, Juha Jurvelius¹⁾, Jouni Koskela²⁾ ja Tero Sipilä²⁾

¹⁾ Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Saimaan kalantutkimus ja vesiviljely,
Laasalantie 9, 58175 Enonkoski

²⁾ Metsähallitus, Luonnonsuojelu, Akselinkatu 8, 57130 Savonlinna

Sisällys

1. JOHDANTO.....	91
2. AINEISTO JA MENETELMÄT.....	93
3. TULOKSET	97
4. POHDINTA	99
KIRJALLISUUS	101

1. Johdanto

Muikku (*Coregonus albula*) on Suomen sisävesien taloudellisesti arvokkain saaliskala. Se on myös eräs saimaannorpan (*Phoca hispida saimensis*) tärkeimpiä ravintokohteita (Kunnasranta ym. 1999). Tämä hylje on kotoperäinen, Saimaaseen jääkauden jälkeen jäänyt Itämeren norpan alalaji (Nordqvist 1899, Hyvärinen ja Nieminen 1990).

Saimaan alueen ihmiset pitivät vielä 1900-luvun puoliväliin saakka norppaa kalastajien kilpailijana. Sitten suhtautuminen norppaan on muuttunut myönteisemmäksi (Salmi ym. 2000). Norpat aiheuttavat jonkin verran vahinkoa kalastukselle rikkomalla pyydyksiä ja syömällä saaliskaloja verkoista (Muje ym. 2001). Vahingot ovat pääosin vähäisiä ja myös ammattikalastajat suhtautuvat norppaan myönteisesti (Tonder ja Jurvelius 2004).

Metsästys, verkkokalastus, vedenpinnan korkeuden luontainen vaihtelu ja sen säätely sekä vesistöjen saastuminen ovat olleet viimeisinä parina vuosisatana norppakannan suurimpia uhkia. Norpametsästys on ollut kiellettyä vuodesta 1955, eikä saastuminen enää tällä hetkellä uhkaa saimaannorppia (Hyvärinen ym. 1998, Kostamo ym. 2000). Veden talvisessa säännöstelyssä on otettu huomioon norppien pesimäolosuhteet vuodesta 1991 alkaen.

Syntyneiden kuuttien lisääntymiskykyisiksi varttuminen on tehokkain keino kannan elinvoimaisuuden takaamiseksi (Kokko ym. 1998). Kuitenkin noin 15-30 norpan poikasta kuolee nykyään ensimmäisenä elinvuotenaan. Yleisimmät kuolinsyyt ovat verkko- ja pesäkuolleisuus. Viime vuosina on ilmoitettu keskimäärin 4-5 poikasen ja 2-4 aikuisen norpan kuolleen kalanpyydyksiin. On arvioitu, että noin puolet kuolleena löydetystä norpista ilmoitetaan viranomaisille. Vapaaehtoisilla kalastusrajoituksilla on kuitenkin voitu vähentää kuuttien verkkoihin hukkumista (Sipilä ym. 1990).

Euroopan unioni on luokitellut saimaannorpan lajiksi, joka tarvitsee tinkimätöntä suojelua (Council Directive 92/43/EEC). Se on mainittu uhanalaiseksi lajiksi myös USA:n kauppaministeriön rekistereissä (Anon. 1993, Reijnders ym. 1993, IUCN 1996, Brasseur ym. 1997, Rice 1998). Lisäksi noin 95 % norpan lisääntymisalueista on sisällytetty EU:n Natura 2000 -suojelualueverkostoon (Oksanen 2003), joilla vuonna 1999 annetulla asetuksella on rajoitettu eräiden norpalle haitallisten kalanpyydysten käyttöä.

Vuonna 2001 arvioitiin saimaannorppakannan suuruudeksi talvella noin 250 aikuista ja syntyvyydeksi 54 kuuttia. Norppakanta kasvoi 1990-luvun lopulla vuosittain noin 3-4 % (Sipilä ym. 2001). Saimaannorpan suojelun ohjausryhmä on asettanut tavoitteeksi kasvattaa aikuisten norppien määrää noin 400 yksilöön vuoteen 2020 mennessä. Tämän katsotaan riittävän estämään sattumasta johtuva sukupuuttoon kuoleminen.

Saimaannorppa on varsin paikkauskollinen laji, eivätkä aikuiset yksilöt juurikaan tee vaelluksia järviältaiden välillä (Koskela ym. 2002). Saimaalla norppakanta on jakautunut pieniin järvikohtaisiin osakantoihin. Eräs nykyisin elinvoimaisimmista saimaannorpan kannoista elää Savonlinnan kaupungin eteläpuolella Pihlajavedellä. Pihlajavesi on myös tärkeätä muikun troolausaluetta.

Tässä työssä arvioimme norppien kuluttamaa muikkumäärää ja vertasimme sitä kalastajien muikkusaaliiseen sekä kalastuksesta riippumattomaan, kaikuluotauksella tehtyyn alueen muikkukanta-arvioon. Pyrimme arvioimaan, kuinka paljon tämänhetkinen ja tulevaisuuden nykyistä suurempi norppien määrä vaikuttaa muikun ammattimaiseen kalastukseen. Koska muikkukantojen koko vaihtelee voimakkaasti (esim. Viljanen ym. 1986), pohdimme lopuksi kalastuksen ja norppien suhdetta eri kokoisten muikkukantojen aikana.

Kirjoituksemme liittyy Integrated Management of European Wetlands-hankkeen osioon 2, jossa selvitettiin kalaa syövien petojen, kalakantojen ja kalastajien välisiä suhteita. Muilla tutkimusalueilla Romaniassa, Kreikassa ja Liettuassa selvitettiin kalaa

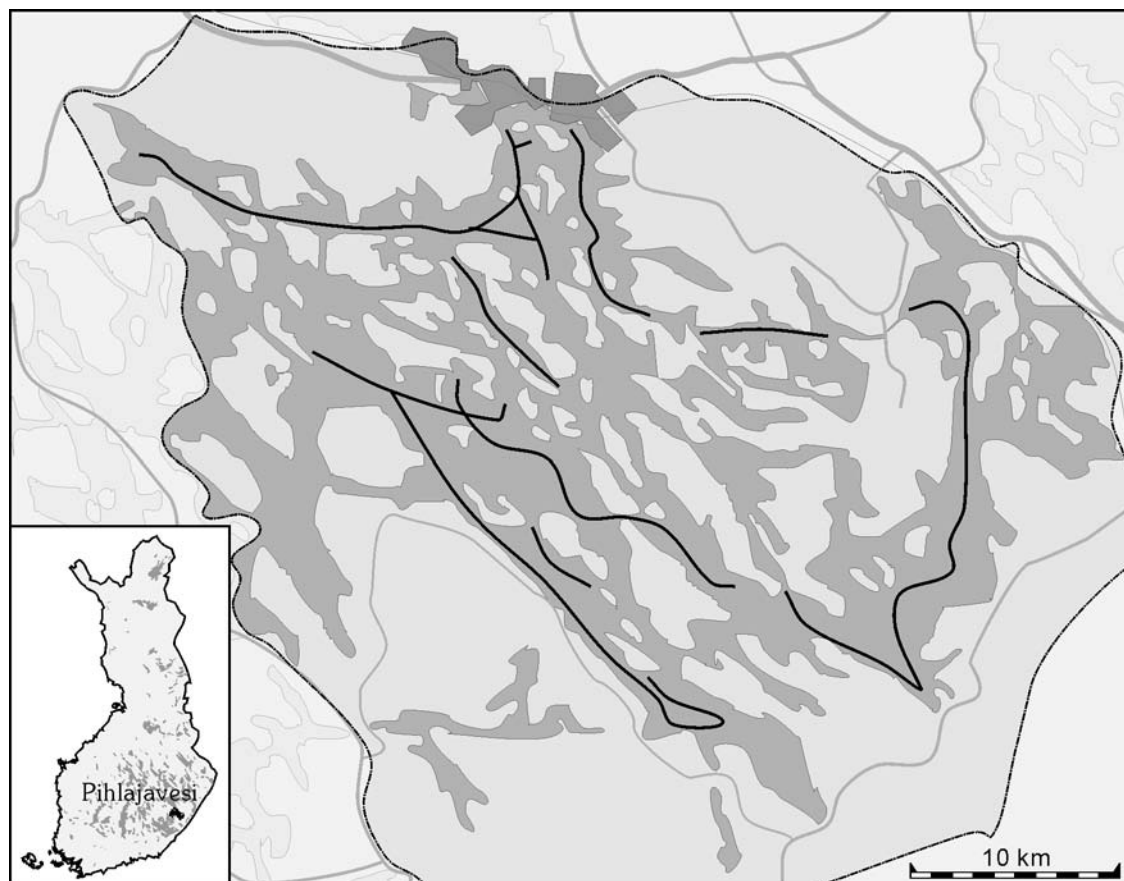
syövien lintujen vaikutuksia kalakantoihin. Tuloksia käytetään hyväksi uhanalaisten eläinten suojelun ja kalastuksen välisten ristiriitojen ratkaisujen etsimisessä.

Troolikalastaja Pihlajavedellä. Muikku on tärkeä kalalaji niin ammattikalastajille kuin saimaannorpillekin. (Kuva: Pekka Salmi)

2. Aineisto ja menetelmät

Tutkimusalueenamme oli Saimaan Pihlajavesi (kuva 1), jossa on eräs kaikkein runsaimmista ja elinvoimaisimmista saimaannorpan osakannoista.

Kuva 1. Tutkimusalue Pihlajavesi ja muikkukannan arvioinnissa käytetyt kaikuotausreitit.

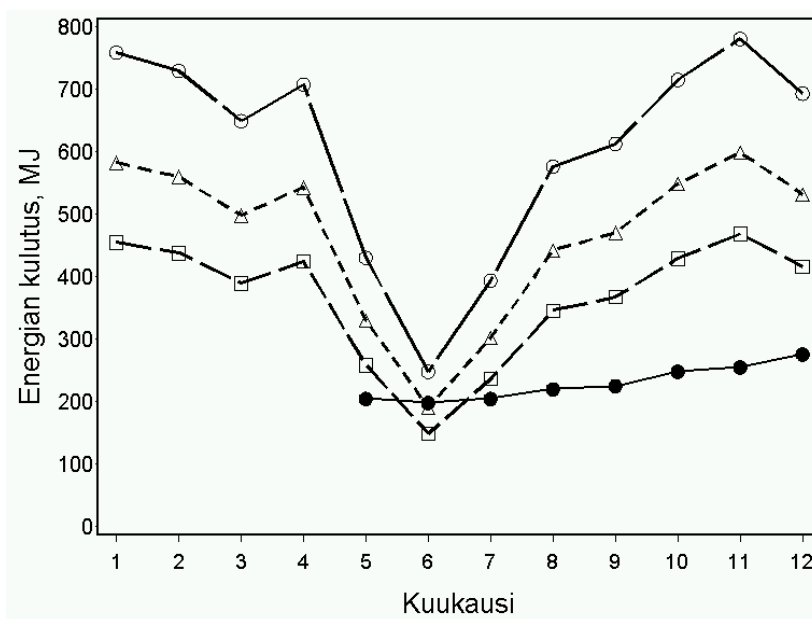
Saimaannorpan populaatiokoon arviointi perustuu Pihlajaveden kaltaisilla lisääntymisalueilla pesälaskentoihin ja norpista saatuihin näköhavaintoihin (esim. Sipilä ym. 1990). Norpan energiankulutus on riippuvaista sen ruumiin koosta Kleiberin (1975) yhtälön mukaisesti. Yhtälö ilmoittaa ylläpitoaineenvaihdunnan (BMR) suuruuden. Aineenvaihdunnan määrä luonnonolosuhteissa (FMR) on norpalla 1,7-3 kertaa niin suuri kuin BRM. Tutkimuksessamme oletimme, että saimaannorpalla aineenvaihdunta on luonnonolosuhteissa 2-kertainen ylläpitoaineenvaihduntaan verrattuna. Esimerkiksi Nilssen ym. (2000) ovat arvioineet hylkeen kokonaisenergiankulutuksen olevan 1,2 kertaa FMR.

Saimaannorpan kuutit syntyvät helmi-maaliskuussa, ja emot imettävät vastasyntyneitä noin 2 kuukautta (Sipilä 1990). Emostaan vieroitetun kuutin paino on keskimäärin 20 kg. Tämä vastaa päivittäin 5,5 MJ:n energian kulutusta eli 6,6 MJ:n ravinnonottoa. Joulukuussa kymmenkuukautisen saimaannorpan painona käytettiin 30 kg, joka vastaa 10,1 MJ:n päivittäistä ravinnon kulutusta.

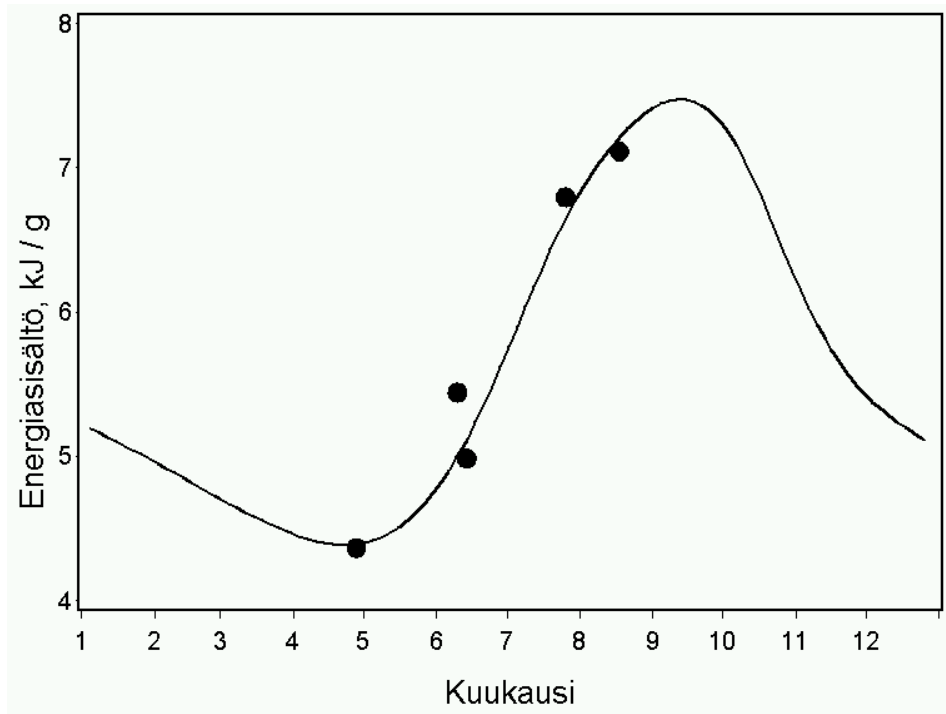
Mallissamme nuorten norppien oletettiin kasvavan tasaisesti elokuusta joulukuuhun, koska niiden paino ei lisääntynyt touko-heinäkuussa (Becker 1984). Nuoren saimaannorpan (ikä 1-5 vuotta) paino vaihtelee 30:n ja 60:n kg välillä. Käytimme mallissamme ei-sukukypsän aikuisen keskipainona 45 kg, joka vastaa 12 MJ:n päivittäistä ravinnonkulutusta. Imettämisestä johtuen aikuisen naaraan keskimääräinen energiankulutus on koirasta suurempi. Huippuvuorilla Pohjoisella Jäämerellä aikuisten norppakoiraiden vuotuisen kokonaisenergiankulutuksen arvioitiin olevan $5,6 \times 10^3$ MJ (Lydersen 1998). Vastaava luku oli naarailla $7,3 \times 10^3$ MJ. Aikuisten norppien keskipainot ovat Saimaalla (62 kg) ja Huippuvuorilla (57 kg) suunnilleen yhtä suuria (Lydersen 1998, Sipilä ym. 1996).

Vaikka saimaannorpan tiedetään syövän useita eri pienikokoisia kalalajeja (Kunnasranta ym. 1999), oletimme tässä tutkimuksessa sen syövän ainoastaan muikkua. Kunnasranta ym. (1999) ovat havainneet, että ravinnonvalintatesteissä, joissa norppa sai valita monesta kalalajista, muikku oli kaikkein halutuinta ravintoa. Norpan ravinnonkulutuksen vuodenaikainen vaihtelu on arvioitu lampeen siirretyn vapaana elävän norpan käyttämän ravintomäärän perusteella (kuva 2, Kunnasranta ym. 1999). Norpan käyttämä ravintomäärä vähenee kevään ja alkukesän aikana. Tämä lienee sopeutuma järvesien kesäiseen lämpimyyteen. Samaan aikaan tapahtuu myös karvapeitteen vaihto.

Arvioidessamme norpan ravinnon sisältämää energiamäärää perustana käytettiin Heikinheimon ym. (julkaisematon) mittauksia muikun energiasisällöistä avovesikautena (kuva 3). Kalojen energiasisällön muutokset otettiin huomioon norppien kuluttamaa kalamäärää laskettaessa.

Kuva 2. Saimaannorpan kuuttien (mustat ympyrät), ei-sukukypsien aikuisten (neliöt), aikuisten urosten (kolmiot) ja aikuisten naaraiden (avoimet ympyrät) kuukausittainen kokonaisenergian (MJ) kulutus (aineisto osin: Kunnasranta ym. 1999).

Kuva 3. Aikuisten muikkujen energiasisältö (ympyrät) (kJ/g) avovesikauden aikana (Heikinheimo, Huusko ja Koskela, julkaisematon aineisto) ja laskelmissa käytetyt arvot eri vuodenaikoina (käyrä).

Vuoden 2001 ammattimaisen troolikalastuksen saalisarvio perustui Pihlajaveden kalastajien päivittäiseen kalastuskirjanpitoon. Vuoden 2001 vapaa-ajankalastuksen saalis saatiin valtakunnallisen tiedustelun tuloksista (Toivonen ym. 2002).

Yhteensä yhdeksällä norpan levinneisyyden kannalta tärkeimmällä Pihlajaveden ulappa-alueella tehtiin muikkukanta-arvio kaikuluotaamalla ja koetroolaamalla elokuussa 2001. Tämän lisäksi kahdeksalla vähemmän tärkeällä tai hankalasti koekalastettavalla alueella pelkästään luodattiin. Kaikuintegraattorin laskemasta alueen kokonaiskalatiheydestä (kalaa/ha) arvioitiin muikkujen osuus koetroolausten perusteella (esim. Jurvelius ym. 2000a). Alueellinen muikkubiomassa (kg/ha) arvioitiin kertomalla muikkutiheys (muikkua/ha) yksilöiden keskipainolla. Koetroolaamattomien alueiden laskelmissa käytettiin troolaustulosten keskiarvoja.

Tutkimuksessa käytettiin ylhäältä alaspäin suunnattua 120 kHz:n lohkoikeilakaiku-luotainta (integraattori Simrad EY500, antura ES120-7F, 7° keilan leveys, 2 pulssia/s) (Jurvelius ym. 2000b). Troolaukset tehtiin 700:n tai 550:n jalan yksikerroksisella tai kaksikerroksisella 120:n jalan pyydyksellä. Kaikkien troolien perän solmuväli oli 5 mm ja vetonopeus oli noin 1,8 solmua.

Muikkukannan koon kehitys vuoden aikana arvioitiin käyttämällä lähtötietona elokuun kaikuluotausarviota. Tästä laskettiin kannan suuruutta taaksepäin lisäämällä kuukausittain norppien syömä ja kalastuksen yhteydessä pyydystetty yksilömäärä sekä muusta luonnollisesta kuolevuudesta (esim. järvilohen ja taimenen saalistus) johtunut poistuma. Syys-joulukuun kanta-arviot saatiin vähentämällä elokuun arvosta näinä kuukausina kuolleet muikut. Yksilömäärät muutettiin biomassaksi käyttämällä saalisnäytteistä kesä- ja elokuussa laskettuja arvoja sekä näistä johdettuja kuukausittaisia keskipainoarvioita (taulukko 1). Muusta syystä kuin norpan saalistuksesta johtuva

vuotuinen luonnollinen kuolevuus arvioitiin 35 %:ksi. Siitä pääosan arvioitiin tapahtuvan kesän ja syksyn kuluessa (taulukko 1).

Taulukko 1. Laskelmissa käytetyt arvot muikun keskipainolle (g) ja muun kuin norpan saalistuksen aiheuttamalle luonnolliselle kuolevuudelle (%) kuukausittain Pihlajavedellä vuonna 2001.

Kk	Paino g	Luonnollinen kuolevuus %
1	6,5	1
2	6,5	1
3	6,5	1
4	6,5	1
5	6,5	2
6	6,5	6
7	7,0	5
8	7,4	5
9	10,3	4
10	13,3	4
11	12,0	3
12	11,8	2

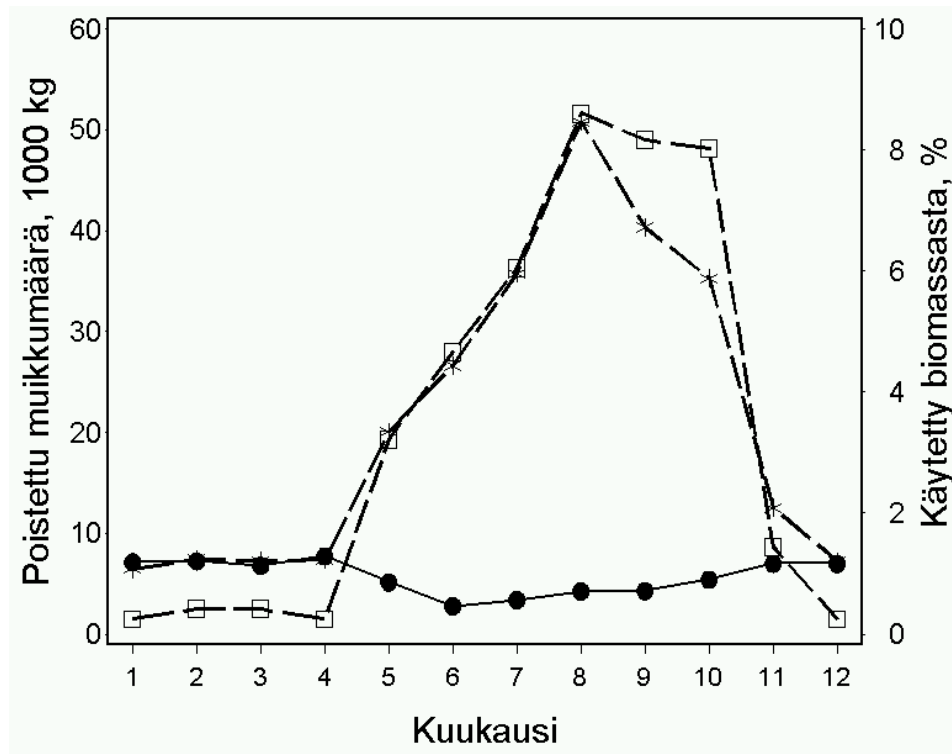
3. Tulokset

Vuonna 2001 norppakannan kooksi arvioitiin Pihlajavedellä 22 sukukypsää koirasta, 21 sukukypsää naarasta ja 17 ei-sukukypsää nuorta. Kuutteja syntyi 17, joista kaksi löydettiin pesästä kuolleina. Kalanpyydyksiin kuolleita kuutteja ei ilmoitettu vuonna 2001, mutta on oletettavaa, että muutama menehtyi pyydyksiin. Arvioimme, että 12 kuuttia söi kalaa toukokuusta joulukuuhun. Norppakannan kokonaisenergiankulutukseksi arvioitiin 350 000 MJ eli Pihlajaveden norpat söivät noin 68 tonnia muikkua vuonna 2001.

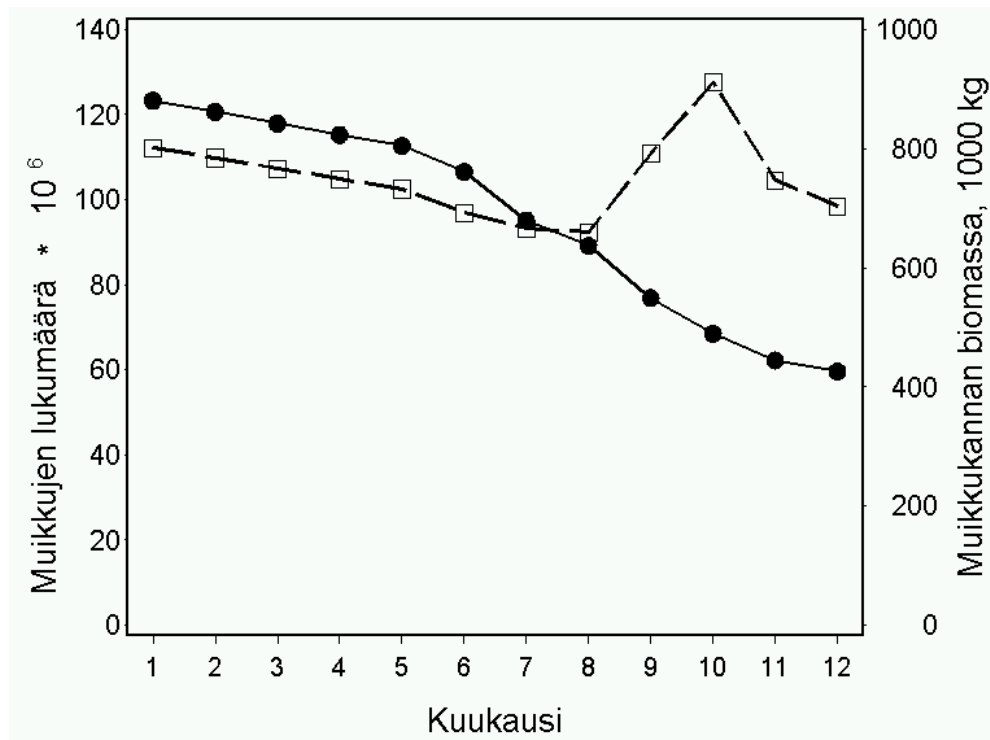
Pihlajavedellä on 2000-luvulla kalastanut 5-7 paritroolaria. Heidän kirjanpitonsa perusteella Pihlajaveden troolisaalis oli noin 200 tonnia vuonna 2001. Noin 75 % saaliista pyydettiin heinä-lokakuussa (kuva 4). Pyyntiponnistus oli suurin kesäkuussa, mutta tuntia kohti saatu saalis elokuussa. Saalis oli miltei pelkästään muikkua, ja kalojen keskikoko oli noin 7,5 g. Pyyntin pääasiallisena kohteena olivat keväällä 2000 kuoriutuneet muikut. Saalismäärä vaihteli alueittain noin kilosta 18:aan kg/ha. Ammatti- ja virkistyskalastuksen kokonaissaaliiksi arvioitiin noin 250 tonnia muikkua.

Pihlajaveden ulappa-alueiden kalasto koostui koetroolinäytteenoton perusteella pääosin muikusta (95 %) ja kuoreesta (4 %). Muiden lajien osuus oli noin 1 %.

Pihlajaveden tutkittujen alueiden muikkukannan kooksi arvioitiin kaikuluotaus- ja troolitutkimuksissa noin 550 tonnia elokuussa 2001. Koko järven alueella muikkua arvioidaan olleen noin 660 tonnia. On huomattava, että suuri osa vuoden muikkusaaliista oli kalastettu ennen kanta-arvion tekemistä. Muikkukannan yksilömäärä oli vuonna 2001 suurimmillaan vuoden alussa ja biomassassa syksyllä (kuva 5). Vuonna 2001 syntynyt muikkuvuosiluokka ei juurikaan näkynyt saalisnäytteissä. Norppien syömä muikkumäärä ylitti ihmisten muikkusaaliin vain talvikuukausina (kuva 4), jolloin kalastus oli vähäistä. Norppien ja ihmisten yhteinen muikkusaalis jäi kaikkina kuukausina alle 10 %:iin muikun biomassasta (kuva 4). Kaikkiaan norpat ja ihminen kuluttivat noin 37 % muikkukannan kutuaikaisesta biomassasta koko vuoden aikana.

Kuva 4. Saimaannorpan kuukausittain syömiä muikkumääriä (ympyrät), ihmisten kalansaalessa (neliöt) ja norpan ja ihmisen käyttämä osuus (%) muikkubiomassasta (rastit) Pihlajavedellä vuonna 2001.

Kuva 5. Muikkukannan yksilömäärän (ympyrät) ja biomassan (neliöt) kehitys Pihlajavedellä vuonna 2001.

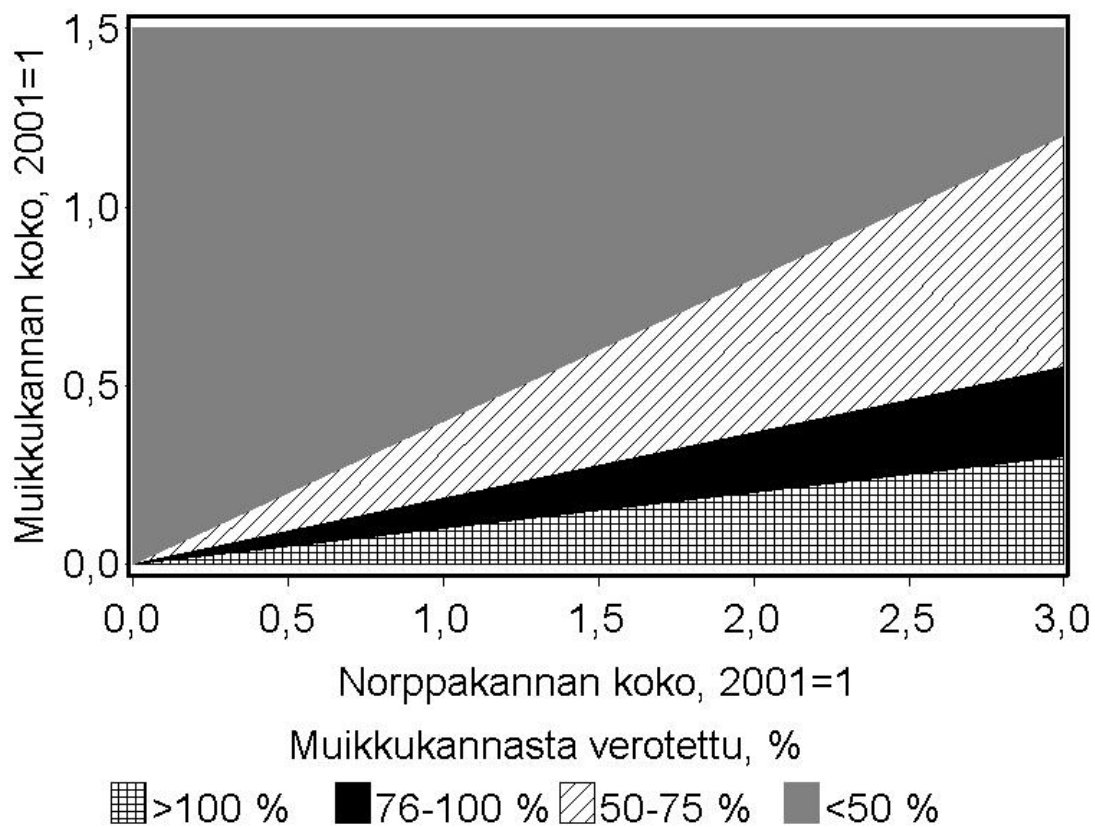
4. Pohdinta

Norpat suosivat niitä ravintokohteita, jotka ovat kokonsa puolesta sopivia ja joita on runsaasti saatavilla. Norpilla on yleensä 10-15 ravintolajia ilman ikään tai sukupuoleen liittyvää mieltymystä ravintokohteiden valinnassa (McLaren 1958, Lowry ym. 1980). Saaliskalat ovat tavallisesti 5-10 cm:n mittaisia ja saaliin suurin koko on 20 cm (Weslawski ym. 1994). Saimaannorpat syövät muista norpista poiketen vain kalaravintoa, ja niiden tärkeintä ravintoa ovat muikku ja kuore. Heikkojen muikkukantojen aikana myös muut lajit, kuten siika (*Coregonus lavaretus*), ahven (*Perca fluviatilis*) ja särki (*Rutilus rutilus*), kelpaavat ravinnoksi (esim. Hyvärinen ym. 1984, Sipilä ja Hyvärinen 1998, Kunnasranta ym. 1999). Oletuksemme, että norpat syövät vain muikkua, onkin kalastuksen kannalta ns. pahin vaihtoehto. Toisaalta, kuten koetroolaustuloksemme osoittivat, muikun osuus ulappa-alueen kalastossa oli noin 95 %, joten on todennäköistä, että ainakin muikkukannan ollessa runsas, norpan ravintoon ei juuri muita lajeja kuulu.

Saimaannorpan nykyinen kanta syö vain vähäisen osan Pihlajaveden muikkutuotannosta. Muikkupopulaation koko voi kuitenkin vaihdella melkoisesti (Viljanen 1986, Helminen ym. 1993, Auvinen 1995). Siksi olisi oletettavissa, että heikkojen muikkukantojen aikaan norppien syövä muikkumäärä saattaisi lähestyä ihmisten kalansaaliin määrää. Koska norppa kuitenkin syö muitakin kaloja, ei kalastajien ja norpan välillä todennäköisesti synny vakavaa kilpailua muikusta.

Jos saimaannorpan populaatio koko Saimaalla saavuttaa tulevaisuudessa 400 aikuisen yksilön rajan, arvioidaan niiden määrän Pihlajavedellä noin kaksinkertaistuvan nykyisestä. Silloin norppien vaikutukset muikkukantaan saattavat olla nykyistä selkeämmät (Auvinen ym. 2005). Heikon muikkukannan aikaan vuonna 1996 Pihlajaveden ammattikalastajien muikkusaalis oli noin 60 tonnia (Jurvelius ja Sihvonen 1997). Se on suunnilleen sama kuin norppien kuluttama muikkumäärä vuonna 2001.

Tarkastelimme laskennallisesti norppakannan vahvistumisen vaikutuksia muikkuun. Oletimme, että muikkukannasta kalastetaan vuosittain 30 % kannan koosta riippumatta ja että norppa käyttää ravintonaan yksinomaan muikkua. Jos norppakannan koko kaksinkertaistuu, pysyy muikkukannan verotus vielä alle 50 %:n (kuva 6). Jos muikun kutevan kannan koko pienenee puoleen nykyisestä, norppakannan kaksinkertaistuminen aikaansaa 50–75 %:n verotuksen muikkukantaan. Todennäköisesti kanta kestää tämän. Eräissä järvissä muikkukantaa verotetaan kalastuksella jopa yli 90 % (Helminen ym. 1993). Mikäli norppakanta kolminkertaistuu ja samalla muikkukanta pienenee alle puoleen nykyisestä, kannan verotus lähestyy kriittisiä arvoja. Tässä tilanteessa norppien on todennäköisesti siirryttävä käyttämään muuta ravintoa ja myös osa kalastajista lopettaa tai siirtyy muiden kalojen saalistukseen.

Kuva 6. Norppa- ja muikkukannan suuruuden vaikutus muikkukannan verotukseen. Tarkemmin tekstissä.

Kirjallisuus

- Anon. 1993. Rules and regulations; endangered and threatened species; Saimaa Seal. In: Federal Register, USA: National Oceanic and Atmospheric Administration 86: 26920-26921.
- Auvinen, H. 1995. Intra- and interspecific factors in the dynamics of vendace (*Coregonus albula* (L.)) populations. Finnish Fish. Res. 15: 49-58.
- Auvinen, H., Jurvelius, J., Koskela, J. & Sipilä, T. 2005. Comparative use of vendace by humans and Saimaa ringed seal in the Lake Pihlajavesi, Finland. Biological Conservation 125: 381-389.
- Becker, P. 1984. Uhanalaisuuden syyt. Teoksessa: Becker, P. (toim.) Saimaannorppa. s. 109-118. Suomen Luonnonsuojelun Tuki Oy, Helsinki. Summary: The Saimaa seal, Sammandrag: Saimenvikaren.
- Brasseur, S.M.J.M., de Jong, G.D.C. & Reijnders, P.J.H. 1997. Introduction. In: Status of Pinnipeds relevant to European Union. Eds. P.J.H. Reijnders, G. Verriopoulos, & S.M.J.M. Brasseur, p. 8-10. IBN Scientific Contributions 8, DLO Institute for Forestry and Nature Research (IBN-DLO), Wageningen.
- Helminen, H., Auvinen, H., Hirvonen, A., Sarvala, J. & Toivonen, J. 1993. Year-class fluctuations of vendace (*Coregonus albula*) in Lake Pyhäjärvi, southwest Finland, during 1971-90. Can. J. Fish. Aquat. Sci. 50: 925-931.
- Hyvärinen, H. & Nieminen, M. 1990. Differentiation of the ringed seal in the Baltic Sea, Lake Ladoga and Lake Saimaa. Finnish Game Res. 47: 21-27.
- Hyvärinen, H., Sipilä, T. & Tyni, P. 1984. Saimaannorpan biologiaa. Teoksessa: Becker, P. (toim.) Saimaannorppa. s. 58-75. Suomen Luonnonsuojelun Tuki Oy, Helsinki. Summary: The Saimaa seal, Sammandrag: Saimenvikaren.
- Hyvärinen, H., Sipilä, T., Kunnasranta, M. & Koskela, J. 1998. Mercury pollution and the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis*). Marine Pollution Bulletin 36: 76-81.
- IUCN 1996. 1996 IUCN Red List of Threatened Animals. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: The World Conservation Union IUCN. 448 p.
- Jurvelius, J. & Sihvonen, P. 1997. Kalastus ja saimaannorppa. Pihlajaveden ammattikalastus vuonna 1996. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kala- ja riistaraportteja 101. 27 s.
- Jurvelius, J., Riikonen, R., Marjomäki, T.J. & Lilja, J. 2000a. Mortality of pike-perch (*Stizostedion lucioperca*), brown trout (*Salmo trutta*) and landlocked salmon (*Salmo salar*) caught as by-catches in pelagic trawling in a Finnish lake. Fish. Res. 45: 291-296.
- Jurvelius, J., Lilja, J., Riikonen, R., Hirvonen, E. & Marjomäki, T.J. 2000b. Under ice density and mobility of fish in winter-seining area of two Finnish lakes as revealed by echo-survey. Aquat. Living Resour. 13 (5): 403-408.
- Kleiber, M. 1975. The Fire of Life. 2nd ed. Krieger, New York, 453 p.
- Kokko, H., Lindström, J., Ranta, E., Sipilä, T. & Koskela, J. 1998. Estimating the demographic effective population size of the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis* Nordq.). Animal Conservation 1: 47-54.
- Koskela, J.T., Kunnasranta, M., Hämäläinen, E. & Hyvärinen, H. 2002. Movements and use of haul-out sites of radio-tagged Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis* Nordq.) during the open water season. Ann. Zool. Fennici 39: 59-67.

- Kostamo, A., Medvedev, N., Pellinen, J., Hyvärinen, H. & Kukkonen, J.V. 2000. Analysis of organochlorine compounds and extractable organic halogen in three subspecies of ringed seal from Northeast Europe. *Environmental Toxicology and Chemistry* 19: 848-854.
- Kunnasranta, M., Hyvärinen, H., Sipilä, T. & Koskela, J.T. 1999. The diet of the Saimaa ringed seal *Phoca hispida saimensis*. *Acta Theriologica* 44, 4: 443-450.
- Lowry, L.F., Frost, K.J., & Burns, J.J. 1980. Variability in the diet of ringed seals, *Phoca hispida*, in Alaska. *Can. J. Fish. Aquat. Sci.* 37, 12: 2254-2261.
- Lydersen, C. 1998. Status and biology of ringed seals (*Phoca hispida*) in Svalbard. - In: Heide-Jørgensen, M.-P. & Lydersen, C. (eds.) Ringed seals in the North Atlantic. NAMMCO, Sci. Publ. 1: 46-62.
- McLaren, I.A. 1958. The biology of the ringed seal (*Phoca hispida* Schreber) in the Eastern Canadian Arctic. *Fish. Res. Board Canada, Bulletin No. 118*, 97 p.
- Muje, K., Tonder, M. & Salmi, P. 2001. Kalastuksen paikallis- ja aluehallinto Pihlajavedellä. Vesialueen omistus ja intressiryhmien näkökulmat. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kala- ja riistaraportteja 216. 32 s.
- Nilssen, K.T., Pedersen, O-P., Folkow, L.P. & Haug, T. 2000. Food consumption estimates of Barents Sea harp seals. NAMMCO Sci. Publ. 2: 9-27.
- Nordqvist, O. 1899. Beitrag zum Kenntniss der isolierten Formen der Ringelrobbe (*Phoca foetica* Fabr.). *Acta Soc. Fauna Flora Fennica* 15 (7). 43 s.
- Oksanen, A. 2003. Paikallisuuden ja kansainvälisyyden kohtaaminen luonnonsuojelussa. Tapaustutkimuksena Natura 2000 -ympäristökonflikti Lounais-Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja C 192. Turku. 236 s.
- Reijnders, P., Brasseur, S., van der Toorn, J., van der Wolf, P., Boyd, I., Harwood, J., Lavigne, D. & Lowry, L. 1993. Status survey and conservation action plan: Seals, fur seals, sea lions and walrus. The World Conservation Union IUCN, Gland Switzerland. 88 p.
- Rice, D.W. 1998. *Marine Mammals of the World - Systematics and Distribution*. The Society of Marine Mammalogy, Special Publication 4: 231 p.
- Salmi, P., Auvinen, H., Jurvelius, J. & Sipponen, M. 2000. Finnish lake fisheries and conservation of biodiversity: coexistence or conflict? *Fisheries Management and Ecology* 7: 127-138.
- Sipilä, T. 1990. Lair structure and breeding habitat of the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis* Nordq.) in Finland. *Finnish Game Res.* 47: 11-20.
- Sipilä, T. & Hyvärinen, H. 1998. Status and biology of Saimaa (*Phoca hispida saimensis*) and Ladoga (*Phoca hispida ladogensis*) ringed seals. In: Heide-Jørgensen, M.-P. & Lydersen, C. (eds.) Ringed seals in the North Atlantic. NAMMCO, Sci. Publ. 1: 83-99.
- Sipilä, T., Helle, E. & Hyvärinen, H. 1990. Distribution, population size and reproductivity of the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis*, Nordq.) in Finland, 1980-84. *Finnish Game Res.* 47: 3-10.
- Sipilä, T., Hyvärinen, H. & Medvedev, N. 1996. The Ladoga seal (*Phoca hispida ladogensis* Nordq.). *Hydrobiologia* 322: 192-198.
- Sipilä, T., Koskela, J. & Hyvärinen, H. 2001. Breeding of Saimaa ringed seal population. Teoksessa: Grönlund, E., Viljanen, M., Juvonen, P. & Holopainen, I.J. (toim.) Suurjärviseminaari 2001, Ympäristö ja yhteiskunta, Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja No 133: 324-330.

Toivonen, A-L., Moilanen, P. & Railo, E. 2002. Suomi kalastaa 2001. Kalastusrasitukset kalastusalueilla. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kala- ja riistaraportteja 266: 1-52.

Tonder, M. & Jurvelius, J. 2004. Attitudes towards fishery and conservation of the Saimaa ringed seal in Lake Pihlajavesi, Finland. - Environmental Conservation 31: 122-129.

Viljanen, M., 1986. Biology, propagation, exploitation and management of vendace (*Coregonus albula* L.) in Finland. Arch. Hydrobiol. Beih. Ergebn. Limnol. 22: 73-97.

Weslawski, J.M., Ryg, M., Smith, T.G. & Øritslan, N.A. 1994. Diet of ringed seals (*Phoca hispida*) in fjord of west Svalbard. Arctic 47: 109-114.

Instituutiot kalastuksen ja saimaannorpan suojelun välisessä kiistassa

Mika Tonder¹ ja Pekka Salmi²

¹ Etelä-Karjalan ammattikorkeakoulu, Matkailun yksikkö, Torkkelinkatu 4, 55100 Imatra

² Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Saimaan kalantutkimus ja vesiviljely, Laasalantie 9, 58175 Enonkoski

Sisällys

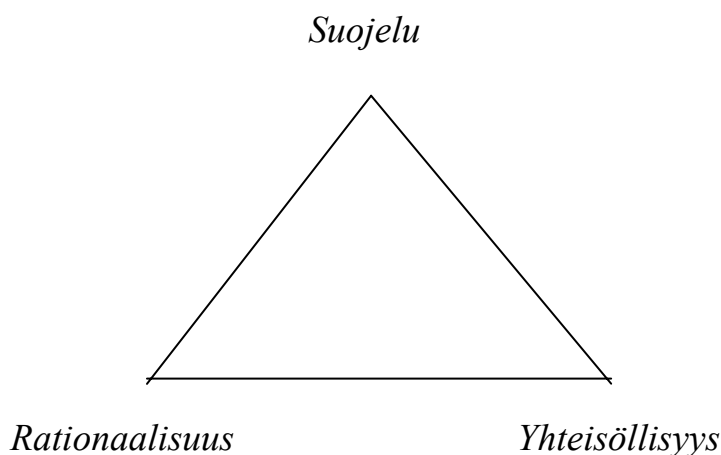
1. JOHDANTO.....	109
1.1. Taustaa.....	109
1.2. Saimaannorppa ja kalastusrajoitukset.....	110
2. KALASTUS- JA YMPÄRISTÖPOLITIIKAN MUUTOKSISTA 1900-LUVULLA	112
2.1. Kalastuspolitiikka	112
2.2. Ympäristöpolitiikka.....	112
3. INSTITUUTTIOT JA KALASTUSRAJOITUKSET.....	114
3.1. Aineisto ja menetelmät	114
3.2. Norpansuojelun ja kalastuksen instituutiot.....	114
3.3. Näkökulmia kalastusrajoituksiin	116
3.3.1. Kalastusrajoitukset haittaavat kalastusta	117
3.3.2. Kalastusrajoitukset ovat tarpeettomia.....	117
3.3.3. Suojelu on tärkeää ja kalastusrajoitukset ovat tarpeellisia.....	118
4. JOHTOPÄÄTÖKSET	119
KIRJALLISUUS	121

1. Johdanto

1.1. Taustaa

Luonnonvarojen hallinnan kestävyys riippuu pitkälti siitä, miten instituutiot tukevat – tai mahdollisesti heikentävät – resurssien kestäväää käyttöä sekä miten ne vaikuttavat eri intressien väliseen tasapainoon. Instituutioiden tehtävä on vastata siitä, että kestävä kehityksen eri ulottuvuudet, kuten ekologinen, taloudellinen ja yhteisöllinen kestävyys, tulevat riittävän monipuolisesti otetuiksi huomioon (Charles 2001). Instituutio voidaan määritellä organisoiduiksi ja jatkuviksi käyttäytymismalleiksi, joita laajat yhteiskunnalliset arvot ohjaavat ja tukevat (Natural Resource Institute 2000). Kyseeseen voivat tulla viralliset organisaatiot, mutta yhtä hyvin myös ei-formaalit käyttäytymismallit. Erilaisten paradigmojen voidaan nähdä ohjaavan instituutioiden toimintaa. Paradigmalla tarkoitetaan tässä tiettyä näkemystä, ajatustapaa ja -mallia, joka ohjaa instituution ja yksilön toimintaa.

IMEW (Integrated Management of European Wetlands) -hankkeen tavoitteena oli hahmottaa uusia hallintakeinoja Euroopan kosteikkoalueiden suojelun ja hyödyntämisen välisten kiistojen lieventämiseksi. Tässä kirjoituksessa tarkastelemme instituutioiden merkitystä kalastuksen ja saimaannorpan suojelun välisessä kiistassa. Se kulminoitui kalastussäädöksessä, jossa norpan suojelun perusteella kiellettiin tiettyjen pyydysten käyttö laajoilla alueilla Saimaan vesistöissä. Paikalliset kalastajat ja kuntalaiset vastustivat voimakkaasti tätä maa- ja metsätalousministeriön tekemää rajoitusehdotusta. Konflikti ei ole yksittäistapaus vaan osa laajempaa vastarintaa, jossa paikalliset ihmiset katsovat luonnonvarojen keskusjohtoisen hallinnan käytäntöjen olevan ristiriidassa heidän arvojensa ja intressiensä kanssa. Paikalliset ja aluetason toimijat korostavat vesien omistajuutta, paikallistuntemustaan sekä paikallisten norpansuojelua varten tehtyjen kalastusrajoitusten merkitystä.

Kuva 1. Kolme keskeistä kalastuksen hallintaan vaikuttavaa paradigmaa Charlesin (2001) mukaan.

Analysoimme kalastuksen ja norpansuojelun välistä kiistaa Charlesin (2001) esittelemän paradigmajaottelun avulla (kuva 1). Tämän mukaan kalastuksen päätöksenteko ja siinä esiintyvät konfliktit heijastavat yhteiskunnassa vallalla olevia näkemyksiä. Charles jaottelee kalastuksessa esiintyvät paradigmat suojelun (conservation), rationaalisen käytön (rationality) ja yhteisöllisyyden (communality) paradigmoihin. Suojelun paradigma painottava kalastuspolitiikka korostaa kalakantojen suojelun merkitystä ja ka-

lastuksen riippuvuutta olemassa olevista kalavaroista. Rationaalisen käytön paradigman mukainen kalastuspolitiikka taas painottaa kalakantojen hyödyntämistä ja niistä saatavaa taloudellista hyötyä. Yhteisöllisyyden paradigman mukaan kalastajayhteisöjen sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat ovat keskeisiä tekijöitä kalastuspolitiikan määrittämisessä. Nämä ulottuvuudet Charles on asettanut kolmion kulmapisteiksi, ja käytännön kalastuspolitiikan voidaan katsoa asettuvan eri kohtiin kolmion sisällä – painotuksista riippuen.

Tämän kirjoituksen toisessa luvussa tarkastelemme lyhyesti suomalaisen kalastus- ja ympäristöpolitiikan kehitystä ja muutoksia 1900-luvulla. Tämän jälkeen analysoimme empiirisen aineiston pohjalta tärkeimpiä kalastuksen ja saimaannorpan suojelun instituutioita sekä erilaisia näkökulmia esitettyihin kalastusrajoituksiin. Lopuksi pohdimme instituutioiden merkitystä kyseisessä kiistassa sekä sitä, miten havainnot liittyvät laajempaan kalastus- ja ympäristöpoliittisten paradigmojen muutokseen. Taustaksi näitä tarkasteluja varten luonnehdimme ensin lyhyesti saimaannorpan suojelun ja kalastuksen välisen kiistatapauksen vaiheita.

1.2. Saimaannorppa ja kalastusrajoitukset

Saimaannorpan merkitystä ja asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa on jo kuvattu aiemmin tässä niteessä (Tonder), joten tyydymme tässä yhteydessä vain tarkentamaan norppaan vaikuttavien luonnonsuojelu- ja kalastuspoliittisten päätösten sisältöä ja merkitystä sekä tuomaan esille ympäristö- ja kalastuspolitiikan rinnakkaista kehitystä, ristiriitoja ja viimeaikaista lähenemistä.

Saimaannorppa rauhoitettiin asetuksella vuonna 1955 yhdessä supikoiran kanssa, ja vuonna 1962 se liitettiin ensimmäisenä alalajina kansainvälisen luonnonsuojelujärjestön IUCN:n ylläpitämään punaiseen kirjaan uhanalaisista lajeista. Saimaannorpan elinalueet liitettiin Suomen Natura 2000 aluerajaukseen, josta hallitus teki päätöksen elokuussa 1998. Nämä kansalliset ja kansainväliset suojelutoimet edellyttävät valtiolta toimimaan saimaannorpan elinympäristön ja –olosuhteiden säilyttämiseksi ja parantamiseksi sekä ottamaan norppa huomioon sellaisissa ympäristö- ja kalastuspoliittisissa päätöksissä, joilla voi olla vaikutusta norpan elinolosuhteisiin (Sipilä 1991).

Maa- ja metsätalousministeriö (jäljempänä MMM) alkoi syksyllä 1998 valmistella kalastuslain 36 §:n muuttamista niin, että eräiden kalastusmenetelmien ja –välineiden käyttöä rajoitettaisiin saimaannorpan elinalueilla. Muun muassa lisääntyvän kesämökien rakentamisen norppa-alueille oletettiin lisäävän kalastuksen aiheuttamien tapaturmaisten kuolemien riskiä. Suojeluosapuolet¹ ja saimaannorppatutkimus² olivat vaatineet laajoja kalastusrajoituksia jo vuosia (Sipilä 1994). Ministeriö lähetti ehdotuksen päätöksestä lausuntokierrokselle eri intressiryhmille joulukuussa 1998, ja vastineet ehdotukseen tuli toimittaa takaisin tammikuun 1999 puoleen välin mennessä.

Saadun palautteen johdosta MMM muutti päätöksen soveltamisaluetta noudattamaan Natura 2000 –verkoston rajausta koko Saimaan järvioltaan sijasta sekä teki muutoksia rajoitettavien verkkojen lankavahvuuksiin. Päätös tuli voimaan 1. toukokuuta 1999, ja sen soveltamisalue ulottuu Pohjois-Karjalan Pyhäselän ja Oriveden saaristosta eteläisen Saimaan Ilkonselälle saakka. Pyyntivälineistä ovat kiellettyjä sellaiset verkot, joiden havas tai riimutus on tehty monisäikeisestä langasta (multimonofiililanka). Myös yksisäikeisestä langasta (monofiililanka) valmistetut verkot, joiden langan paksuus on

¹ Suojeluosapuolella tarkoitetaan tässä yhteydessä Maailman Luonnonsäätiötä, Suomen Luonnonsuojeluliittoa sekä pienempiä paikallisia yhteisöjä, jotka ovat toimineet saimaannorpan suojelun hyväksi.

² Saimaannorppatutkimus käsittää Metsähallituksen ja Joensuun yliopiston tekemän norpan biologisen ja populaatioekologisen tutkimuksen.

yli 0,2 millimetriä, kiellettiin. Isorysien tai niitä vastaavien pyydysten silmäkokoa rajoitettiin niin, että rysän minkään osan silmäkoko ei saa olla suurempi kuin 110 mm (solmuväli 55 mm). Rantarysä aitaverkkoineen saa olla enintään kuuden metrin mitainen. Pyydykset eivät saa olla myöskään päältä umpinaisia. Kalan tai kalapalan käyttäminen syöttinä pitkässäsiimassa tai muussa koukkupyydyksessä on myös kielletty (Maa- ja metsätalousministeriö 1999).

Mainitut rajoitukset eivät näin ollen koske onkimista, pilkkimistä, pyyntiä tavanomaisilla enintään 0,2 mm:n vahvuisesta langasta valmistetuilla verkoilla eikä kalastusta katiskoilla tai merroilla. Päätöksellä oli kolmen vuoden siirtymäaika, jolloin ennen päätöksen voimaantuloa hankittuja kiellettyä pyydyksiä sai käyttää. Päätös oli voimassa huhtikuun 2004 loppuun asti (Maa- ja metsätalousministeriö 1999).

MMM:n päätösluonnos, ja myöhemmin myös tehty päätös, sai varsin kielteisen vastaanoton kalastajien ja kalastukseen liittyvien intressiryhmien keskuudessa. Päätöksen sisältöä arvosteltiin tarpeettoman ankaraksi kalastusta kohtaan ja liian laaja-alaiseksi aluerajauksen osalta. Lisäksi päätöksen valmistelua ja päätöksentekotapaa arvosteltiin kalastuslain ja hallintomenettelylain vastaiseksi. Päätöksen saama kritiikki muistutti läheisesti alueella rantojensuojeluohjelman ja Natura 2000 –verkoston luomisen yhteydessä esiintynyttä keskustelua, jossa maanomistajatahot ja heihin liittyvät intressiryhmät arvostelivat voimakkaasti ympäristöhallintoa omistajien ja käyttäjien oikeuksien polkemisesta, näkökulmien ylenkatsomisesta sekä olemassa olevien normien sekä oikeus- ja tapakäytäntöjen rikkomisesta (Oksanen 2003).

2. Kalastus- ja ympäristöpolitiikan muutoksista 1900-luvulla

Tässä luvussa teemme lyhyen katsauksen ympäristö- ja kalastuspolitiikan muodostumiseen vaikuttavien paradigmojen muutoksiin suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Kirjalliseen aineistoon perustuvassa analyysissämme korostuvat eri organisaatioiden syntyminen vaikuttavat tekijät ja niiden toimintalinjat. On kuitenkin huomattava, että eri paradigmat vaikuttavat myös epämuodollisissa instituutioissa.

2.1. Kalastuspolitiikka

Suomalaiseen kalastuspolitiikkaan on perinteisesti liittynyt kaksi pääperiaatetta. Ensinnäkin, nykyisen kalastuslainsäädännön perustana toiminut 1900-luvun alun kalastuslainsäädäntö korosti kalakantojen suojelua liialta kalastukselta. Kalavarat nähtiin rajallisena resurssina, joita piti suojella kontrolloimattomalta käytöltä. Tiitisen (1995) mukaan kalavarojen säätely perustui paikalliseen kokemuseräiseen tietoon ja uskoon. Toisaalta kalastushallinto on 1900-luvun alusta lähtien perustunut omistusoikeuteen. Määtän (2002) mukaan omistajavalta vesialuehallinnossa on osoitus omistusoikeuden keskeisestä perustuslaillisesta asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Vilskan (2002) mukaan Suomessa vesialueen hallintaoikeuden sitomisessa maanomistukseen on vuosisataiset perinteet, vaikka sen tuleminen osaksi muodollista kalastuslainsäädäntöä tapahtui vasta 1900-luvun alun kalastuslainsäädännön määrittämisen yhteydessä (Eklund 1994). Siihen asti päätökset tehtiin tapaoikeuden pohjalta.

Keskusjohtoisuuden merkitys kalastushallinnossa lisääntyi 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Taustalla vaikuttivat koko yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Väestön siirryttyä sankoin joukoin maaseudulta kaupunkeihin, ja työelämässä tapahtuneiden muutosten seurauksena, kalavesille ilmaantui uusia käyttäjäryhmiä, jotka eivät enää olleet yhteyksissä kalaveden hallinnasta vastaavaan paikalliseen maanomistajakuntaan (Lappalainen 2000). Uusien urbaanien käyttäjäryhmien ja intressien sekä tiedeperusteisen byrokraattisen hallintomallin yleinen esiinmarssi muokkasivat kalastuksen hallintainstituutioita 1900-luvun loppupuolella. Erityisesti merikalastuksessa voimistui taloudellisesti merkittävimpien kalalajien ammattimaisen pyynnin säätely kansallisella ja kansainvälisellä tasolla.

Vuoden 1982 kalastuslakiuudistus muutti kalastuspolitiikkaan perinteisesti vaikuttaneiden paradigmojen voimasuhteita merkittävästi. Kalakantojen suojelun tilalle kalastuslain perusajatukseksi tuli kalakantojen mahdollisimman tehokas kestävä käyttö. Tämä edellytti kalastusoikeuden laajentamista omistajakeskeisyydestä myös muille käyttäjäryhmille ja lupien saannin helpottamista. Kalastushallintoon luotiin uusi organisaatio aiemman omistajapohjaisen hallinnan lisäksi. Kalastusalueet kattoivat kalastuskuntia laajempia alueita ja antoivat myös maata omistamattomille käyttäjäryhmille (ammatti- ja urheilukalastajat) mahdollisuuden osallistua kalaveden hallintaan. Päätöksenteko muuttui keskus- ja aluetason hallinto-organisaatioiden sekä tutkimuksen lisääntymisen ansiosta oleellisesti niin arvojen kuin käytetyn tiedonkin osalta: päätösten perusteluna suosittiin entistä enemmän tieteellistä tietoa paikallisen tiedon kustannuksella (Salmi 2000).

2.2. Ympäristöpolitiikka

Kansainväliset paradigmat ovat vaikuttaneet suomalaiseen ympäristöpolitiikkaan ja instituutioiden kehittymiseen. Institutionaalinen ympäristöpolitiikka muodostui vasta 1980-luvulla, kun hallinnonala sai oman ministeriönsä ja ympäristöaiheet tulivat osak-

si yleistä yhteiskunnallista keskustelua sekä hallintoa. Tätä ennen muodollinen ympäristöpolitiikka esiintyi hallinnossa ainoastaan vuonna 1923 säädettyinä luonnonsuojelulakina sekä osana vesi- ja metsäpolitiikkaa (Joas 2001).

Ympäristöpolitiikan institutionalisoitumiseen vaikutti 1960-luvulla länsimaissa alkanut ja 1970-luvulla vahvan jalansijan Suomessa saavuttanut ympäristöherääminen, jolloin keskustelu siirtyi ilmenneiden ympäristöongelmien myötä perinteisen luonnonsuojelun parista ympäristökysymyksen yhteiskunnallistamiseen ja ympäristöuhkien aiheisiin (Haila ja Jokinen 2001). Konttisen (1999) mukaan ympäristökeskustelu muuttui tällöin ihmiskeskeisestä luontokeskeiseksi, jolloin luonnonsuojeluakaan ei enää nähty ihmisen vaan luonnon itsensä vuoksi tärkeäksi tehtäväksi.

Institutionalisoinnista huolimatta ympäristöpolitiikka pysyi marginaalisena hallinnonalana aina 1990-luvun puoliväliin saakka, jolloin Suomi liittyi Euroopan unioniin. EU:n luonto- ja lintudirektiivit yhdessä muiden kansainvälisten ympäristösopimusten kanssa muuttivat hallinnonalan asemaa merkittävästi ylöspäin.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvun aikana ympäristökeskustelu tuli keskeiseksi aiheeksi myös muualla kuin asiantuntijoiden, virkamiesten ja kansalaisjärjestöjen keskuudessa. Esimerkiksi käsitteet kestävä kehitys ja luonnon monimuotoisuus ovat nykyään tuttuja myös tavallisten ihmisten arkikielenkäytöstä. Tämä voi olla osoitus ympäristöparadigman vahvasta asemasta yhteiskunnassa sekä sen sisällön luonteesta. Luonnontieteet ovat antaneet ympäristöparadigmalle runsaasti vaikutteita, ja sen argumentteja perustellaan lähes poikkeuksetta viitaten tieteellisiin faktoihin ja erilaisiin tutkimustuloksiin. Toisaalta tieteen käyttö on laajentanut ympäristöparadigman intressikenttää. Ympäristökysymys ei ole enää pelkästään tiettyjen tapausten rajaamien asianosaisten välistä keskustelua, vaan se koskettaa kaikkia kansanryhmiä eikä noudata maantieteellisiä rajoja.

3. Instituutiot ja kalastusrajoitukset

3.1. Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa käytetty aineisto koostuu 1) Pihlajavedellä vuosina 1999–2002 tehdyistä puoli-strukturoiduista haastatteluista, 2) eri intressiryhmien edellä mainittuun maa- ja metsätalousministeriön kalastusrajoituspäätökseen tammikuussa 1999 tekemistä kirjallisista vastineista (50 kpl) sekä 3) muusta kirjallisesta aineistosta, kuten kokouspöytäkirjoista. Empiirisen aineiston analyysin tarkoituksena on kuvata, kuinka esiintyvät mielipiteet ja argumentit heijastavat kalastus- ja ympäristöpolitiikassa esiintyviä paradigmoja ja niiden muutoksia.

Pihlajavedellä instituutioiden toimintaa tarkastelevaa osiota varten tehtiin 48 haastattelua. Suurin osa haastatteluista oli yksilöhaastatteluja. Kahden tai kolmen henkilön haastatteluja oli kymmenen, ja ryhmähaastatteluja tehtiin seitsemän. Kun haastatteluun osallistui kaksi henkilöä tai enemmän, haastattelijan rooli heikkeni ja haastateltavien keskinäinen mielipiteenvaihto korostui. Usein haastattelut kestivät verraten kauan (40 minuutista kahteen tuntiin), koska samalla käytiin läpi myös hankkeen 1. osion (ympäristötietoisuus) teemat. Haastattelut valittiin tarkoituksenmukaisuusotannalla (Eskola ja Suoranta 1998), jolloin kaikki tutkimusaiheeseen liittyvät intressiryhmät pyrittiin tavoittamaan ja lisäksi huomiota kiinnitettiin haastattelujen sisältöön. Aineiston keruussa ei niinkään kiinnitetty huomiota intressiryhmien välisiin määräsuhteisiin, vaan haastattelujen sisällön monipuolisuuteen. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja kirjoitettiin sanatarkasti tekstiksi.

Empiirisen aineiston analyysissä käytettiin laadullista sisällönanalyysiä, jossa haastattelut ja muu kirjallinen aineisto luokiteltiin tekstin sisällön mukaan. Päähuomio kohdistui aineiston laadulliseen analyysiin, mutta numeerista tietoa käytettiin myös hyväksi. Luokittelu tapahtui koodaamalla aineisto kolmessa vaiheessa Straussin ja Corbinin (1998) kehittämän aineistolähtöisen analyysin mukaisesti. Ensimmäisessä vaiheessa aineiston sisältö käsitteellistettiin ja luokiteltiin. Toisessa vaiheessa luokkien keskinäisiä suhteita vertailtiin ja suhteille pyrittiin antamaan loogisia selityksiä ja hierarkkisia malleja. Kolmannessa vaiheessa aineistosta valittiin tarkempaan käsittelyyn ne osat ja luokat, jotka tutkimusprosessin edetessä olivat osoittautuneet keskeisimmiksi tutkimusongelman kannalta.

3.2. Norpansuojelun ja kalastuksen instituutiot

Taulukossa 1 on lueteltu ne toimijaryhmät, jotka voidaan määritellä keskeisiksi saimaannorpan suojelua koskevassa kiistassa. Haastattelujen ja tapaukseen liittyvän kirjallisen materiaalin koodauksessa määriteltiin 57 eri instituutiota, joiden tärkeyttä tutkittavalle tapaukselle arvioitiin instituutioissa vaikuttavien henkilöiden omien näkemysten sekä muiden instituutioiden antamien määritysten pohjalta. Aineiston koodausprosessin toisessa vaiheessa instituutioiden tärkeys pisteytettiin asteikolla yhdestä viiteen aineistossa instituutiosta esiintyvän informaation perusteella. Kolmetoista instituutiota sai suurimman pistemäärän, ja nämä instituutiot valittiin lähempään tarkasteluun (taulukko 1). Keskeisimpienkin instituutioiden asema saattaa olla merkittävä taustalla vaikuttavien muiden instituutioiden ansiosta, jolloin tarkastelussa ei saa unohtaa instituutioiden välisten suhteiden merkitystä.

Taulukko 1. Saimaannorppakiistan kalastuksen kannalta keskeisimmät instituutiot, niiden taso ja muoto.

Instituutio	Taso	Muoto
EU	Kansainvälinen	Muodollinen
Kalastusalueet	Paikallinen	Muodollinen
Kalastuslaki	Kansallinen	Muodollinen
Metsähallitus	Kansallinen	Muodollinen
Maa- ja metsätalousministeriö	Kansallinen	Muodollinen
Ympäristöministeriö	Kansallinen	Muodollinen
Natura 2000	Kansainvälinen	Muodollinen
Luonnonsuojelulaki	Kansallinen	Muodollinen
Alueelliset ympäristökeskukset	Alueellinen	Muodollinen
Vapaa-ajankalastus	Paikallinen	Epämuodollinen
Osakaskunnat	Paikallinen	Muodollinen
Vapaa-ajanasukkaat	Paikallinen	Epämuodollinen
Paikalliset asukkaat (saaristolaisuus)	Paikallinen	Epämuodollinen
Omistusoikeus	Paikallinen	Epämuodollinen

Tarkasteltaessa keskeisimpiä instituutioita havaitaan jyrkkä kahtiajako muodollisen kansallisen tason sekä epämuodollisten paikallisen tason instituutioiden välillä. Haastattelussa tämä kahtiajako paikallisten käyttäjäryhmien ja ei-paikallisten suojelua ajavien hallinto-organisaatioiden välillä koettiin hyvin kärjistyneenä tilanteena.

EU on merkittävä ympäristöpolitiikan määrittelijä. EU:n direktiivit velvoittavat jäsenvaltiota sisällyttämään direktiivien sisällön omaan lainsäädäntöönsä. EU:n ympäristöpolitiikasta on osoituksena viime vuosikymmenen lopulla julkisuutta saanut Natura 2000 –verkoston muodostaminen, joka perustuu unionin luonto- ja lintudirektiiveihin. Natura 2000 -verkoston tiimoilta käyty kiista kosketti myös saimaannorpan elinaluetta. Esimerkiksi Pihlajavedellä Naturasta tehtiin 258 muistutusta ympäristöministeriön maanomistajien ja muiden intressiryhmien toimesta (Tonder 1999).

Natura 2000 –verkosto oli ensimmäinen ympäristöpoliittinen hanke Suomessa, jossa muistutusoikeus oli vapaa, eikä sitä rajoitettu kattamaan vain maanomistajia tai muita asianosaisryhmiä (Oksanen 2003). Vaikka Natura 2000 –verkoston muodostaminen ei vaikuta suoranaisesti alueen kalastukseen, on sillä välillisiä vaikutuksia kalastuksen ja saimaannorpan suojelun väliseen suhteeseen. Natura 2000 –verkosto vaikuttaa alueen rantarakentamisen ohjailuun ja rakentamisen määrään. Kalastuksen ollessa yksi keskeisimmistä ihmisten toiminnoista loma-asunnoilla on loma-asuntojen määrällä ja sijainnilla suora vaikutus vapaa-ajan kalastuksen määrään ja sijoittumiseen.

Kansallisen tason hallintoinstituutiot, ympäristöministeriö ja MMM, toimivat oman tehtäväalansa, luonnonsuojelu- ja kalastuslainsäädännön, puitteissa toteuttaen vallitsevaa ympäristö- ja kalastuspolitiikan paradigmaa. Alueelliset ympäristökeskukset voidaan mieltää alueellisiksi toimijoiksi, mutta tässä tapauksessa ne toteuttavat EU:n ja ympäristöministeriön määrittelemää kansallista ympäristöpolitiikkaa. Myös haastattelussa ympäristökeskukset miellettiin valtion tason hallintolaitoksiksi. Metsähallituksen Itä-Suomen luontopalvelut on valtiotason hallintoelin, joka tekee saimaannorpan suojelutyötä paikallisella tasolla.

Paikallisen tason instituutiot ovat merkittävässä roolissa saimaannorpan suojelussa. Metsähallitus vuokraa osakaskunnilta kalastusoikeudet norpan pesien läheisyydestä huhtikuun puolenvälin ja kesäkuun lopun väliseksi ajaksi. Tällöin verkkokalastus on alueella kiellettyä, ja katiskat ja rysät tulisi olla varustettu nielunrajoittimin. Vuokra- tessaan kalastusoikeudet osakaskunnat sitoutuvat myös valvomaan rajoitusten noudat- tamista. Paikallisen tason instituutioita leimaa epämuodollisuus. Vaikka kalastusalueet ja osakaskunnat ovat muodollisia instituutioita, niiden toiminta sisältää runsaasti ih- misten tapoihin ja tottumuksiin perustuvia tekijöitä, joiden suhteen ne poikkeavat esim. valtiotason hallinto-instituutioista, joiden toiminta on virkamiesmäisen muodol- lista. Pihlajavesi on ainoita alueita Saimaan alueella, jonka saaristossa on vielä pysy- vää asutusta. Tällä hetkellä saaristossa asuu pysyvästi noin 200 henkilöä (Ikonen ja Jauhanen 1999). Perinteisesti saaristolaiset ovat hankkineet elantonsa hyödyntämällä alueen luonnonvaroja; maanviljelyllä, metsätaloudella ja kalastuksella. Nykyisin myös matkailuelinkeino on merkittävä työllistäjä paikallisille asukkaille. Elinkeinot perustu- vat maaseudulle tyypilliseen perinteiseen talonpoikaiseen elämänmuotoon, jossa omis- tusoikeus luonnonresurssien hyödyntämisessä on keskeinen. Esimerkiksi päätöksente- ko paikallisissa osakaskunnissa perustuu omistusoikeuden määrittelemään osakkuu- teen.

3.3. Näkökulmia kalastusrajoituksiin

Tarkasteltaessa kalastuksen eri intressiryhmien³ vastineita maa- ja metsätalousministe- riön ehdotukseen kalastusrajoituksesta voidaan havaita, että niiden sisältämät argu- mentit jakautuvat kolmeen pääluokkaan (taulukko 2). Myös haastatteluissa esiintyneet mielipiteet norpansuojelutoimenpiteistä voidaan sisällyttää samoihin luokkiin. On kui- tenkin huomioitava, että erityisesti osakaskunnat kirjoittivat vastineen päätösehdotuk- seen vain, kun se nähtiin kielteisenä, ja näin ollen mahdolliset myönteiset mielipiteet norpansuojelua kohtaan eivät olleet edustettuina vastineissa omistajainstituutioiden ta- solla.

Taulukko 2. Kirjallisissa vastineissa esiintyneiden argumenttien luokittelu, intressiryhmät ja instituutiot.

Argumenttiluokka	Intressiryhmä (vastineissa)	Instituutio (haastatteluissa)
1. Kalastusrajoitukset haittaavat kalastusta	Paikallistason kalastusorga- nisaatiot ja edunvalvontajär- jestöt	Paikalliset asukkaat, ka- lastusalueet, osakaskunnat
2. Kalastusrajoitukset ovat tarpeettomia	Paikallistason kalastusorga- nisaatiot	Paikalliset asukkaat, ka- lastusalueet, osakaskunnat
3. Suojelu on tärkeää ja kalastusrajoitukset tar- peellisia	Asiantuntijaorganisaatiot, alueellinen hallinto	Vapaa-ajanasukkaat, ym- päristökeskukset, Metsä- hallitus

³ Ministeriön päätösehdotukseen vastineen antaneet kalastukseen liittyvät intressiryhmät voi- daan luokitella neljään ryhmään. 1) asiantuntijaorganisaatiot (esim. Riista- ja kalatalouden tut- kimuslaitos, Suomen ympäristökeskus), 2) edunvalvontajärjestöt (mm. Kalatalouden Keskus- liitto), 3) alueellinen hallinto (TE-keskukset, ympäristökeskukset) 4) paikallistason kalastusor- ganisaatiot (kalastusalueet ja osakaskunnat).

3.3.1. Kalastusrajoitukset haittaavat kalastusta

Voimakkaimmin kalastusrajoituksia vastustavaan argumenttiluokkaan kuuluvat perustelivat kantaansa nojautuen kalavesien rationaalisen käytön paradigmaan. Kalastusrajoitusten nähtiin paitsi haittaavan kalastusta ja kalakannan taloudellista hyödyntämistä, myös haittaavaan kalavesien hoitoa. Tähän vedoten valtaosa ministeriölle vastineen lähettäneistä kalastusalueista ja osakaskunnista otti kielteisen kannan kalastusrajoitukseen. Todellisten haittavaikutusten lisäksi instituutiot näkivät rajoitusten myös rikkoivan kalastuslain henkeä. Haastatteluissa osakaskuntien edustajien ja kotitarvekalastajien mielipiteet eivät olleet aivan niin jyrkkiä, mutta ministeriön päätös nähtiin usein kielteisenä asiana. Yhtenä merkittävänä syynä maltillisempiin mielipiteisiin voidaan pitää sitä, että päätöksen sisältö lieveni joulukuussa 1998 esitetystä ehdotuksesta.

Vaikka ammattikalastuksen taloudellinen merkitys Saimaan alueella on vähentynyt viime vuosien aikana, vaikuttaa se yhä voimakkaana ihmisten mielissä (Tonder ja Jurvelius 2004). Kalastusrajoituksia pidettiin kalastajien elinkeinoa uhkaavana tekijänä ja tämän vuoksi ministeriön päätösehdotukseen vaadittiin lievennyksiä, korvausjärjestelmää tai päätöksen kokonaan hylkäämistä. Haastattelujen perusteella voidaan sanoa, että kokonaisuudessaan kalastusrajoituksen vaikutus Pihlajavedellä ammattikalastukseen on vähäinen, koska suurin osa kalastuksesta tapahtuu troolareilla. Sen sijaan niille kalastajille, jotka käyttävät verkko-, koukku- ja rysäpyydyksiä troolauksen tai nuotauksen lisäksi, rajoitus aiheuttaa tulonmenetyksiä.

Kalastusrajoitusten katsottiin myös haittaavan kalavesien hoitokalastusta. Pyydyksiä, joiden käyttöä ministeriön päätös rajoitti, käytetään ns. roskakalan pyynnissä. Päätöksestä johtuvan roskakalan pyynnin vähenemisen pelättiin vaikuttavan suoraan arvokkaampien kalalajien kantoihin ja siten koko kalastuksen tuloksellisuuteen. Kalastusrajoitusten nähtiin myös vähentävän osakaskuntien lupatuloja ja rajoittavan näin entisestään kalaveden hoitotyötä. Lisäksi lisääntyvien rajoitusten katsottiin vaikeuttavan kalastuksen valvontaa ja heikentävän sen tehokkuutta.

Erityisesti kalastusalueiden vastauksissa päätöksen katsottiin olevan kalastuslain hengen vastainen. Tämä mielipide tuli voimakkaana esiin myös kalastusalueen edustajan haastattelussa. Sen sijaan TE-keskuksen ja ministeriön edustajien haastatteluissa samanlaista ristiriitaa ei mainittu. Institutionaalista näkökulmasta katsottuna ristiriita ympäristöhallinnon ja kalastuksen välillä on ongelmallinen. Vaikka nämä kaksi hallinnonalaa ovat lähentyneet toisiaan viime aikoina, jättää ympäristötoimenpiteiden sisällyttäminen kalastuslainsäädäntöön tilaa tulkinnanvaraisuuksille jo pelkästään lain sisältämien paradigmojen ansiosta. Lisäksi, vaikka asioista päästäisiinkin yhteisymmärrykseen ministeriöiden ja lainsäädännön tasolla, on sieltä pitkä matka paikalliselle tasolle, jossa käytännön toimet tapahtuvat. Haastatteluissa ja ministeriöön jätetyissä lausunnoissa kalastusalueet ja osakaskunnat olivat erittäin huolestuneita keskusjohtoisesta hallinnon lisääntymisestä kalavesien hallinnossa ja päätöksenteossa, ja saimaanorpan suojelua pidettiin yleisesti osoituksena syrjäseutujen alisteisuudesta keskusalueille Suomessa. Rajoitusten kalastukselle aiheuttamia haittoja perusteltiin siis rationaalisen hyödyntämisen paradigman lisäksi myös yhteisöllisyyden paradigalla.

3.3.2. Kalastusrajoitukset ovat tarpeettomia

Toinen merkittävä kalastusrajoituksia vastustanut argumenttiluokka nojautui yhteisöllisyyden paradigmaan ja perusteli kantaansa paikalliseen tietoon pohjautuvin perustein. Haastatteluissa paikallisen väestön, sekä kirjallisissa vastineissa osakaskuntien ja kalastusalueiden, yleisenä mielipiteenä oli, että kalastusrajoitusten lisääminen on tarpeetonta norppakanan nykytilanteen ja kannan nykyisen kehityksen vuoksi. Kalastuslakiin perustuvia kalastusrajoituksia pidettiin lisäksi tarpeettomina osakaskuntien tekemien vapaaehtoisten kalastusrajoitusten hyvän toimivuuden vuoksi. Vapaaehtoisissa rajoituksissa kalaveden omistajien ja kalastajien omaama paikallinen tieto koettiin tu-

4. Johtopäätökset

Saimaannorpan suojelun ympärillä esiintyvä kiista on esimerkki ympäristökonfliktin muutoksesta yksittäisestä tapauksesta kohti laajempaa yhteiskunnallista kritiikkiä, jossa eri paradigmoihin nojautuvat näkemykset kilpailevat vaikutusvallasta. Instituutioiden muutosten tarkastelu ilmentää politiikkojen määräytymiseen vaikuttavien paradigmojen eriytymistä toisistaan. Valtakunnan hallinnon ja asiantuntijaorganisaatioiden argumentit kuvaavat ympäristö- ja kalastuspolitiikan paradigmojen lähestymistä, kun taas paikallisella tasolla kalastusorganisaatioiden argumentit kuvastavat perinteisempiä kalaveden hallinnan arvoja ja lähtökohtia.

Ennen 1980-lukua kalastushallinnossa vallinneella omistajakeskeisellä suojeluparadigmalla pyrittiin turvaamaan kalakantojen riittävyys. Kalastuslain uudistuksessa 1980-luvulla suojelun paradigma korvattiin rationaalisen käytön paradigmatilla, joka korosti kalastuksen merkitystä kalavesien hoidossa ja edesauttoi uusien kalastajaryhmien kalastusmahdollisuuksia. Muutos voidaan siis nähdä kalastuslainsäädännön vastauksena yhteiskunnan moniarvoistumiselle ja intressiryhmien määrän kasvulle. Viime vuosikymmenten aikana ei-paikallisten ja usein kaupunkilaiseen elämäntyyliin liittyvien käyttäjäryhmien määrä ja asema perinteiseen paikalliseen omistajaryhmään nähden on kasvanut ja vahvistunut (Tonder ja Muje 2002).

MMM:n päätös kalastusrajoituksista saimaannorpan suojelemiseksi oli askel kohti uutta modernia suojelun paradigmaa kalastushallinnossa, jossa pääpaino on luonnon monimuotoisuuden suojelussa. Samansuuntaista luonnontieteelliseen tietoon pohjautuvaa suojelupolitiikkaa toteutetaan nykyisin myös muiden lajien, kuten Itämeren lohien ja Saimaan järvilohien kohdalla. Tarkasteltaessa ministeriön päätösehdotusta Charlesin (2001) paradigmakolmion (kuva 1) pohjalta voidaan havaita, että kalastusrajoitukset sijoittuvat perinteisen kalakantojen suojelun ja rationaalisuuden paradigmojen väliin. Ristiriita asian tiimoilta syntyi osaltaan siitä, että paikallis- ja aluetasolla tärkeä yhteisöllisyyden näkökulma jäi vähälle huomiolle.

Vaikka tieteelliseen tietoon perustuvan päätöksenteon merkitys on korostunut lisääntyneen tutkimuksen ja kalastuslain uudistusten myötä, tapahtuu päätöksenteko paikallisella tasolla pitkälti totuttujen kaavojen mukaan ja paikalliseen tietoon nojautuen. Tällöin keskustelu uusien käyttäjäryhmien sekä intressien kanssa on usein vähäistä. Tilannetta ei helpota ylempien hallintoinstituutioiden tukeutuminen ulkopuoliseen ja tieteelliseen tietoon ilman laajempaa keskustelua päätöksen vaikutuspiirissä olevien intressitahojen kanssa.

MMM:n rooli tarkastelun kohteena olleessa kalastusrajoituspäätöksessä voidaan nähdä konsultoivana hallintamallina, jossa päätöksenteko perustui eri intressiryhmien pikaiseen kuulemiseen. Eri intressiryhmien vaikutusvalta rajoittui siis mahdollisuuden esittää näkemyksensä, joten kyseessä ei ollut yhteishallinta sen varsinaisessa muodossa (Sen ja Raakjær Nielsen 1996, Salmi 2000, Charles 2001). Omistajakunnan näkemykset olivat tasavertaisia muiden intressi- ja asiantuntijaryhmien kanssa. Vahvasti keskusjohtoisuuteen perustuva ja konsultoiva hallinta koetaan paikallisella tasolla perinteistä omistajakeskeistä päätöksentekoa syrjäyttävänä päätöksentekomuotona. Vilkaampi vuoropuhelu niin muodollisten kuin ei-muodollistenkin instituutioiden välillä ja valtasuhteiden selkeyttäminen voisivat tukea yhteisöllisyyden, rationaalisen käytön ja suojelun yhteensovittamista – myös käytännön kalavesitasolla. Hyvä osoitus tästä on kalavedenomistajien myönteinen suhtautuminen Metsähallituksen kanssa tehtäviin vapaaehtoisiin pyyntirajoitteisiin. Keskustelut ja asioista sopiminen lisäävät yhteistyötä ja luottamusta eri osapuolien välille ja näin ovat omiaan myös kasvattamaan sosiaalisen pääoman määrää saimaannorpan suojelussa.

Hankkeen aikana tutkijat kävivät vuoropuhelua eri intressitahojen kanssa ja tutustuivat muun muassa Pihlajaveden kalastusmatkailuun. (Kuva: Pekka Salmi)

Kirjallisuus

- Charles, A.T. 2001. Sustainable Fishery Systems. An interdisciplinary approach to fisheries analysis. Oxford, UK: Fishing News Books, Blackwell Scientific Publications, 384 p.
- Eklund, E. 1994. Kustfiskare och kustfiske i Finland under den industriella epoken. Studier i en yrkesgrupps yttre villkor, sociala skiktning och organisation 1860-1970. Svenska social- och kommunalhögskolan. Skrifter 5, 179 s.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere. 256 s.
- Haila, Y. & Jokinen, P. 2001. Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka. Tampere, Finland: Vastapaino, 310 s.
- Ikonen, J. & Jauhanen, J. 1999. Pihlajaveden elvytys-/kyläalueiden kehitysohjelma Loppuraportti. Yrityspalvelukeskus, Savonlinnan seutu. 50 s.
- Joas, M. 2001. Reflexive Modernisation of the Environmental Administration in Finland. Essays of Institutional and Policy Change within the Finnish National and Local Environmental Administration. Åbo Akademis Förlag. Kirjapaino Grafia Oy, Turku. 271 s.
- Konttinen, E. 1999. Four waves of environmental protest. In: E. Konttinen, T. Litmanen, M. Nieminen & M. Ylönen (eds) All shades of green. The Environmentalization of Finnish Society. Jyväskylä, Finland: SoPhi Academic Press 33, p. 20-47.
- Lappalainen, A. 2000. Sisävesikalastus muuttuvassa yhteiskunnassa. Kalatutkimuksia 168. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. 38 s.
- Maa- ja metsätalousministeriö 1999. Saimaannorppaa suojellaan pyyntivälinerajoituksin. Maa- ja metsätalousministeriön tiedotuksia. <http://www.mmm.fi/tiedotteet/vanhat/kal&met/02039nor.htm>
- Määttä, T. 2002. Kalavesi kollektiivisena yksityisomistuskohdeena. Teoksessa: Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi. Kalatutkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. s. 23-46.
- Natural Resource Institute 2000. Institutional Development. Factsheet of Natural Resources. Greenwich, UK: University of Greenwich, 4 p.
- Oksanen, A. 2003. Confrontation between local and international interests in matters of nature conservation. A case study of the Natura 2000 controversy in South-Western Finland. Turun yliopiston julkaisuja C 192. Turku, 236 p.
- Salmi, P. 2000. Tieto ja valta kalastuksen päätöksenteossa – konflikteista yhteishallintaan. Alue ja Ympäristö 29: 47-58.
- Sen, S. & Raakjær Nielsen, J. 1996. Fisheries co-management: A comparative analysis. Marine Policy 20: 405-418.
- Sipilä, T. 1991. Saimaahyljealueiden suojelutavoitteet. Suomen Rahaston Raportteja 5. Helsinki, Finland: World Wide Fund for Nature, 82 s.
- Sipilä, T. 1994. Saimaannorppa vaihtoi lakia. Suomen Kalastuslehti 101: 13-14.
- Sipilä, T. 2003. Conservation biology of Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis*) with reference to other European seal populations. Department of Ecology and Systematics, Division of Population Biology. Helsingin yliopisto. Painolinna Oy, Savonlinna. 116 p.
- Sipilä, T. & Hyvärinen, H. 1997. Status and biology of Saimaa (*Phoca hispida saimensis*) and Ladoga (*Phoca hispida ladogensis*) ringed seals. In: M-P. Heide-Jørgensen

and C. Lydersen (eds) Ringed Seals of the North Atlantic. Oslo, Norway: The North Atlantic Marine Mammals Commission, p. 83-99.

Sipilä, T., Helle, E. & Hyvärinen, H. 1990. Distribution, population size and reproductive of the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis* Nordq.) in Finland 1980-84. Finnish Game Research 47: 3-10.

Strauss, A. & Corbin, J. 1998. Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Second Edn. Thousand Oaks, CA, USA: SAGE Publications, 270 p.

Tiitinen, J. 1995. Kalastuksen päätöksentekojärjestelmän kehitys. Teoksessa: Kalavee-
teen piirretty viiva. Kalastus ja kalastaja yhteiskunnallisten muutosten pyörteissä. Hel-
singin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 37, 88-171.

Tonder, M. 1999. Ympäristöasenteet ja niiden muutos Euroopan Unioniin integroitu-
neessa Suomessa. Tarkastelun alla Natura 2000 –verkoston norppakunnat. Julkaisema-
ton pro gradu -tutkimus. Joensuun yliopisto, Maantieteen laitos. 98 s.

Tonder, M. & Jurvelius, J. 2004. Attitudes towards fishery and conservation of the
Saimaa ringed seal in Lake Pihlajavesi, Finland. Environmental Conservation 31:
122–129.

Tonder, M. & Muje, K. 2002. Omistajien paikallisuus ja omistukseen liittyvät intressit
sisävesillä. Teoksessa: Muje, K. & Tonder, M. (toim.) Vesialueiden omistus ja alueel-
linen hallinnointi. Kalatutkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsin-
ki, s. 75–90.

Vilksa, P. 2002. Vesitilusjärjestelyt kalavesien hallinnan kehittämässä. Teoksessa:
Muje, K. & Tonder, M. (toim.) Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi. Kala-
tutkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki, s. 91-106.

Pekka Salmi (toim.)

Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma. Hallinnan haasteet ja luonnon monimuotoiset tulokset

Tutkimusraportti

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos

The Integrated Management of European Wetlands (312038, 202272)

Luonnon monimuotoisuuden suojeleminen on kirvoittanut kiistoja eri toimijaryhmien välillä niin Suomessa kuin muuallakin maailmalla. Mahdollisuudet kiistojen lieventämiseen riippuvat siitä, miten esimerkiksi paikallisten asukkaiden ja suojelemaan ajavien tahojen erilaiset näkemykset ja tieto voidaan sovittaa yhteen. Vuonna 2001-2004 toteutettu kansainvälinen monitieteinen hanke Integrated Management of European Wetlands tutki järvi- ja kosteikkoalueiden luonnon hyötykäytön ja biodiversiteetin välistä suhdetta. Saimaannorppan suojeletoimien, paikallisen kalastuksen ja kansalaisten näkemysten tarkastelu Saimaan Pihlajavedellä on hankkeen suomalainen tapaustutkimus. Tässä niteessä selvitetään kalastuksen ja saimaannorppan suojelelun lisäksi lasten ja aikuisten ympäristökäsityksiä sekä kestävä matkailun mahdollisuuksia. Artikkelit tarkastelevat tutkimusteemoja muun muassa yhteiskuntatieteen, kasvatustieteen ja kalastusbiologian näkökulmista.

Ympäristökonfliktit, kalavedet, hallinta, saimaannorppa, kestävä kehitys, matkailu

Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar 196

951-776-513-4

0787-8478

122 s.

Suomi

8 €

Julkinen

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Asiakaspalvelu ja myynti
Viikinkaari 4, PL 2
00791 Helsinki
Puh. 0205 7511 Faksi 0205 751 201
julkaisumyynti@rktl.fi
www.rktl.fi

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
PL 2
00791 Helsinki
Puh. 0205 7511 Fax 0205 751201

Utgivare

Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet

*Utgivningsdatum*December 2005

*Författare*Pekka Salmi (red.)

*Publikationens namn***Fisket, saimenvikaren och den folkliga opinionen. Förvaltningens utmaningar och varierade inställningar till naturen**

Typ av publikation

Forskningsrapport

Uppdragsgivare

Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet

Datum för uppdragsgivandet

*Projektnamn och -nummer*The Integrated Management of European Wetlands (312038, 202272)

Referat

Skyddet av naturens mångfald har gett upphov till kontroverser mellan olika aktörer såväl i Finland som i den övriga världen. Möjligheterna att mildra dispyterna är beroende till exempel av hur väl det går att sammanlänka de divergerande åsikter och den kunskap, som företräds av lokalbefolkning respektive naturskyddsaktörer. Det internationella tvärvetenskapliga projektet Integrated Management of European Wetlands, som genomfördes åren 2001-2004, undersökte förhållandet mellan utnyttjandet av naturen och biodiversiteten i sjö- och våtmarksområden. Projektets finländska fallstudie omfattar åtgärder för att skydda saimenvikaren samt gör en granskning av det lokala fisket och medborgarnas inställning i Pihlajavesi vid Saimen. I detta häfte utreds förutom fisket och skyddet av saimenvikaren också hur barnen och de vuxna uppfattar miljön samt vilka förutsättningar som finns för en hållbar turism. Artiklarna behandlar forskningsteman utgående från bland annat samhällsvetenskapliga, pedagogiska och fiskeribiologiska synvinklar.

Nyckelord

Miljökonflikter, fiskevatten, förvaltning, saimenvikare, hållbar utveckling, turism

Seriens namn och nummer

Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar 196

ISBN

951-776-513-4

*ISSN*0787-8478

Sidoantal

122 s.

Språk

Finska

Pris

8 €

*Sekretessgrad*Offentlig

Försäljning

Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet
Kundtjänst och försäljning
PB 2
00791 Helsingfors
Tel. 0205 7511 Fax 0205 751 201
julkaisumyynti@rktl.fi
www.rktl.fi

Förlag

Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet
Viksången 4, PB 2
00791 Helsinki
Tel. 0205 7511 Fax 0205 751 201

Published by

Finnish Game and Fisheries Research Institute

*Date of Publication*December 2005

*Author(s)*Pekka Salmi (ed.)

*Title of Publication***Fishing, the Saimaa ringed seal and the civic society. Challenges of governance and diverse interpretations of nature.**

Type of Publication

Research report

Commissioned by

Finnish Game and Fisheries Research Institute

Date of Research Contract

*Title and Number of Project*The Integrated Management of European Wetlands (312038, 202272)

Abstract

The protection of biodiversity has aroused conflict between stakeholder groups. Options for mitigating the conflict depend upon, for example, how the different views and knowledge of the local people and those advocating protection can be reconciled. Integrated Management of European Wetlands, an international multidisciplinary project conducted in 2001–2004, studied the relationships between the utilization of wetlands and lakes and the protection of biodiversity. The Finnish case study studied the protection of the Saimaa ringed seal, local fishing and attitudes in Lake Pihlajavesi. In addition to fishing and the protection of the ringed seal, this issue focuses on children's and adults' environmental conceptions as well as options for sustainable tourism. The articles examine research themes from, for example, the perspectives of social sciences, educational sciences and fisheries biology.

*Key words*Environmental conflict, fisheries governance, Saimaa ringed seal, environmental conception, responsible tourism

Series (key title and no.)

Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar 196

ISBN

951-776-513-4

*ISSN*0787-8478

Pages

122 p.

Language

Finnish

Price

€ 8

*Confidentiality*Public

*Distributed by*Finnish Game and Fisheries Research Institute
Customer Service
P.O. Box 2
FIN-00791 Helsinki, Finland
Phone +358 205 7511 Fax +358 205 751 201
www.rktl.fi*Publisher*Finnish Game and Fisheries Research Institute
P.O. Box 2
FIN-00791 Helsinki, Finland
Phone +358 205 7511 Fax +358 205 751 201

KALATUTKIMUKSIA – FISKUNDERSÖKNINGAR

Aiemmin ilmestyneitä julkaisuja

195. SUTELA, T., LOUHI, P., MÄKI-PETÄYS, A., PAASIMAA M., PASANEN, P.

Kuolleiden mätimunien poistamisen ja haudontaveden laadun vaikutus lohen ja taimenen mädin kuolleisuuteen (Inverkan av vattenkvaliteten och verkan av att döda romkorn avlägsnas på rommens dödlighet vid inkubering av lax- och öringrom) (Effects of water quality and hand picking of dead eggs on survival of brown trout and Atlantic salmon eggs). 19 s. Helsinki 2005.

194. KEKÄLÄINEN, J.

Haukien (*Esox lucius* L.) saalistuksen vaikutus istutettujen lohen (*Salmo salar* L.) vaelluspoikasten kuolleisuuteen Pyhäjoella (Inverkan av predation från gädda (*Esox lucius* L.) på dödlighet hos laxsmolt (*Salmo salar* L.) som satts ut i Pyhäjoki älv) (Effects of predation by northern pike (*Esox lucius* L.) on the mortality of introduced salmon (*Salmo salar* L.) smolts in the River Pyhäjoki). 33 s. Helsinki 2005.

193. HEINIMAA, S., SALONEN, E.

Lokkilapamadon esiintyminen Inarijärven taimenissa ja nieriöissä vuosina 1994–2003. (Måsbinnikemask hos öring och röding i Enare träsk åren 1994–2003). (Occurrence of gull tapeworm in brown trout and arctic char in the Lake Inari in years 1994–2003). 22 s. Helsinki 2005.

192. KERÄNEN, P.

Alitsariinipunainen S (ARS) -väriaineella merkittyjen kalojen otoliittien tulkinta fluoresenssimikroskopiolla. (Analys, med hjälp av fluorescensmikroskopi, av otoliter från fisk, som märkts med alizarinrött S (ARS)). The interpretation of alizarin red S (ARS) labelled fish otoliths with fluorescence microscopy). 34 s. Helsinki 2004.

191. LOUHI, P., MÄKI-PETÄYS, A.

Elämää soraikon ulkopuolella ja sisällä – lohen ja taimenen kutupaikan valinta sekä mädin elinympäristövaatimukset (Livet utanför och inne i grusbädden – laxens och öringens val av lekplats och rommens krav på miljö) (Living outside and inside the gravel – the spawning habitat selection of Atlantic salmon and brown trout and the habitat requirements of intragravel embryos). 23 s. Helsinki 2003.

190. MIKKOLA, J., YRJÖLÄ, R.

Suomalainen vapaa-ajankalastaja ja -kalastus vuosituhannen vaihtuessa. (Fritidsfiskaren och fritidsfisket i millennieskiftets Finland) (Finnish recreational fishermen and fishery at the turn of the century). 35 s. Helsinki 2003.

189. LAUTALA, T.

Hybridisaatio taimenkantojen hoidossa – uhka vai oljenkorsi taimenen monimuotoisuudelle? (Hybridisering av öringstammarna - hot eller halmstrå för diversiteten?) (Hybridization in trout stock management – a threat, or an opportunity for trout diversity?). 21 s. Helsinki 2003.

187. TOIVONEN, A.-L., MIKKOLA, J., SALMI, P., SALMI, J.

Vapaa-ajankalastuksen monet merkitykset. (Det mångfacetterade fritidsfisket) (Multiple dimensions of recreational fisheries). 30 s. Helsinki 2003.

186. ERKINARO, J., MÄKI-PETÄYS, A., JUNTUNEN, K., ROMAkkANIEMI, A., JOKIKOKKO, E., IKONEN, E., HUHMARNIEMI, A.

Itämeren lohikantojen elvytysohjelma SAP vuosina 1997 – 2002. (Vitaliseringsprogrammet för laxstammarna i Östersjön SAP åren 1997-2002) (The Baltic Salmon Action Plan in Finland, 1997-2002). 31 s. Helsinki 2003.

185. KREIVI, P., SIIRA, A., IKONEN, E., SUURONEN, P., HELLE, E., RIIKONEN, R., LEHTONEN, E.

Hylkeen aiheuttamat saalistappiot ja pyydysvahingot lohirsäkalastuksessa vuonna 2001. (Fångstförluster och redskapsskador förorsakade av säl i fisket med laxryssjor år 2001) (Seal-induced damage to salmon trap net fishery in the year 2001). 20 s. Helsinki 2002.

184. SIIRA, A., IKONEN, E., SUURONEN, P., RIIKONEN, R., LEHTONEN, E.

Lohen eloonjäänti rysästä vapauttamisen jälkeen. (Laxarnas överlevnad sedan de släppts ur ryssjan) (Survival of trap net-caught and live-released salmon in the Gulf of Bothnia in Baltic Sea). 24 s. Helsinki 2002.

183.

Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi. Muje, K., Tonder, M. (toim.). (Vattenägande och regional förvaltning) (Ownership of water and regional management). 119 s. Helsinki 2002.

182.

Meritaimenen tila ja kalastus Pohjanlahden alueella. Kallio-Nyberg, I., Jutila, E. & Saura, A. (toim.). (Havsöringens tillstånd och havsöringsfisket i Bottniska viken) (The status and fishing of sea trout in the Gulf of Bothnia area). 69 s. Helsinki 2002.

181. *ESKELINEN, P., PIIRONEN, J., PRIMMER, C.*

Selviävätkö kaikki lohiperheet yhtä hyvin alkukasvatuksen aikana? (Klarar sig alla laxfamiljer lika bra i början av uppfödningen?) (Do all salmon families manage equally during the early culture stages?). 32 s. Helsinki 2002.

180. *HUHMARNIEMI, A., ARONSUU, K.*

Kalajoen vaellussiika – lisääntymisongelmia ja istukkaiden liikapyyntiä. (Vandringssiken i Kalajoki – reproduktionsproblem och en alltför intensivt fångst av utplanterad fisk) (Whitefish of the River Kalajoki – Problems with natural production and with overfishing of stocked fish). 32 s. Helsinki 2001.

179. *NIVA T.*

Perämeren ja sen jokien lohi-istutusten tuloksellisuus vuosina 1959-1999. (Utbytet av laxutsättningarna i Bottenviken och dess älvar åren 1959-1999) (Results of salmon smolt releases in the Bothnian Bay from 1959-1999). 67 s. Helsinki 2001.

178. *PENNANEN, J. T.*

Toutaimen istutukset ja niiden tulokset. (Utsättningar av asp och deras resultat) (Releases of asp and their results). 55 s. Helsinki 2001.

177. Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Salmi, P. (toim.)

(Lokal kunskap, sakkunskap och samverkan vid administration av fiskevatten) (Local knowledge, expert knowledge and communication in fisheries governance). 115 s. Helsinki 2001.

176. *NIEMELÄ, E., ERKINARO, J., KYLMÄÄHO, M., JULKUNEN, M., MOEN, K.*

Näätämöjoen lohen poikastiheys ja kasvu. (Yngeltäthet och tillväxt hos laxen i Näätämöjoki) (The density and growth of juvenile salmon in the River Näätämöjoki). 27 s. Helsinki 2001.

175. *SAURA, A.*

Taimenkantojen tila Suomenlahden pohjoisrannikon joissa. (Öringsbeståndens tillstånd i åar och älvar längs Finska vikens norra kust) (Sea trout stocks in the rivers flowing from the northern coast into the Gulf of Finland). 48 s. Helsinki 2001.

174. *KOIVURINTA, M., VÄHÄNÄKKI, P., SAURA, A.*

Meritaimen ja sen kalastus itäisellä Suomenlahdella 1990-luvulla. (Havsöring och havsöringsfiske i östra Finska viken på 1990-talet) (Stocking results of sea trout in the eastern Gulf of Finland). 24 s. Helsinki 2001.

173. *KALLIO-NYBERG, I., KOLJONEN, M.-L., JUTILA, E.*

Taimenatlas. (Öringsatlas) (Atlas of brown trout stocks). 57 s. Helsinki 2001.

172. *LÖNNSTRÖM, L.-G., RAHKONEN, R., GRÖNDAHL, A., PASTERNAK, M., LUNDÉN, T., KOSKELA, J., BYLUND, G.*

Siian rokotus paisetautia ja vibriosia vastaan. (Vaccinering av sik mot furunkulos och vibrios) (Vaccination against vibriosis and furunculosis in whitefish, *Coregonus lavaretus* (L.)). 15 s. Helsinki 2001

171. *KOSKELA, J., RAHKONEN, R., FORSMAN, L., NORRDAHL, O., LÖNNSTRÖM, L.-G.*

Siika ruokakalanviljelyssä – kahden siikakannan ja kantaristeytymän vertailu. (Sik i matfiskodling – en jämförelse mellan två sikstammar och deras hybrider) (Whitefish in aquaculture: comparison of two stocks and their hybrids). 24 s. Helsinki 2001.

170. *PARMANNE, R.*

Silakan poikasten runsaus Suomen rannikolla vuosina 1974-1996. (Tätheten av strömmingsyngel vid Finlands kuster åren 1974-1996) (Abundance of Baltic herring larvae off the coast of Finland in 1974 – 1996). 44 s. Helsinki 2001.

169. *MIKKOLA, J., LAAMANEN, M., JUTILA, E.*

Kymijoen vaelluskalat ja kalastus 1990-luvulla. (Kymmene älvs vandringssiken och fisket under 1990-talet) (Migratory fish of the Kymijoki river and their fishing in the 1990s). 44 s. Helsinki 2000.

168. *LAPPAINEN, A.*

Sisävesikalastus muuttuvassa yhteiskunnassa. (Insjöfisket i ett föränderligt samhälle) (Inland Fishing in a Changing Society). 38 s. Helsinki 2000.

167. *KOLARI, I., AUVINEN, H., HIRVONEN, E.*

Kalastus Puruvedellä vuosina 1979-1995. (Fisket i Puruvesi åren 1979-1995) (Fishing in Lake Puruvesi in 1979-1995). 25 s. Helsinki 2000.

166. *MÄKI-PETÄYS, A., HUUSKO, A., KREIVI, P.*

Järvilohen poikasten elinympäristövaatimukset kesällä ja syksyllä. (Insjölaxynglens krav på sin livsmiljö under sommar och höst) (Summer and autumn habitat requirements and the habitat use of young landlocked salmon (*Salmo salar m. lacustris*)). 15 s. Helsinki 2000.

165. KEINÄNEN, M., TOLONEN, T., IKONEN, E., PARMANNE, R., TIGERSTEDT, C., RYTI LAHTI, J., SOIVIO, A., VUORINEN P.J.

Itämeren lohien lisääntymishäiriö – M74. (Östersjölaxens reproduktionsstörning – M74) (Reproduction disorder of Baltic salmon – M74). 38 s. Helsinki 2000.

164. KOIVURINTA, M., SYDÄNOJA, A., MARJOMÄKI, T., HELMINEN, H., VALKEAJÄRVI, P.

Taimenen ja järvilohien ravinto ja kasvu Puulassa, Päijänteessä, Konnevedessä ja Säkylän Pyhäjärvässä vuosina 1995-1996. (Öringens och insjöloxens föda och tillväxt i Puula, Päijänne, Konnevesi och Säkylä Pyhäjärvi åren 1995-1996) (Diet and growth of brown trout and landlocked salmon in lakes Puula, Päijänne, Konnevesi (central Finland) and Pyhäjärvi (SW Finland) from 1995-1996). 32 s. Helsinki 2000.

163. KOLARI, I., HIRVONEN, E., FRIMAN, T.

Nieriaistutusten tuloksellisuus Puruvedessä. (Utbytet av rödingsutsättningarna i Puruvesi) (The stocking results of Arctic charr in Lake Puruvesi). 42 s. Helsinki 1999.

162. Ahvenen ravinto Puruvedessä. Vuorimies, O. (toim.). (Abborrens föda i Puruvesi) (The food of perch in Lake Puruvesi). 44s. Helsinki 1999.

161. VALKEAJÄRVI, P.

Päijänteen säännöstelyn vaikutus siikakantaan. (Inverkan av Päijännes reglering på sikbeståndet) (Effect of water level regulation on the whitefish stock in Lake Päijänne). 34 s. Helsinki 1999.

160. SIIRA, A., HUUSKO, A., KORHONEN, P.

Taimenistutusten vaikutus vaikutus Kitkajärvien muikkukantaan ja kalansaaliiseen. (Inverkan av öringutsättningarna på beståndet av siklöja och på fiskfångsterna i Kitkajärvi-sjöarna) (Affects of stocking of Brown Trout on Vendace population and total catch of fish in Lake Kitkajärvi). 27 s. Helsinki 1999.

159. PARMANNE, R.

Silakan kudun ajoittuminen ja kutuparviin koostumus rysäkalastuksen perusteella. (Strömmingens lektider och de lekande stimmens sammansättning enligt ryssjefångster) (The spawning time and composition of spawning shoals according to trapnet fishing of Baltic herring). 41 s. Helsinki 1999.

158. MUTENIA, A., SALONEN, E., KOTAJÄRVI, M.

Lokan ja Porttipahdan vaellussiika – tekojärvien paikallinen arvokala. (Älvsiken i Lokka och Porttipahta - vattenmagasinens lokala värdefisk) (Whitefish: a Local Fish of Value in the Lokka and Porttipahta Reservoirs) 29. s. Helsinki 1999.

157. SAURA, A.

Taimenen säilyttäminen Gumbölenjoessa. (Åtgärder för att bevara öringen i Gumböleån) (Maintenance of the trout in the Gumbölenjoki River in Espoo). 19. s. Helsinki 1999.

156. NYKÄNEN, M., HUUSKO, A.

Harjuksen elinympäristövaatimukset virtavesissä - kirjallisuusselvitys. (Harrens miljökrav i rinnande vatten - litteraturundersökning) (Habitat requirements and habitat use of riverine European grayling (Thymallus thymallus (L.)) — a review). 23 s. Helsinki 1999.

155. Saimaan järvilohien elinolosuhteiden parantaminen. Makkonen, J. (toim.). (Hur kan förhållandena för insjöloxen i Saimen förbättras?) (Improving the living conditions for Saimaa landlocked salmon). 97 s. Helsinki 1999.

154. JUTILA, E., JOKIKOKKO, E., SALO, P.

Viehekalastuksen kehitys Simojoella - kalastus Simossa ja Ranualla 1994 -1997

(Utvecklingen av spöfisket i Simojoki - fisket i Simo och Ranua åren 1994 - 97) (Development of rod fishing in the Simojoki River: fishing in the municipalities of Simo and Ranua, 1994-1997). Helsinki 1999.

153. HEIKINHEIMO, O.

Siian kalastuksen säätely sisävesissä.

(Reglering av sikfisket i insjöområdet) (Management of the whitefish (Coregonus lavaretus (L.)) fishery in inland waters). 26 s. Helsinki 1999.

Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma

Luonnon hyödyntäminen ja suojele asetetaan usein vastakkain yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Luontoa hyväkseen käyttävillä ja toisaalta luontoa suojelevilla ryhmillä saattaa olla hyvin erilaisia käsityksiä siitä, mikä olisi parasta luonnolle ja ihmisille. Monet paikalliset ihmiset kokevat, että heidän näkökulmiaan ei oteta huomioon käytännön päätöksiä tehtäessä. Eri eturyhmien saaminen saman neuvottelupöydän ääreen onkin yksi tämän hetken haastavimmista tehtävistä.

Tässä julkaisussa kuunnellaan järvisseudulla kalastuksen, matkailun ja saimaannorpan suojelelun parissa toimivia ihmisiä. Mukana keskustelussa ovat myös tulevaisuuden luonnonkäyttäjät, nuoret, sekä heidän kanssaan työtä tekevät ympäristökasvattajat. Raportin seitsemän kirjoitusta ovat osa monitieteistä kansainvälistä tutkimushanketta. Kirjoittajat tarkastelevat tutkimusaihetta muun muassa yhteiskuntatieteen, kasvatustieteen ja kalastusbiologian näkökulmista.

